

T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

**SOĞUK SAVAŞ SONRASI TÜRKİYE’NİN BOSNA HERSEK VE
KOSOVA POLİTİKASI**
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Mehmet Akif CAN

Danışman
Prof. Dr. Cemal FEDAYİ

Ağustos – 2018
Kırıkkale

T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

**SOĞUK SAVAŞ SONRASI TÜRKİYE’NİN BOSNA HERSEK VE
KOSOVA POLİTİKASI**
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Mehmet Akif CAN

Danışman
Prof. Dr. Cemal FEDAYİ

Ağustos – 2018
Kırıkkale

ONAY

Prof. Dr. Cemal FEDAYİ danışmanlığında Mehmet Akif CAN tarafından hazırlanan “Soğuk Savaş Sonrası Türkiye’nin Bosna Hersek ve Kosova Politikası” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

.../.../2018

[İmza]

[Ünvanı, Adı ve Soyadı] (Başkan)

.....

[İmza]

[Ünvanı, Adı ve Soyadı]

.....

[İmza]

[Ünvanı, Adı ve Soyadı]

.....

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

.../.../2018

[Ünvanı, Adı ve Soyadı] (Enstitü Müdürü)

KİŞİSEL KABUL SAYFASI

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum ‘‘Sođuk Savař Sonrası Türkiye’nin Bosna Hersek ve Kosova Politikası’’ adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı dűşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve faydalandığım eserlerin kaynakçada gűsterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak faydalanılmış olduğunu beyan ederim.

28.07.2018

Mehmet Akif CAN

ÖNSÖZ

Bosna Hersek ve Kosova, Balkan coğrafyasının iki asli unsuru olarak Türkiye ile asırlara dayanan ortak bir geçmişin taşıyıcısıdır. Tarihin seyri içinde Anadolu ve Balkan coğrafyasındaki bütünlük Osmanlı imparatorluğu sonrası hâkimiyet alanı bulan Avusturya Macaristan imparatorluğu döneminde de devam edegelmiştir. Zira milliyetçi saikler her ne kadar devletlerin sınırlarını kâğıt üzerinde bölmüşse de gönülleri ayırmaya yetmemiş ve aynı medeniyetin evlatları olarak Anadolu insanıyla Boşnak ve Arnavutlar arasında kurulan güçlü bağ Bosna ve Kosova bunalımlarında kendini göstermiştir. Türkiye ise gerek soğuk savaş yıllarının hemen akabinde yaşanan çatışmalar ve iç savaş yıllarında gerekse 2000’li yıllarda değişen iktidar sonrası izlediği stratejilerle Bosna ve Kosova meselesinin her daim yakınında olmuştur.

Bu tezin esasını; soğuk savaş sonrası Türkiye’nin Balkan politikasını Bosna Hersek ve Kosova özelinde irdelemek, uygulanan dış politikada tarihsel ve kültürel faktörlerin yanı sıra izlenen stratejinin reel politikteki yerini tayin etmek ve en önemlisi tarihsel birliktelik ve uluslararası ilişkiler bağlamında reel politik kavramlarının ortaklıklarının incelenmesi oluşturmaktadır. Bu inceleme sürecinde ne tür argümanların dış politikada kullanıldığı, aktörlerin Türk siyasi hayatına bu argümanları nasıl yerleştirdikleri ve uluslararası sistemde ne gibi yansımalarının olduğu vb. sorularının cevabı da böylece anlaşılmış olacaktır.

Gerçekleştirilen bu çalışma sürecinde ve hayat boyu her anımda her türlü desteği sunan, olumlu ifadeleriyle azmimi arttıran, yol gösterici bir vazife üstlenmiş kıymetli Aileme, yaptığım araştırmalar boyunca manevi desteğiyle yanımda bulunan nişanım Sümeyye Nur Hanımefendi’ye en kalbi şükranlarımı sunuyorum. Fikri manada tezimin olgunlaşmasında katkı sunan dostlarıma teşekkür ediyorum. Çalışma konumun belirlenmesi hususunda verdiği fikirler, süreçte sağladığı destek ve kolaylık dolayısıyla danışman hocam Prof. Dr. Cemal FEDAYİ’ye teşekkürü bir borç biliyorum. Tez savunmamda bulunacak hocalarımıza ve kaynaklarından istifade ettiğim yazarlara da saygı ve hürmetlerimi belirtmek istiyorum.

Bu çalışmayı; aziz vatanımız ve mukaddeslerimiz için canlarını feda eden ŐEHİTLERİMİZE ve BOSNA – KOSOVA ŐEHİTLERİNE ithaf ediyorum.

Hayırlı olması duâsıyla.

ÖZET

Can, Mehmet Akif, “*Soğuk Savaş Sonrası Türkiye’nin Bosna Hersek ve Kosova Politikası*”, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, 2018.

İmparatorluk bakiyesi Türkiye’nin tarihi, siyasi, kültürel çeşitliliği kadim bir medeniyet telakkisi içerisinde anlam kazanarak iç ve dış dinamiklerin doğru yorumlanmasında yol gösterici olmuştur. Cumhuriyetin kuruluşundan soğuk savaş yıllarının bitimine kadar ki süreçte bir taraftan mevcut sorunların çözümüne yönelik çalışmalar diğer taraftan dış politika dinamizmi içinde oluşan yeni problem alanlarına tesir etme çabası Türk dış politikasının ana karakterini oluşturmaktadır. Bu doğrultuda değişen dünya nizamına entegre olma ve oluşan boşluk alanlarına doğru argümanları kullanarak nüfuz etme amaçlanmıştır. Türk dış politikasının Balkan coğrafyasına olan ilgisini de bu çerçevede yorumlamak isabetli olacaktır.

Türkiye, soğuk savaş sonrası bağımsızlık kaynaklı çatışmaların etkisini arttırarak açık insan hakkı ihlallerinin yaşandığı Bosna ve Kosova meselelerine en azami hassasiyeti göstererek uzun yıllar dış politika yapım sürecinde kazandığı deneyimleri Birleşmiş Milletler ve Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü(NATO) başta olmak üzere uluslararası toplumla beraber bu süreçte işletmiştir. Yaşanan savaşların son bulması adına siyasi ve askeri hiçbir seçeneği kullanmaktan çekinmeyen Türkiye’nin Bosna ve Kosova politikası reel politikte istikrar ve toprak bütünlüğüne karşılık gelirken, insani boyutuyla da tarihsel aidiyete uzanmaktadır. 2000’li yıllara gelindiğinde ise Türk dış politikasının Bosna ve Kosova yaklaşımı değişen iç siyasi parametreler ışığında vücut bularak daha dinamik bir hale evrilmiştir. Komşularla sıfır sorun, çok boyutlu dış politika, merkez ülke, ritmik diplomasi vb. kavramları etrafında gelişen Türk dış politikasının Bosna ve Kosova’ya yaklaşımı da kavramsal değişimin sunduğu içerikten nasiplenerek çeşitlenmiş ve siyasi, askeri, ekonomik yönden kuvvetli bir zemin üzerinde ilişkiler pekiştirilmeye çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Soğuk Savaş, Bağımsızlık, Balkan Coğrafyası, Dış Politika, Bosna Hersek ve Kosova.

ABSTRACT

Can, Mehmet Akif, *“Turkey’s Policy Of Bosnia and Herzegovina and Kosovo After Cold War”* Master’s Thesis, Kırıkkale, 2018.

Historical, political and cultural diversity of Turkey having an imperial past has been a guide in the right interpretation of internal and external dynamics through gaining meaning in a deep civilization concept. From the establishment of the Republic until the end of the cold war years, efforts to solve the existing problems and on the other hand efforts to influence the new problem areas occurring within the dynamism of foreign policy form the main character of Turkish foreign policy. In this direction, it was aimed to be integrated into the changing world order and to penetrate the created gaps by using the right arguments. Also, it would be appropriate to interpret the relevance of Turkish foreign policy to the Balkan geography in this context.

Turkey displayed great sensitivity in Bosnia and Kosovo issues, where clear violations of human rights occurred, by increasing the effects of conflicts over independence after cold war and with this sensitivity used its experience gained during long years of foreign policy-making with the international community, particularly UN and NATO within this period. While the Bosnia and Kosovo policy of Turkey -not avoiding from using any political and military options so that wars occurring would come to an end- corresponds to the stability and territorial integrity in real policy; it is linked to the historical belonging in terms of human dimension.

In the 2000s, the Bosnia and Kosovo approach of Turkish foreign policy was transformed into a more dynamic form by emerging within the light of the changing internal political parameters. The Bosnia and Kosovo approach of Turkish foreign policy, which developed around the concepts of zero problems with neighbors, multidimensional foreign policy, central country, rhythmic diplomacy, etc. also became diversified by benefiting from the content brought by the conceptual change, and attempts are being made to strengthen relations on a strong political, military and economic ground.

Keywords: Cold War, Independence, Balkan Geography, Foreign Policy, Bosnia and Herzegovina and Kosovo.

KISALTMALAR

NATO	: Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü
CENTO	: Merkezi Anlaşma Teşkilatı
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
JNA	: Yugoslavya Halk Ordusu
UNPROFOR	: Birleşmiş Milletler Barış Gücü
AB	: Avrupa Birliği
BM	: Birleşmiş Milletler
AGİK	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
İKÖ	: İslam Konferansı Örgütü
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
IFOR	: Uygulama Gücü
SFOR	: İstikrar Gücü
EUFOR	: Avrupa Birliği Gücü
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
AK Parti	: Adalet ve Kalkınma Partisi
İİT	: İslam İşbirliği Teşkilatı
TİKA	: Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı
KOBİ	: Küçük ve Orta Boy İşletmeler
DEİK	: Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
KEK	: Karma Ekonomik Komisyon
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
YFSC	: Yugoslavya Federal Sosyalist Cumhuriyeti
LDK	: Kosova Demokratik Birliği
UÇK	: Kosova Kurtuluş Ordusu

UNHCR	: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
UNMIK	: Kosova Geçici Yönetim Makamı
FETÖ / PDY	: Fetullahçı Terör Örgütü / Paralel Devlet Yapılanması
MİT	: Milli İstihbarat Teşkilatı
YETKM	: Yunus Emre Türk Kültür Merkezleri
EULEX	: Avrupa Birliği Misyonu
KTTO	: Kosova - Türkiye Ticaret Odası
STA	: Serbest Ticaret Anlaşması

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
KISALTMALAR	v
İÇİNDEKİLER	vii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYENİN BOSNA HERSEK POLİTİKASI

1.1. TARIHSEL SÜREÇTE BOSNA HERSEK	5
1.2. TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA 20. YY	7
1.2.1. Cumhuriyet Sonrası Türkiye'nin 20. yy Stratejisi	8
1.2.2. Türk Dış Politikasında Turgut Özal ve Bosna Meselesi	10
1.3. BOSNA SAVAŞI VE TÜRKİYE'NİN TUTUMU	13
1.3.1. Savaş Yıllarında Türkiye-Bosna Hersek Münasebetleri	15
1.3.2. Bosna'da Türk Diplomasi Atağı	16
1.3.3. Ulus – Devlet Rüyası ve Dayton Antlaşması	24
1.4. TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA 2000'Lİ YILLAR VE BOSNA	28
1.4.1. Türk Dış Politikasında Paradigma Değişikliği	28
1.4.2. Adalet ve Kalkınma Partisi İktidarında Türkiye'nin Bosna Hersek ile Münasebetleri	30
1.4.2.1. Siyasi İlişkiler	31
1.4.2.2. Kültürel İlişkiler	38
1.4.2.3. Askeri İlişkiler	40
1.4.2.4. Ekonomik İlişkiler	43

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN KOSOVA POLİTİKASI

2.1.	TARİHSEL SÜREÇTE KOSOVA	48
2.2.	SOĞUK SAVAŞ YILLARI VE KOSOVA’NIN BAĞIMSIZLIK ARAYIŞI	50
2.2.1.	Yugoslavya Federasyonu İçinde Kosova’nın Statü Sorunu.....	50
2.2.2.	Yugoslav Lider Tito’nun Ölümü ve Başlayan Çözülme.....	52
2.3.	KOSOVA SAVAŞI.....	53
2.3.1.	Kosova Meselesinde Türk Diplomasi Atağı	54
2.4.	KOSOVA BUNALIMINA ULUSLARARASI MÜDAHALE.....	59
2.4.1.	Müdahalede Türk Etkisi.....	60
2.4.2.	Kosova’nın Bağımsızlığı ve Türkiye’nin Tutumu	63
2.5.	TÜRKİYE’NİN 2000’Lİ YILLAR POLİTİKASI.....	66
2.5.1.	Adalet ve Kalkınma Partisi İktidarında Bağımsız Kosova ile İlişkiler	66
2.5.1.1.	Siyasi İlişkiler	67
2.5.1.2.	Kültürel ilişkiler.....	71
2.5.1.3.	Askeri İlişkiler	73
2.5.1.4.	Ekonomik İlişkiler	76
	SONUÇ	81
	KAYNAKÇA.....	84

GİRİŞ

Siyasi temeller üzerine oturan '*Jeopolitik Konum*' kavramı sürekli değişkenlik gösteren siyasi konjoktüre bağlı olarak değer bulmaktadır. Dolayısıyla bir merkezin önemi yahut önemsizliği değerlendirilirken güç odaklarına ve stratejik bölgelere olan uzaklık öncelik olarak düşünölmektedir. Bugün için dünyanın güç merkezleri olarak değerlendirilebilecek ölkeler Amerika Birleşik Devletleri, Rusya Federasyonu, Çin, Japonya iken, uluslararası oluşumlar olarak da Avrupa Birliği, Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü başta gelmek üzere diğer küresel ve bölgesel çapta organizasyonları düşünöbiliriz. Tüm bu farklılıkların keşişim hattında ise stratejik değer kavramı ortaya çıkmaktadır.

Stratejik değer kavramını güç merkezleriyle olan ilişisine göre yorumlayarak politik bir sonuç çıkartacaksa Türkiye'nin ölkesel ve örgütsel manada derin bir potansiyel taşıdığı sonucuna varırız. Dolayısıyla Doğu'da Gürcistan, Ermenistan ve İran; Batı'da Bulgaristan ve Yunanistan; Kuzey'de Rusya; Güney'de ise Irak ve Suriye ile çevrili bir Türkiye'nin güç dengelerini kendi lehine çevirmek için çoklu jeopolitik açılımlar yapmak dışında bir seçeneği bulunmamaktadır. Bu sebeple Türkiye'nin mevcut dinamizmi ele alındığında Balkanlar, Kafkaslar, Ortadoğu ve Afrika aynı tesbihin taneleri mesabesinde. Türkiye için Akdeniz havzası hangi çıkarlara gebeysse Karadeniz aynı istikamete kilitlidir, köprünün bir ayağı Avrupa ise öteki ayağı Asya'dır.

Üzerinde küresel liderlik mücadelelerinin devam ettiği bir alan olan Avrasya ölkelerini taşıdıkları potansiyele göre kategorize eden ve 1970'li yıllarda ABD Başkanı J. Carter'a Ulusal Güvenlik Danışmanlığı yapan stratejist ve siyaset bilimci Brzezinski¹ kendi sınırları dışında etki doğurabilen Fransa, Almanya, Rusya, Çin ve Hindistan'ı '*Aktif Jeostratejik Oyuncu*' olarak değerlendirmektedir. '*Jeopolitik Eksenler*' adını verdiği ve içerisinde Türkiye'yi de zikrettiği ikinci grubu ise güçlerinden dolayı değil buldukları bölgelerin hassasiyetinden ötürü isimlendirerek

¹Polonya kökenli ABD'li siyaset bilimci (28 Mart 1928 - 26 Mayıs 2017). 1977-1981 yılları arasında Jimmy Carter'ın Ulusal Güvenlik Danışmanlığını yapan Brzezinski, uluslararası ilişkilerde 'realist' ekolün temsilcisi olarak görölmüş ve aynı zamanda ABD'nin önde gelen stratejistlerinden biri olarak II. Dünya Savaşı sonrası ABD dış politikasının seyrinin belirlenmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Ukrayna, Azerbaycan, Güney Kore, İran'ı da Türkiye'nin yanında bu kısımda değerlendirmiştir. Ancak Türkiye'nin sınırlı kabiliyetlerine rağmen '*Jeostratejik Oyuncu*' olmaya hak kazandığını da belirtmiştir.² Bu bağlamda Türkiye'nin uluslararası alanda yaptığı açılımları, izlediği yolu, takip ettiği stratejileri jeopolitik önemi haiz eksenler üzerinde stratejik bir oyuncunun akıllıca hamleleri olarak değerlendirmek gerekmektedir. Dolayısıyla yapılan bu araştırmanın konusunu teşkil eden Türkiye'nin Bosna Hersek ve Kosova ile münasebetlerini de Brzezinski'nin çizdiği çerçevede yorumlamak isabetli olacaktır.

Bosna Hersek ve Kosova'nın Müslüman Türk etkisinde asırlarca idare edilmiş olması tarihsel süreklilik temelinde değerlendirilmesi gereken bir meseledir. Dolayısıyla bir yandan Türkiye'nin içsel dinamiklerinden ve bulunduğu coğrafyadan kaynaklı sorumlulukları öte yandan ilişki kurduğu Bosna Hersek ve Kosova'nın insani ve islami noktada Türkiye ile ortaklıkları Anadolu ve Balkanlar arasında kurulan bağın temel paradigmalarıdır.

Çalışma; Türkiye'nin Bosna Hersek ile ilişkilerini inceleyen birinci bölüm ve Kosova ile ilişkilerin incelendiği ikinci bölüm olmak üzere toplam iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; Bosna'nın tarihsel kökenleri incelendikten sonra soğuk savaş yıllarında Türk dış politikasının temel meseleleri ve bu meselelere farklı bir bakışı hakim kılan Turgut Özal'ın yaklaşımı ele alınmıştır. Böylelikle soğuk savaş yıllarında farklı hadiseler karşısında Türk dış politikasının geliştirdiği refleksler anlaşılmaya çalışılmış ve Bosna – Kosova siyasetine hakim olan temel unsurlar bu çerçevede irdelenmiştir.

Birinci bölümün devamında; Balkanlarda baş gösteren istikrarsızlığın savaşa giden dönemecine kadar ki evresinde ise ulus devlet yapısı ve Bosna savaşı, Türk diplomasi atağı, Dayton süreci gibi temel başlıklar etrafında Türkiye'nin Bosna siyaseti, insani ve reel politik temelde anlaşılmaya çalışılmıştır. 2000'li yıllara girilmesiyle Türkiye'de değişen iktidarın dış politika yaklaşımındaki farklılığa da değinilen birinci bölümün son kısmında; Türk dış politikasında Özal sonrası dinamizmin temsilcisi iktidarın Bosna ile münasebetleri siyasi, kültürel, askeri ve

² "Türkiye'nin Jeopolitik Öneminin Dünya Siyasetindeki Yeri", *Akademik Perspektif*, 1 Mart 2013, <http://akademikperspektif.com/2013/03/01/turkiyenin-jeopolitik-oneminin-dunya-siyasetindeki-yeri/>, (Erişim Tarihi: 14.02.2018).

ekonomik olmak üzere dört temel başlık altında incelenmiş ve ilişkilerin geleceğine dair öngörü kazanımı amaçlanmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise Bosna ile benzer kaderi paylaşan ve Balkanların bir diğer asli unsuru sayılan Kosova'nın tarihsel arka planı değerlendirildikten sonra Yugoslavya içerisinde Kosova'nın statü sorunu incelenmiştir. Son derece kozmopolit bir devlet olan Yugoslavya'nın lideri Mareşal Tito'nun ölümüyle başlayan çözülme süreci ve oluşan boşluğun Kosova'nın bağımsızlık arayışındaki etkisi bu bölümün üzerinde durduğu temel başlıklardandır.

İkinci bölümün devamında; istikrarsızlık alanı olarak Balkan coğrafyasında zuhur eden Kosova bunalımında Türk diplomasisinin gösterdiği çabanın tıpkı Bosna bunalımında gösterilen ile aynı minvalde olduğu sonucu da ortaya konmuştur. Türkiye'nin bu süreci uluslararası aktörlerle beraber yönetmeye talip olması diğer devletlere nazaran her şeyden önce bir zorunluluk olarak düşünülmüştür. Zira Türkiye istikrarsızlık alanlarına salt uluslararası ilişkiler bağlamında bakmamış aynı zamanda tarihi müktesebatı gereği problemler bölgelere bir mecburiyet hissiyle yaklaşmıştır. Dolayısıyla ikinci bölümde; Kosova'nın bağımsızlık sürecinde Türkiye'nin takındığı tavrın Bosna bunalımı sırasında izlenen politik tavırdan farklı olmadığı gerçeğinin yanı sıra Türkiye açısından Bosna'da kazanılan deneyimin Kosova bunalımı sırasında avantaj sağladığı sonucu da amaçlanmıştır.

İkinci bölüm aynı zamanda; dış politikada dinamik bir çizginin takipçisi Özal'ın ardılı konumundaki AK Parti iktidarının meselelere müdahil olma, hem sahada hem masada olma gayreti ile Türk dış politikasında belli ilkeler etrafında bir sürekliliğin her zaman bulunduğu sonucunu ihtiva etmesi bakımından önemlidir. Bu süreklilik sonraki kısımda siyasi, kültürel, askeri ve ekonomik başlıklar altında anlamlandırılmaya çalışılmıştır.

Araştırma sürecinde kütüphanelerden kaynak taraması yapılmış, siyasi analizlerden yararlanılmış, internet taraması yapılmak suretiyle çok sayıda haber, video, doküman incelenmiş ve devlet kurumlarının resmi web siteleri taranmıştır. Böylelikle Türkiye'nin dış politikasında Bosna ve Kosova'ya yönelik biçimi ve kullanılan enstrümanların ortaya çıkarılması hedeflenmiştir.

Yapılan çalışmada, bir aktör olarak Türkiye'nin fiziki sınırlara göre dış politikasını şekillendirmediği aynı zamanda medeniyet coğrafyasına göre çizilen

sınırlar için de elinde olanı sunmaktan imtina etmediği gerçeğine dikkat çekilmiştir. Çalışma içerisinde Boşnak lider Aliya İzzetbegović'in Türkler için yazdığı mektuptan alıntılar ve Türkiye, Bosna, Kosova devlet yetkililerinin ilişkilerin seyrine dair yaptıkları açıklamalar önemli bir yer tutmaktadır.

Tez ile varılması düşünülen nokta; bulunduğu coğrafyanın önemli bir güç merkezi konumundaki Türkiye'nin dış politika serüveninde Bosna ve Kosova'nın yerini tayin etmek ve süreçte etkili olan kişi ve kurumların yanı sıra kurulan ilişkilerin siyasi, kültürel, askeri ve ekonomik boyutlarına da dikkat çekilerek varolan ve ulaşılması istenen ikili ilişki hacminin görülmesidir. Türk diplomasi faktörünün krizlere müdahale kabiliyeti ve dinamizminin de böylelikle daha iyi anlaşılacağı düşünülmüştür.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'NİN BOSNA HERSEK POLİTİKASI

Stratejik konumu nedeniyle Türkiye'nin dış politikada atacağı adımlar oldukça etkili neticeler doğurmaya adaydır. Çünkü Türkiye'nin bir taraftan medeniyet müktesebatı gereği bir diğer taraftan ise yükselen bir güç olma kararlılığı buna uygundur. Dolayısıyla küresel ve bölgesel birçok plan ve stratejinin en başat aktörü olabilecek bir pozisyona ulaşması birçok devletten daha mümkün görünmektedir.

Bölgeler arası geçiş güzergâhlarının kesişim hattı üzerinde yer alan Türkiye'nin, enerji koridorlarına olan yakınlığı ve tüm bunların yanında bir taraftan Kafkasya öte taraftan Ortadoğu ve Balkan halklarıyla geçmişten günümüze süregelen ortaklığı bir aktör olarak derinliğine katkı sağlayan çok önemli unsurlar olarak değerlendirilmelidir.

Bu çerçevede, Devletlerarası münasebetlerde birincil aktör olan devletlerin stratejilerinin değişime açık oluşu ve Türkiye'nin siyasi, tarihi, ekonomik adımları ve bu adımların insan ve medeniyet merkezli ele alınması Türk dış politikasının belirli dönemlere ayrılarak incelenmesini gerekli kılmaktadır. Dönemsel inceleme bir taraftan Türkiye'nin öncelik sıralamasını anlamamızda yardımcı olacakken diğer taraftan uluslararası ilişkilerde doğan boşluk alanlarına devletlerin ve Türkiye'nin yöneliş seyrini gösterecektir.

Türkiye'nin günümüze kadarki Soğuk Savaş sonrası boşluk alanı olarak değerlendirebileceğimiz Bosna Hersek siyasetini ele almadan soğuk savaş yıllarında yürütülen Türk dış politikası ve Turgut Özal ile başlayan değişim sürecine de değinilerek çalışmanın bütünselliği öncelenecektir.

1.1.TARİHSEL SÜREÇTE BOSNA HERSEK

Türkiye açısından son derece önemli bir coğrafi bölge olan ve altı yüz yıllık Osmanlı medeniyetinin yoğurduğu Balkanlarda, bugün milyonlarca Türk ve Müslüman nüfus yaşamaktadır. Dolayısıyla İslamiyeti Türkler aracılığıyla kabul etmiş olmaları bu bölge halkının yönlerini Türkiye'ye bakmalarının ana sebebidir. Türk ve Müslüman halkların yoğun şekilde yaşadığı ülkelerin başında gelen Bosna Hersek için

de durum Türkiye ile derin bağların bulunmasından dolayı ciddi bir yakınlık arz etmektedir.

Bosna Hersek'in bilinen ilk sakinleri Balkan yarımadasının kuzeybatı bölgelerini istila eden ve bir Hint – Avrupa halkı olan İlliryalılardır. İlliryalılardan sonra ise bu toprakları Roma işgal etmiştir. 7.yy'da ise Slavlar bölgeye yerleşmiş; 12.yy'dan Osmanlıların bölgeye yerleştiği 1463'e yani Fatih Sultan Mehmet Han'ın fethine kadar ki süreçte ise Bosna Hersek, Macar hâkimiyeti altında kalmıştır.

Bosna Hersek, 1463 yılında Fatih Sultan Mehmet tarafından fethedilerek Osmanlı–İslam kültürünün etkisi altına girmiş ve uzun yıllar Osmanlı vilayeti olarak kalmıştır. 1876 – 1878 yılları arası yaşanan Osmanlı – Rus savaşı sonrasında ise Osmanlı tasarrufundan çıkararak Avusturya – Macaristan İmparatorluğu'nun kontrolü altına girmiştir. 7 Ekim 1908 tarihinde ise Avusturya – Macaristan imparatorluğu tarafından Bosna Hersek, imparatorluk yönetimine bağlanmış ve kırk yıl devam eden işgal böylece yasal olarak bir idare altına bağlanmıştır.³

I. Dünya savaşı sonrası çok uluslu imparatorlukların dağılması neticesinde Avusturya–Macaristan imparatorluğu da dağılmış ve Bosna Hersek, Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı'nın bir parçası olarak Sırbistan'la birleştirilmiştir. II. Dünya savaşının ardından Yugoslav Krallığı'nın dağılmasıyla Bosna Hersek toprakları işgal edilip paylaşılmış ve 29 Kasım 1945 tarihinde ise Yugoslav Halk Cumhuriyeti kurulmuştur. Bosna Hersek de 2 Temmuz 1944 tarihinde Müslüman, Sırp ve Hırvatların eşit statüyle yer aldıkları Demokratik Yugoslav Federasyonu'nun bir üyesi olmuştur.⁴

Bosna Hersek ismi, Bosna ırmağından ve kendisine 'herzog' (dük) ünvanını veren mahalli bir derebeyinden gelmektedir. 51.197 km²'lik bir alana ve 3.5 milyonluk bir nüfusa sahip Bosna Hersek'te Müslümanlar nüfusun yarısını teşkil etmekte geri kalanını da Hristiyanlar oluşturmaktadır.⁵

Bosna Hersek'te süren Osmanlı hâkimiyeti tam olarak 415 yıl iken, Avusturyalılar sadece 40 yıl yönetimi altında bulundurabilmişler ve bu süreçte de Hırvatları

³Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Bosna Hersek ile ilgili Arşiv Belgeleri (1516 – 1919)*, s. ix.

⁴Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Bosna Hersek ile ilgili Arşiv Belgeleri (1516 – 1919)*, s. x.

⁵Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Bosna Hersek ile ilgili Arşiv Belgeleri (1516 – 1919)*, s. x.

desteklemişlerdir. Avusturya idaresi altında her ne kadar Ortodoks Sırlar baskı görmüşse de esas baskı ve zulüm Müslüman Boşnaklara yöneltilmiştir. Soğuk savaşın başlamasıyla ise Sırp taassubu altında ciddi soykırımlar yaşanmıştır.

Sırların bölgede müessir olmalarında hiç şüphesiz Osmanlı'nın bu millete gösterdiği hoşgörünün etkisi fazladır. Dolayısıyla Osmanlı hoşgörüsüyle Bosna Hersek'te zemin bularak etki gücünü arttıran Sırlar, Müslümanlara karşı uyguladığı sistematik katliamlarını uzun yıllar hazırlanan planlarının bir gereği olarak görmüştür. Zira Sırp Milli Programı ismiyle 1844 yılında ortaya atılan plan ile 1928 tarihli Sırp Milli Kültür Kulübü Programı ve 1928 tarihli Sırp Bilimler Akademisi bildirisinde genel olarak ortak şu hususlar ifade edilmiştir:⁶

- Etnik bütünlük arzeden Büyük Sırbistan kurulmalıdır.
- Etnik bütünlüğe Türk ve Müslümanlar yok edilerek ulaşılabilecektir.
- Soykırım ile imha edilmeleri ve geri kalanların Türkiye'ye sürülmeleri halinde Büyük Sırbistan'a ulaşılabilecektir.

Bosna Hersek'in tarih boyunca adil bir yönetim altından milliyetçi saiklerle kopması ve sonrasında yaşanan çatışma dönemi Sırp yayılmacılığıyla ilgilidir. Uluslararası toplumun gözü önünde yaşanan ve 21. yy'da Avrupa üzerinde son Osmanlı kalıntıları olarak bulunan Müslümanların bu topraklardan tamamen kazınması hayalini barındıran şiddet ve zulüm, etkisi uzun yıllar sürecek problemler doğurmuştur. Dolayısıyla adaletle Osmanlı hakimiyeti altında kalan Bosna Hersek'te her dine yaşam hakkı tanınmış ve hiçbir farklı aidiyet unsuruna dokunulmamıştır.

1.2.TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA 20. YÜZYIL

I.Dünya savaşının sona ermesiyle çok uluslu imparatorlukların dağılması ve akabinde ulus devlet yapılarının uluslararası ilişkiler sisteminin ana unsuru olmasıyla dünya siyaseti farklı biçimlerde yönetilir olmuştur. Osmanlı bakiyesi yeni Türkiye cumhuriyeti de bu yeni devlet formunun gerektirdiği şekilde bir tarz-ı siyaset izleme yoluna gitmiştir. Bu bağlamda yeni dünya nizamının gerektirdiği biçimde oluşturulan

⁶ Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Bosna Hersek ile ilgili Arşiv Belgeleri (1516 – 1919)*, s. xii.

paktlar ve örgütlere katılma yönünde aktif bir siyaset izleyen Türkiye'nin dış politikasını soğuk savaş yılları içinde farklı dönemlere ayırarak incelemek mümkündür.

1.2.1. Cumhuriyet Sonrası Türkiye'nin 20. yy Stratejisi

I. Dünya savaşını müteakip Türkiye'nin dış politikasını 1923 – 1930 arası olarak ele alacak olursak; Türkiye bu yıllarda Lozan Antlaşması ile çözüme kavuşturulamayan İngiltere'yle Musul, Fransa'yla Borçlar ve Suriye sınırı, Yunanistan'la ahâli mübadelesi ve genel olarak boğazlar sorunu üzerine yoğunlaşmıştır. Bunun yanı sıra Batı ile olan ilişkilerinde güvenlik endişelerini de daima göz önünde bulunduran Türkiye, dış politikası için '*Yurtta Sulh Cihanda Sulh*' anlayışını esas alarak adımlarını atmıştır. Fakat yine de Batı eksenli dış politika on yıllar boyunca Türk dış politikasının ana unsuru olmaya devam etmiştir.⁷

1930'lara kadar Batı ile olan münasebetlerini geliştirmeye gayret eden ve bir yandan I. Dünya savaşının enkazından sıyrılmaya çalışan Türkiye, 1930'lardan itibaren daha aktif bir dış politika izleme yolunu tutmuştur. Bu minvalde 1932'de Milletler Cemiyeti'ne girmesi Batı eksenli siyasetin de temeli olarak düşünülebilecek bir adımdır. Yine bölgesel ve küresel barışa katkı sunma adına ittifak oluşumlarından Balkan ve Sadabad paktlarına üye olmuştur.⁸

II. Dünya savaşına yaklaşıldığı yıllarda ise Türk dış politikasının esasını; ülkenin toprak bütünlüğünden ve bağımsızlıktan taviz vermeden savaşın dışında kalmak ve aynı zamanda devletlerarasında denge kurucu bir pozisyonda yer alarak gücünü arttırmak şeklindeki bir anlayışla özetleyebiliriz. II. Dünya savaşı sonrası oluşan yeni nizam ve başlayan soğuk savaş sürecinde Türk dış politikasının yönü daha da netleşerek belli bir ivme kazanmıştır. Daha somut ifadeyle savaş sonrası Avrupa güç dengesinde meydana gelen boşluktan faydalanan Sovyetler Birliği'nin Türkiye üzerindeki toprak ve Boğazlardan üs talepleri Türk dış politikasının Batı'ya eklenmesini hızlandırmıştır.⁹Bu bağlamda Türkiye'nin 1949'da Avrupa Konseyi

⁷ Baskın Oran, "Türk Dış Politikası: Temel İlkeleri ve Soğuk Savaş Ertesindeki Durumu Üzerine Notlar", *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 51, No: 1-4, s.353-370.

⁸Paktlar için bkz. İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları*, Cilt 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ocak 2000.

⁹Sovyetlerin İstekleri için bkz. Feridun Cemal Erkin, *Türk-Sovyet ilişkileri ve Boğazlar Meselesi*, Ankara, 1968.

üyeliği, 1952’de NATO’ya üyelik, savaş yıllarında Avrupa’nın yeniden inşası için sağlanan Marshall ve Truman yardımlarına dâhil edilmesi vb. hep tek yönlü, tek boyutlu siyasetin başlamasına vesile olan adımlardandır.

Batı güvenlik şemsiyesi altına bütünüyle dâhil olma çabası gösteren Türkiye’nin bu tutumu birtakım yanlışlara da neden olmuştur. Şöyle ki; tek boyutlu Batı perspektifli Türk dış politikası etkili olma noktasında zaafılar yaşayarak statüko bataklığında zaman zaman duraksamalar yaşamıştır. Sovyetler Birliği ile olan münasebetler daimi olarak en alt seviyede tutulmuş, kısa adı CENTO olan Merkezi Antlaşma Teşkilatına üyeliği, Cezayir’in bağımsızlığına sessiz kalışı, 1955 yılında Bandung’ta gerçekleştirilen Bağlantısızlar Hareketi toplantısındaki Batı yanlısı tutumları ise Arap dünyası ile olan münasebetlerde olumsuzluklara neden olmuştur.¹⁰

Türkiye’yi uzun yıllar meşgul eden sorunların başında gelen Kıbrıs meselesi ise Türk dış politikasında derin bir kırılma yaşatan ve etkisi on yıllar boyu devam eden önemli bir diğer problem alanı olarak dış politikanın gündeminden hiç düşmemiştir. 1963’ten itibaren artan Kıbrıs bunalımı karşısında ne Amerika Birleşik Devletleri’ni ne de Avrupa’yı yanında göremeyen Türkiye adeta bir hayal kırıklığı yaşamıştır. Değişen dünya siyasetinde Batı ittifakına sıkı sıkıya bağlı kalmanın kendisini haklı gördüğü bir davada yalnız bırakılmakla sonuçlandığını fark etmiş ve dış politika yapıcıları tarafından Batı ittifakı sorgulanır olmuştur. Hemen sonrasında 1964 yılındaki Johnson mektubu bu durumu daha da perçinlemiş ve aynı zamanda Türkiye açısından bu durum adeta güven bunalımına yol açmıştır.¹¹

Türkiye tüm bu yaşananların ardından 1960’ların ortalarından itibaren başta Sovyetler Birliği olmak üzere Doğu Bloku ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmeye başlamış 1964 – 1965 yıllarında yapılan karşılıklı ziyaretlerle siyasi ve ticari alanda gelişmeler yaşanmıştır. 1970’li yıllarda yeniden durgunlaşan ilişkiler, 1982 yılından itibaren yeniden bir ivme kazanmıştır.¹² Bunun yanı sıra Türkiye, İslam ülkeleriyle de iyi ilişkiler kurmaya başlamıştır. Bunda ise Türkiye’nin 1967 Arap – İsrail savaşında Arapların tezine destek vermesinin önemli etkisi olmuştur.

¹⁰Mehmet Gönübol ve diğerleri, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, 9. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996, s.273-275, 313-314.

¹¹ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 17. Baskı, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2010, s. 942.

¹² Geniş bilgi için bkz. Kamuran Gürün, *Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939’dan günümüze kadar)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1983, s.134-208.

Türk dış politikasının Batı eksenli oluşunu sorgulamaya açan ve strateji değişikliğine neden olan belli başlı unsurlar özetle şunlardır: Batıdan Kıbrıs meselesinde beklenen desteğin görülmemesi, Avrupa ile mesafe alınmaması, 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı'na ABD'nin destek vermeyişi, silah ambargosunun ABD'ye olan güveni sarsması gibi.

Netice itibariyle; Bir yandan soğuk savaş yıllarının devletler üzerindeki kaygılı havası ve uluslararası ortamın gergin yapısı; öte yandan Türkiye'nin iç ve dış siyasi meselelerde izlediği strateji ve zaman zaman strateji eksikliğinden kaynaklanan krizlerin tırmanması Türkiye'de 1980 dönemi havasına etki etmiştir. 12 Eylül darbesinin toplumsal havayı daha puslu hale getirmesi ve aradan bir süre geçtikten sonra yeniliklerin kapısını aralayan Turgut Özal ile siyasi ve ekonomik hava değişmiş, dış politika ise yeniden ele alınarak değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

1.2.2. Türk Dış Politikasında Turgut Özal ve Bosna Meselesi

Turgut Özal, Türk siyasi hayatına çok iddialı hedeflerle girmiş bir lider olarak kendinden önceki dönemlerden farklı bir dış politika çizgisini temsil etmiştir. Esasında Özal'ın politika hayatında izlediği farklı çizgi fikirsel bir bütünlüğün içerisinde gelişme alanı bularak iç ve dış politika, ekonomi, kültürel ve eğitim politikalarına da yansyarak bütünsel bir tarzda değerlendirilebilecek bir siyasi çizgidir.

Bu çerçevede Özal'ın dış politikasının şekillenmesinde belirleyici üç önemli etkenin bulunduğunu ifade edebiliriz:

1-Özal'ın kişiliği ve bu kişilik üzerinde vücut bulmuş fikirleri.

2-Türk siyasi hayatının geçirmiş olduğu siyasi, sosyal ve ekonomik değişimler.

3-Uluslararası gelişmeler.¹³

Dış politikada Özal farklılığının yakalanmasında çok yönlü kişiliğinin izlerinin bulunmasının yanı sıra kapsayıcı bir ideolojik yaklaşım tarzı içerisinde olması da belirleyici olmuştur. Nitekim 60 ve 70'li yılların kutuplaştırıcı etkisinin topluma verdiği zararın farkında olan ve bunu yakından bilen bir lider olan Özal, toplumu

¹³ Sedat Laçiner, "Turgut Özal Dönemi Türk Dış Politikası", Ed.: Adem Çaylak, Cihat Göktepe, Mehmet Dikkaya ve Hüsnü Kapu, *Osmanlı'dan İkibinli Yıllara Türkiye'nin Politik Tarihi*, Savaş Yayınevi, 5. Baskı, Ankara, s.605.

birleştirici yaklaşımlardan farklı bir tarz-ı siyasetin işletilmemesi gerektiğine inanmıştır. Bu minvalde Özal döneminde bir taraftan Batı hedeflerinden kopmadan ABD ve Batı ile ilişkiler geliştirilebilirken diğer taraftan da kendisini destekleyen kitlelerin ilgisine paralel olarak komşu ülkeler ve dış Türkler ile yakından ilgilenilmiştir.¹⁴ Dolayısıyla Özal'ın liberal yaklaşımla ele aldığı dış politika çizgisi tıpkı iç siyasi çizgisinde olduğu gibi farklılıklara mesafeyle yaklaşmak yerine birleştirici bir tutumun etkilerini taşımaktadır.

Özal için bir taraftan komünist Sovyetler Birliği ile sağlıklı ilişkiler kurulması bir gereklilik iken 1952'de Batı güvenlik şemsiyesi altına girdiği NATO ve 1950'li yıllarda üyelik için görüşmeleri başlattığı AB ile de başarılı şekilde mesafe alınmasının önünde bir engel bulunmamaktadır. Özal'ın farklılıkları birleştirici ideolojisi bu anlamda Türk dış politikasında esnekliği arttırmıştır. Hasılı, Özal'ı dış politikada farklı kılan unsurları medeniyet kavramıyla özetleyebiliriz. Çünkü Özal'ın medeniyet yaklaşımında bir yandan uzak yakın demeden tüm aktörleri siyasetin merkezine dahil ederek hepsiyle başarılı, sağlıklı ve sürdürülebilir bir ilişki kurma hedefi söz konusuysen aynı zamanda Türkiye olarak merkez bir ülke konumunda olduğunun bilinciyle saplantılı bir siyasi üslûptan sıyrılarak çağın gerektirdiği şekilde liberal politikalar doğrultusunda canlı bir ekonomiyle yol alma hedefi önemli görülmüştür.

Bu doğrultuda Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasi ve ekonomik kabiliyetlerini arttırma yönünde büyük bir özveriye sahip Özal'ın Türkiye'yi en gelişmiş 15 dünya ülkesi içine sokma hedefi yanında değişim temelli dış politika anlayışı 21.yy'ın Türkiye ve Türklerin yüzyılı olacağına duyduğu inançla açıklanabilir.¹⁵ Dolayısıyla Özal'ın sıklıkla kullandığı '*Çağ Atlatmak*' terimi Gazi Mustafa Kemal Atatürk tarafından kullanılan '*Muasır Medeniyetler Seviyesine Ulaşmak*' terimine eşdeğer görülebilir.¹⁶

Özal'ın dinamik politika anlayışı; geleneksel dış politika üslûbuna riayet etmeden hızlı hareket etmek suretiyle bürokratik hantallığı engelleyici ve sorunlara doğrudan müdahale edici bir pozisyonu temsil etmiştir. Bu bağlamda Özal dönemi dış

¹⁴ Laçiner, "Turgut Özal Dönemi Türk Dış Politikası", s.607.

¹⁵ "Turgut Özal'ın Dış Politikası: Türkiye'ye 21. Yüzyıl Perspektifleri", *TarihTarih* <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=354897&/Turgut-%C3%96zal%C4%B1n-D%C4%B1C5%9F-Politikas%C4%B1:-T%C3%BCrkiye-21.-Y%C3%BCzy%C4%B1-Perspektifleri/-Cengiz-%C3%87andar->, (Erişim Tarihi: 19.05.2018).

¹⁶ Laçiner, "Turgut Özal Dönemi Türk Dış Politikası", s. 605.

politikasının anahtar kavramları olarak; her alanda etkisini gösteren liberalizm, demokrasi, yerinden yönetim, bireycilik ve fikri hoşgörü, inançlara saygılı devlet anlayışı ve tüm bunların yanında laiklik ve Batıcılık kavramlarının korunmasını düşünebiliriz. Tüm bunların yanı sıra Özal'ın insani ilişkileri arttırmaya çalışarak liderler ile kişisel dostluklar kurması diplomasinin olanaklarını arttırması bakımından Türkiye'ye ekonomik ve siyasi alanda birtakım avantajlar da sağlamıştır. Özal bu durumu şu ifadeleriyle açıklamıştır: “*Ben bu yıl dünyanın belli başlı büyük ülkelerini ziyaret ettim. Hangi devirde bir başbakan bu kadar yerleri bir sene içinde gezebilmiştir. Memleketimizin dışarda büyük itibarı vardır. Türkiye kısa zamanda büyüyen, gelişen dünyada söz sahibi bir ülke olmuştur.*”¹⁷

Özal dönemini meşgul eden birçok dış politika meselesinin içerisinde Balkanlar ayrı bir yeri işgal etmiştir. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle bir taraftan risk öte taraftan fırsatların gün yüzüne çıktığı Balkan coğrafyasında çok uluslu Yugoslavya'nın dağılarak çatışmaların tüm bölgeye yayılması problemine karşılık Özal ve diğer liderler öncülüğünde Türkiye, istikrarın temini adına aktif bir diplomasi yürütmüş ve bölge Müslümanlarının adeta hamisi olduğunu attığı adımlarla net bir şekilde göstermiştir.

Özal'ın Balkan siyaseti bir yandan ekonomik ve toplumsal araçlar ışığında yürürken, tarihi ve kültürel bir mirasın ve aidiyet prensibinin etkilerini de görmemiz Türkiye siyasetini Balkanlar açısından doğru yorumlamamıza sebep olacaktır. Yoksa Türkiye'nin ana hedefi; Yunanistan'ın iddiasında olduğu şekliyle bölgenin istikrarsızlığından istifade ederek Türkiye'nin “*Türk Hilali*” ile kendisini kuşatması değil tüm bölgeyi ekonomik ve siyasi faktörler öncülüğünde entegre etmeye dönük çabalar olarak değerlendirilebilir.

Kendine has siyasi duruşu olan Özal ve özgün uygulamaları, Bosna'da başlayarak etkisini giderek arttıran ve adeta bir soykırıma dönüşen iç savaş sırasında uygulanacak politikayı da etkilemiş vebu durum hükümetlebirtakım fikir ayrılıklarının olduğu yorumlarına da neden olmuştur. Özal son derece aktif bir politika izleme kararlılığını vurgulayarak askeri müdahale ve Bosna'ya ambargo uygulamasının kalkması fikrini daha savaşın ilk zamanlarında dile getirmişken, geleneksel çizgilerin

¹⁷“Başbakan Turgut Özal'ın Çorlu'da Halka Hitaben Yaptığı Konuşma - 14 Temmuz 1985”, *Başbakan Turgut Özal'ın Konuşma, Mesaj, Beyanat ve Mülakatları - 13.12.1984 – 12.12.1985*, Ankara, 1985, s. 468.

korunması yönünde bir tutum takınan hükümet yetkilileri Özal'ın belirttiği görüşlerin şahsi fikirleri olduğunu ve hükümeti bağlamadığını ifade etmiştir. Ancak ne yazık ki; Özal'ın haklılığı savaşın soykırımı dönüşmesi neticesinde küresel bir problem haline alması ve maliyetlerin yükselmesiyle daha net şekilde görülmüş ve büyük bir zaman kaybedilmiştir. Sonraki süreçte ise Türkiye, Özal'ın fikirlerini dış politikasında esas alarak diplomatik gayretlerini sürdürmüştür.¹⁸

1.3.BOSNA SAVAŞI VE TÜRKİYE'NİN TUTUMU

Milliyetçi hareketlerin yaygınlık kazanması ve iki kutuplu dünya düzeninin sonuna yaklaşılması neticesinde çok uluslu devletlerden biri olan Yugoslavya Federasyonu dağılmış ve içerisinden birkaç farklı devlet doğmuştur.¹⁹ Kurulan devletler, milletlerin büyük bedeller ödemesiyle vücut bulmuş fakat bu süreçte Balkan coğrafyasında birtakım boşluk alanları ve oluşan boşluk alanlarının yarattığı derin sancılar bölge politliğini uzun yıllar meşgul etmiştir. Oluşan boşluk alanlarının doldurulması için etnik boyutlu çatışmaların etkisini günden güne arttırdığı bu coğrafyada yaşanan Bosna ve Kosova savaşlarıyla bölgesel ve küresel çapta önemli bir problem alanı doğmuştur. Balkanlar jeopolitiğinin dayanağı olarak bilinen Drava–Sava eksenine (merkezi Hırvatistan ve Sırbistan arasında kalan Bosna Hersek), Morava–Vardar eksenine (Sırbistan, Bulgaristan, Makedonya arasında kalan Kosova) uzun yıllar istikrarsızlığın ve çatışmanın merkezi olmuştur.²⁰

Türkiye'nin iki istikrarsızlık alanına yönelik olarak kısa ve orta vadede izlediği dış politika iki temel düzlemde değerlendirilecek olursa; ilk olarak, Bosna ve Arnavutluk'un belli bir siyasi zeminde istikrar ortamına kavuşması, ikinci olarak ise bölgede yer alan etnik azınlıklara uluslararası hukuk içerisinde belli birtakım güvencelerin sağlanması ilkeleri karşımıza çıkmaktadır.²¹

1992–1995 yılları arasında süren Bosna savaşı, Bosna'daki tüm toplumlar için ciddi travmalar doğurmuş, özellikle Boşnaklar için oldukça ağır neticelere sebep olmuştur. Boşnak, Sırp ve Hırvatlar arasında yaşanan ve ülkenin tamamına yayılan

¹⁸ Laçiner, “Turgut Özal Dönemi Türk Dış Politikası”, s. 627.

¹⁹ Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nde Bosna-Hersek altı özerk cumhuriyetten biri olmuştur.

²⁰ Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, Küre Yayınları, İstanbul, 2001, s. 291.

²¹ Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, s. 123.

savaşta 200 binden fazla insan hayatını kaybetmiş ve bu sayının 160 binini Boşnaklar oluşturmuştur. Çatışmalarda siviller büyük insan hakkı ihlallerine maruz kalmıştır. Özellikle Yugoslavya Halk Ordusu'nun (JNA) imkânlarını kullanan Sırp güçleri savaşta her türlü katliamı uluslararası toplumun gözü önünde yapmaktan çekinmemiştir.²²

Türkiye açısından ise Balkanlar ihmal edilemeyecek bir pozisyonda olduğundan Yugoslavya'nın yıkılması ve doğal sonucu sayılabilecek etnik milliyetçilik temellisiyaset ve bu siyasetin beslediği savaş ve çatışma ortamı bölge ile etkili bağları olan Türkiye'yi oldukça tedirgin etmiştir.²³

Türkiye'nin kadim bir medeniyet çatısı altında asırlarca aynı kökten beraberce beslenmiş olduğu genelde Balkan özelde ise Bosna Hersek için duyarsız kalması elbette ki beklenemezdi. Bu bağlamda Türkiye'nin Balkan yahut Bosna politikasının ana unsurlarını özetleyecek olursak; tarihi miras, bölgelerarası bağımlılık, bölge içi dengeler, bölgeyi kuşatıcı politikalar, küresel stratejik araçlar.²⁴

Çok uluslu Yugoslavya'nın dağılması sonrasında bölgenin içinde bulunduğu son derece sıkıntılı sürecin uzantısı olarak değerlendirebileceğimiz Bosna Savaşı'nın bir an evvel sonlandırılması adına uluslararası aktörlerin de devreye girmesiyle Dayton antlaşması imzalanmıştır. Her ne kadar hakkaniyetli bir çözüm önerisi sunamasa da çatışmaların sonlandırılması bakımından etkisi azımsanamayacak bir antlaşma niteliği taşımaktadır.

Sonuç olarak, Bosna Hersek asırlar boyu Türk hakimiyetinde kalarak Türkiye ile aynı medeniyet ikliminden esintiler taşıması nedeniyle Anadolu coğrafyasının doğal uzantısı hüviyetindedir. Aynı tarihi paylaşan, insani, islâmi ve vicdani telâkkide ortak Bosna Hersek ve Türkiye'nin ilişkileri bağımsızlık sürecinde Türkiye'nin bölge hadiselerine ve neticelerine karşı daha duyarlı olmasına zemin hazırlamıştır. Dolayısıyla Türkiye'nin uluslararası toplum ile hareket etmeyi önceleyerek ilk olarak insani temelde sonrasında dini, tarihi ve kültürel faktörler etrafında şekillendirdiği Bosna Hersek siyaseti Türk dış politikasının önemli bir aşamasını temsil etmiştir.

²² Harun Semercioğlu, "Bosna Hersek'te yaşanan Boşnak – Sırp çatışmasının analizi", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 16, Sayı 63, 2017, s. 1346.

²³ Caner Sancaktar, "Türkiye'nin Balkanlar Politikası: 1990 sonrası Balkan Açılımı", Ed.: Caner Sancaktar ve Hasret Çomak, *Türk Dış Politikasında Yeni Yönelimler*, Beta Yayınları, İstanbul, 2013, s. 634 – 635.

²⁴ Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, s. 314.

Ancak uluslararası toplumun meseleye yaklaşım tarzı ve Türkiye'nin kaygılarını zamanında gündemlerine almayışları Bosna probleminin uzamasına neden olarak telafisi mümkün olmayan sonuçlar doğurmuştur.

1.3.1. Savaş Yıllarında Türkiye-Bosna Hersek Münasebetleri

Türkiye'nin Balkanlar politikasını oluştururken tarihi ve kültürel etkenler, siyasi ve güvenliğe ilişkin kaygılar etkili olduğu gibi bu etkenlerin önem derecesini arttıran demografik durumda Türk dış politikası açısından Bosna'nın önemini arttırmaktadır. Zira resmi kaynaklara göre Balkanlar'da 1 milyon 100 bin civarında Türk, 8 milyonu üzerinde de Müslüman nüfus yaşamaktadır.²⁵ Dolayısıyla Türkiye – Bosna Hersek ilişkilerini tüm bu bileşenler etrafında değerlendirmek doğru olacaktır.

Savaş yıllarında Bosna Hersek'teki çatışma ortamının son bulması ve barışın tesisi Türkiye'nin en önemli gündem maddelerinin başında gelmekteydi. Netice itibariyle; uluslararası aktörlerin de bölgede stratejik açıdan rol üstlenmesi ile Türkiye, Bosna Hersek savaşı boyunca Bosna halkının yanında duran bir politika izlemiştir. Daha detaylı bir anlatımla ele alacak olursak; Türkiye tüm farklılıklarına rağmen Yugoslavya'ya yönelik politikasında bu federasyonu bir bütün olarak değerlendirerek bölgede çıkması muhtemel etnik veya dinsel temelli problemlerde kendisine uzak yakın ayrımı yapmadan tarafsız ve eşitlikçi bir dış politika izlemeyi benimsemiştir.²⁶

Milliyetçi ayaklanmaların hız kazanarak 1991 yılı başlarında Yugoslavya'nın dağılma sürecine girdiği süreçte Türkiye, benimsediği eşitlikçi ve ılımlı dış politika çizgisini koruyarak, meydana gelen krizin federasyonun bir iç işi olduğunu, çözüm yollarının barışçıl şekilde bulunabileceğini ve Yugoslavya'nın toprak bütünlüğünü temelinde siyasi çözüm sağlanabileceğini vurgulamıştır.²⁷ Nihayetinde Bosna Hersek parlamentosu tarafından 15 Ekim 1991 tarihinde her ne kadar ülkede herhangi bir referandum yapılmasa da bağımsızlık ilânı duyurulmuş ve ulaşılmak istenen nihai hedef açıklanmıştır.

²⁵ Erhan Türbedar, "Türkiye'nin Bosna Hersek açılımı", Yay. Haz: Yelda Demirağ ve Özlen Çelebi, *Türk dış politikası son on yıl*, Palme yayıncılık, Ankara, 2011, s.225.

²⁶ Faruk Sönmezoğlu, *2.Dünya Savaşından Günümüze Türk Dış Politikası*, Der Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 592.

²⁷ Sönmezoğlu, *2.Dünya Savaşından Günümüze Türk Dış Politikası*, s. 592.

Boşnakların bağımsızlık kararlarını hızlandırmada Slovenya ve Hırvatistan'ın ardı ardına aldıkları bağımsızlık kararları da etkili olmuştur. Türkiye, 6 Şubat 1992 tarihinde Bosna Hersek'i tanımış ardından 29 Şubat 1992 tarihinde de bu ülkede bağımsızlık konusunda referandum yapılmıştır. Sonuç itibariyle; bağımsızlık referandumunda %64 oyla Bosna Hersek'in bağımsızlığı gerçekleştirilmiş ve 3 Mart 1992 tarihinde ise bağımsızlık ilân edilmiştir.²⁸

İlân edilen bağımsızlık sonrası hoşnutsuzluğu giderek artan yayılmacı Sırp'ların ve Bosnalı Sırp milislerin harekete geçmeleri bölgede etkisini giderek arttıran iç huzursuzluklara ve sonuçları itibariyle ağır travmalara neden olmuştur. Türkiye bu süreçte bir taraftan Sırp'ların tutumlarını kınarken öte taraftan uluslararası toplumla hareket etmenin önemi üzerinde durarak Bosna Hersek'in Birleşmiş Milletler'e üye olması halinde gerçekleşen bağımsızlığın kalıcı olabileceğine ve bölgeyi etkisi altına alan huzursuzların en kısa zamanda bertaraf edilebileceğine inanmıştır.

1992'de Bosna Hersek'te yaşanan çatışmaların artan etkisi dünyanın gündemine oturmuş ve yaşananlardan en çok etkilenecek ülkelerin başında gelen Türkiye'de de olaylar endişe ile karşılanarak yakından takip edilmiştir. Sırp saldırılarının artacağı endişesiyle dönemin Türk Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, 1992 Ocak ayında Türkiye'nin BM Barış Gücü'ne (UNPROFOR) asker gönderebileceğini açıklamıştır.²⁹ 1992 Mart ayında ilan edilen bağımsızlık sonrası saldırılara geçen Sırp'lar'a en sert tepki iseyine Türkiye tarafından gösterilmiştir.

1.3.2. Bosna'da Türk Diplomasi Atağı

Uluslararası toplumun etkili olması gerekliliğine inanan Türkiye bu uğurda oldukça yoğun bir diplomatik süreci işletmiş ve başta ABD olmak üzere AB, NATO, BM, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK), İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) ve Avrupa Konseyi gibi örgütlerle Bosna Hersek savaşı yıllarında yakın temas içerisinde olmuştur. Bu doğrultuda Türkiye, 15 Nisan 1992 tarihinde AGİK ve İKÖ'ye başvuruda bulunarak, Bosna Hersek'in bağımsızlığının tanınması yolunda önemli

²⁸Sönmezoğlu, *2. Dünya Savaşından Günümüze Türk Dış Politikası*, s.593.

²⁹ Didem Ekinci, "The War in Bosnia-Herzegovina and Turkish Parliamentary Debates (1992-1995), A Constructivist Approach", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Volume 6, No 22, 2009, 37-60.

sayılabilecek adımlar atmıştır.³⁰ Netice itibariyle; Bosna Hersek'in, Türkiye'nin de aktif desteği neticesinde 29 Nisan'da AGİK, 22 Mayıs 1992'de ise BM'ye üyeliği gerçekleşmiştir. Ancak BM üyeliği ve diğer uluslararası organizasyonlar nezdindeki tanınmalar, Sırp saldırılarının sonlandırılması için ne yazık ki yeterli olmamıştır.

İKÖ'nünde üyesi olan Türkiye, Bosna Hersek meselesini bu platformun da gündemine sokarak İKÖ'nün diğer üyelerinden, batılı devletlere Bosna'ya yönelik olarak uygulanan silah ambargosunun kaldırılması yönünde baskı yapılmasını talep etmiştir. Bu platform savaşın bitirilmesi yönünde etkili girişimler başlatan uluslararası bir organizasyon olma vasfını taşıdığından önemli görülmüştür.³¹

Türkiye, dönem başkanlığını yaptığı İKÖ'yü Bosna konusunda inisiyatif almaya davet ederek örgütün dışişleri bakanlarını 17-18 Haziran 1992 tarihinde olağanüstü toplantıya davet etmiş ve üye devletlerin dışişleri bakanları bu davet neticesinde Beşinci Olağanüstü İslam Konferansı toplantısına katılmak üzere İstanbul'da bir araya gelmişlerdir.³² Türkiye ve Bosna Hersek dışişleri bakanları, konferans sonuç bildirgesinde, iki ülke olarak Sırbistan'ın Müslümanları katlettiği yönünde fikir birliği içinde olduklarını ve BM'ye yapılan ambargonun sonuç vermemesi halinde askeri müdahale yapılması yönünde çağrıda bulunmuşlardır. Takip eden günlerde ise dışişleri bakanı Çetin, Temmuz ayında yapılacak AGİK zirvesi için İzzetbegović'le buluşarak Helsinki'ye bir dizi temasta bulunmak üzere bir seyahat gerçekleştirmiştir. ABD başkanı Bush ile 12 Temmuz 1992 tarihinde Helsinki'de görüşen Türkiye Başbakanı Demirel ise, Bosna Herseksorununa dikkat çekerek, Irak'a yapılan askeri harekâtın bir benzerinin Bosna Hersek için de yapılabileceği konusunda fikirlerini güçlü şekilde dile getirmiştir.³³

Bosna meselesinde tek taraflı hareket etmekten dikkatle kaçınan Türkiye bir taraftan Bosna ile tarihsel aidiyet unsurunu göz önüne alarak öte taraftan uluslararası ilişkilerin gerektirdiği ölçüde bir dış politika izleme yoluna gitmiştir. Ancak uluslararası toplumun Bosna savaşı sırasında hakkaniyet bakımından yeterli özeni

³⁰ Halil Akman, "Yugoslavya'nın dağılma sürecinde Türkiye'nin iç siyasi durumu ve dağılmaya yaklaşımı", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl:3, Sayı:16, Eylül 2015, s.139-156.

³¹ Akman, "Yugoslavya'nın dağılma sürecinde Türkiye'nin iç siyasi durumu ve dağılmaya yaklaşımı", s.139-156.

³² Mahmut Ali Aykan, "Turkey and OIC: 1984-1992" *The Turkish Yearbook*, volume XXIII, 1993, s. 101-131.

³³ Sibel Turan ve Sevil Ertuğrul, "A Study for Turkey's Bosnia & Herzegovina Policy in the Post Cold War Period", *International Symposium Bosnia Herzegovina from Past to the Present*, Canakkale Onsekiz Mart University, Pozitif Printing House, Ankara, s.189-211.

göstermediğinin farkında olan Türkiye, Bosna'ya uygulanan silah ambargosunun Boşnakları silahsız bıraktığını ancak Sırp milislerin bu anlamda herhangi bir zorlamaya tabi tutulmadığını farkederek Sırp mevzilerinin havadan bombalanmasının savaşı durdurucu önemli bir hamle olabileceğini düşünmüş ve bu minvâlde oluşturulabilecek uluslararası askeri bir müdahaleye destek vereceğini her fırsatta dile getirmiştir. Bu doğrultuda Türkiye, Bosna iç savaşı esnasında askeri bakımdan barışın tesisi adına birtakım katkılar sunmaktan geri durmayarak Sırbistan'a uygulanan ambargonun denetimi için Adriyatik denizinde yer alan deniz ve hava kuvvetlerine 13 Temmuz 1992 tarihinde askeri destek sunmuştur.³⁴

Türkiye'nin Bosna Hersek politikasının belirlenmesinde tarihi, kültürel ve dini faktörlerin etkisinin yanında, Boşnak lider Aliya İzzetbegoviç'in şahsının da politika belirleyici önemli bir aktör olduğunu ifade etmemiz gerekir. İzzetbegoviç yazdığı kitabında *"Türkiye'de, Bosna'nın büyük dostu Turgut Özal ile buluştum. Özal, Türkiye'nin ekonomik reformlarıyla tanınan popüler cumhurbaşkanıydı."* ifadelerini kullanmış ve devamını şöyle sürdürmüştür: *"Cumhurbaşkanı Özal'ın uzak bir Boşnak kökene sahip olduğuna ilişkin kanıtlar bulunduğu söylendi. Bunu ona sormadım, ama ben Türk kanı taşıdığımı söylediğimde şaşırmişti."* Aliya esasında bu ifadeleriyle Türk – Boşnak birlikteliğine olan inancını tazelemiştir.³⁵

Türkiye nezdinde de değeri takdir edilen bir millet olan Boşnaklar ve liderlerine aynı hassasiyet gösterilmiş ve İzzetbegoviç 1992 Mayıs ayında Sırp tarafı tarafından tutuklandığında hemen en sert tepki gösterilerek Belgrad büyükelçisine gerekli uyarılarda bulunmuş ve aynı zamanda konu Türkiye Büyük Millet Meclisinde de görüşülerek aktif bir duruş sergilenmesi yönünde kanaat oluşmuştur.

İki millet arasında böylesine bir yakınlığın anlamlandırılmasında Aliya İzzetbegoviç'in Türkler için yazdığı mektubunda yer alan ifadeler de açıklayıcı olacaktır. Mektupta Aliya şu ifadeleri kullanmıştır: *"...Bosna'da üç halk yaşıyordu: Müslümanlar, Sırp, Hırvatlar. Aslında onlar bizi Müslüman diye ayırmıyorlardı, bize Türk diyorlardı. Sırp'ların gözündeki 1389 Kosova Savaşı'nda burayı fetheden Türkler bizdik yani Boşnaklar."*³⁶

³⁴Sönmezoğlu, *2.Dünya Savaşından Günümüze Türk Dış Politikası*, s. 593.

³⁵Aliya İzzetbegoviç, *Tarihe Tanıklığım*, Klasik Yayınları, İstanbul, 2013, s. 101.

³⁶Selman Kayabaşı, *Karar Odası*, Yakın Plan Yayınları, İstanbul, 2015, s. 209-223.

Bilge Kral lakaplı Aliya, Boşnakların duruşlarına, mücadele felsefelerine ilişkin ise Türkler'e şöyle seslenmiştir: *“Türk'ün Evladı! Bizim korumaya çalıştığımız sancak, Yemen'de, Çanakkale'de, Filistin'de, Kırım'da, Açe'de, Türkistan'da korunmak istenen sancaktı. O, ne bir dinin, ne bir ırkın, ne bir dilin, ne bir mezhebin sancağıydı. İnsanlığın, tek başına insan olmanın temsiliydi. Sömürgecilerin karşısında sakın yere düşme. Biz, Çanakkale'den sonra direnişi devam ettiren nesiliz. Sen, direnişin değil, dirilişin nesli olacaksın. Korumak için değil, düzen kurmak için çalışacaksın. Sen varsan biz olacağız. Sen ayaktaysan biz yaşayacağız.”*³⁷

Mektubunun devamında ise Batı'nın tertiplerini bir ikaz olarak Türk'e anlatmaya çalışan Aliya satırlarını şöyle sürdürmüştür: *“Unutma! Sömürgeciler, seni tamamen Asya'ya sürmek için planlarını adım adım işletecekler. Bir gün sıra sana da gelecek. Seni yok etmek için bin yıldır hazırlananlar, bir gün bile durmadan çalışıyorlar. Sen Türk'sün. Bir ırk, bir din, bir mezhep değilsin, olamazsın. Batı, Haçlı Seferlerini düzenlerken Araplara Arap demiyordu, Türk diyordu. Çanakkale'de Kürtleri boğazlarken onlara Kürt demiyordu, Türk diyordu. Ne zaman ki onların çıkarı için yeni devletlere ihtiyaç duydu, Arap'a Arap demeye başladı. Seni ondan, onu senden ayırdı. Bugün de Kürt'ü senden, seni Kürt'ten ayırmak için gece ve gündüz çalışıyor.”*³⁸

Uluslararası sistem içerisinde dramatik bir hâl alan Bosna sorununu diplomasinin bütün boyutlarıyla gündemine almış olan Türkiye'nin bölgede yaşanan çatışmalara ve hatta soykırıma giden süreçte, 1992 Ağustos ayında, hazırlamış olduğu diplomatik ve askeri birtakım önlemlerden oluşan ve BM Güvenlik Konseyi'ne sunduğu *'Eylem Plânı'* önemli bir girişimdir. Plânın amacı öncelikli olarak Sırp milislerini diplomatik olarak etkisiz kılmak şayet bu mümkün olmazsa askeri önlemlerin düşünülmesi gerekliliği ifade edilerek Bosna Hersek'in toprak bütünlüğünden taviz verilmemesine yönelik bir planı gerçekleştirmektir.

Türk dışişleri bakanı Çetin, Batı'nın önemli başkentleri olan Londra, Paris ve New York'ta yoğun diplomatik temaslarda bulunmak suretiyle eylem plânını tüm detaylarıyla anlatmış ve Bosna Hersek konusundaki etkisiz tutumuyla, BM ve NATO başta olmak üzere uluslararası örgütlerin güvenilirliklerinin tartışılır hale geldiğine değinerek Bosna sorununun çözümünde etkili önlemler alınması gerektiğini dile

³⁷ Kayabaşı, *Karar Odası*, s. 209-223.

³⁸ Kayabaşı, *Karar Odası*, s. 209-223.

getirmiştir. Bosna Hersek konusunda uluslararası kurumların Sırp milislerin saldırılarına karşı çözüme yönelik bir önlem almaması üzerine Türkiye hükümeti nezdinde askeri müdahale tezi daha ısrarlı savunulmaya başlanmıştır.

Etkili dış politikası nedeniyle Bosna sorununun çözümü için 26 – 27 Ağustos 1992 tarihlerinde Avrupa Topluluğu tarafından toplanan Londra Konferansına Türkiye de davet edilmiş ve bu konferansta Türk ve Boşnak tarafları arasında protokol imza edilmiştir. Bu protokol neticesinde ise Saraybosna’da ilk elçiliği Türkiye açmıştır. 10-11 Eylül 1992 tarihlerinde gerçekleştirilen Avrupa Konseyi dışişleri bakanları toplantısında ise, Sırp milislere yönelik askeri bir operasyon fikrini dile getiren Türkiye bu toplantıda olumlu bir netice alamamıştır. Ancak Türkiye askeri operasyon fikrini savaşın şiddetinin artarak Balkan coğrafyasına yayılabileceğinden dolayısıyla muhtemel bir göç dalgası endişesinden ötürü 25 Kasım 1992’de İstanbul’da düzenlediği Balkan ülkeleri ve Komşuları dışişleri bakanları toplantısında da gündeminde tutmuştur.³⁹ Dış politika sürecinin önde gelen ismi Hikmet Çetin ise Kasım ayında Saraybosna’yı ziyaret ederek bu şehri ziyaret eden ilk dışişleri bakanı olmuştur.

TBMM, 8 Aralık 1992 tarihli toplantısında, anayasanın 92. Maddesine dayanarak BM Koruma Gücü’ne destek olmak ve BM Güvenlik Konseyi Kararı neticesinde yapılacak askeri operasyona katılmak üzere hükümete yurtdışına asker gönderme yetkisi vermiştir.⁴⁰ TBMM’nin almış olduğu bu karara aynı gün Sırbistan, NATO ve BM’nin almış olduğu kararları öne sürerek karşı çıkarak kararın uluslararası arenada etkisiz kalmasını sağlamak için resmi açıklama yapmıştır. Türkiye bunun üzerine 9 Aralık 1992 tarihinde almış olduğu yetki kararının ertesi günü, BM sekreterliğine başvuruda bulunarak etkili önlemler alınmasını talep etmiştir.

1992 yılı sonunda NATO Dışişleri bakanları ve NATO Savunma ve Planlama Komitesi’nin Belçika’nın başkenti Brüksel’de gerçekleştirdiği toplantılarına katılan Türkiye, Sırp milislerine karşı askeri seçeneğin kullanılması gerekliliğini yineleyerek Boşnaklara yönelik silah ambargosunun kaldırılması talebini tekrar dile getirmiştir. Türkiye’nin yanı sıra diğer Müslüman ülkeler de, Bosna’da yaşanan ve

³⁹ Akman, “Yugoslavya’nın dağılma sürecinde Türkiye’nin iç siyasi durumu ve dağılmaya yaklaşımı”, s. 150.

⁴⁰ Hüseyin Aydın, *Türkiye’nin Yurtdışına Asker Gönderme Kararlarında Yasama ve Yürütme’nin Rolü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2010, s. 59.

Müslümanları katletmeye, soykırıma dönüşen savaşa tepki göstermiş ve önemli sayılabileceksiyasi ve askeri yardımda bulunmuşlardır.⁴¹

10 Ocak 1993'te uluslararası toplumun ise Boşnak halkına ve liderlerine olan duyarsızlığı bir kez daha tescillenmiştir. Şöyle ki; Bosna Hersek Başbakan yardımcısı Hakkı Turalyiç'in BM Barış gücü UNPROFOR nezaretinde kente dönerken Sırp milisleri tarafından saldırıya uğrayarak öldürülmesi ve sonrasında uluslararası toplumun Boşnak sivillerden silahlarını toplarken, ağır silahlarla donanmış Sırp milislere dokunulmaması bunu teyit eder mahiyettedir.⁴²

Askeri seçeneği der daim gündeminde bulunduran Türkiye, BM'nin 9 Ekim 1992 tarihinde almış olduğu ve uygulanmasının 12 Nisan 1993'e sarktığı uçuşa kapatma kararını hayata geçirmek için BM Güvenlik Konseyi kararı ve NATO öncülüğünde başlatılan uçuş yasağını denetleme operasyonuna 18 adet F-16 savaş uçağı ile katılmıştır. Yunanistan hava sahası uluslararası bu operasyon için Türk uçaklarına hava sahasını kullandırmayınca, Türk uçakları Akdeniz hava sahasını kullanarak İtalya'daki NATO hava üssüne ulaşarak operasyona katkı sunmuştur. Türkiye, siyasi ve askeri bakımdan Bosna meselesine dair girişimlerini sürdürürken insani bakımdan da aktif politika izlemekten geri durmamıştır. Bu doğrultuda Bosna iç savaşından kaçan insanlara kucak açan Türkiye, 1993 Kasım ayında yaklaşık 7000 mülteciye ev sahipliği yapmış ve bu insanlara Tekirdağ'da üç ayrı kamp kurulmuştur. İstanbul'da 75 yataklı bir de Bosna hastanesi faaliyete geçirilmiştir. Aynı yıllarda Türkiye'de Bosna Hersek için sivil toplum kuruluşları da harekete geçerek toplanan yardımlar savaş bölgesine ulaştırılmıştır.⁴³

Türkiye'nin Bosna Hersek'i destekleyici duruşunun ana omurgasını bu ülkenin toprak bütünlüğü temelinde bağımsız yaşama biçimi oluşturmaktaydı. Bu bağlamda Türkiye, Bosna Hersek'in etnik olarak bölünmesini öngören planlara karşı kararlı bir duruş göstermiş ve ülkeyi etnik temelli kantonlara ayırarak, fiili olarak Sırp ve Hırvatlar arasında pay etme anlamına gelen Vance-Owen⁴⁴ ve Owen-

⁴¹İzzetbegoviç, *Tarihe Tanıklığım*, s. 223.

⁴² Akman, "Yugoslavya'nın dağılma sürecinde Türkiye'nin iç siyasi durumu ve dağılmaya yaklaşımı", s. 151.

⁴³ Akman, "Yugoslavya'nın dağılma sürecinde Türkiye'nin iç siyasi durumu ve dağılmaya yaklaşımı", s. 151.

⁴⁴ Etnik olarak ülkeyi on kantona ayırmayı öngören plân.

Stoltenberg⁴⁵ planlarına karşı çıkmıştır.⁴⁶ Türkiye olarak bu planlar hakkaniyetten oldukça uzak ve Sırp – Hırvat kimlikleri dışında Bosnalı Müslümanlara hayat hakkı tanımayan planlar olarak değerlendirilmiştir.

Türkiye Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, 1993 Haziran ayında BM daimi üyelerine gönderdiği mektubunda Boşnaklara uygulanan silah ambargosunun kaldırılmasını talep etmiş ve aynı zamanda çok sayıda uluslararası görüşme gerçekleştirerek dünya liderleriyle temas halinde olmuştur.⁴⁷ 15 Mayıs 1993 tarihinde Hırvat lider Tudjman'a gönderdiği mektubunda, devam eden Müslüman – Hırvat çatışmasının son bulması adına taleplerini bildirmiş ve Türkiye'yi temsilen bir heyetin 16 Mayıs günü Zagreb'te bulunacağını ifade etmiştir. Yine 1993 yılında Kral Fahd ve Çin Devlet Başkanı Jiang Zemin'e Bosna Hersek'e uygulanan silah ambargosunun kaldırılmasıyla ilgili mektuplar da göndermiştir.

Türkiye'nin uluslararası platformlarda giriştiği faaliyetler sonucu, 13-14 Ağustos 1993 tarihinde BM İnsan hakları komisyonu özel oturum düzenlemiştir. Yapılan oturumun akabinde 24-25 Ağustos 1993 tarihlerinde BM güvenlik konseyi 859 numaralı kararını ilan etmiş ve bu karar ile BM Güvenlik Konseyi tüm savaş suçlarını ve insan haklarına karşı işlenen şiddeti kınayarak, Bosna Hersek'te güç kullanılarak kazanım elde edilmesini ve yaşanan insan hakları ihlallerinin durdurulması taleplerini kabul etmiştir.⁴⁸

Savaş tüm şiddetiyle devam ederken Türkiye, Boşnaklarla Hırvatların mücadelesini sonlandırma adına her iki tarafla da temaslarda bulunmuş ve böylece 1994 Şubat'ında Boşnaklarla Hırvatlar arasındaki ateşkesin ilanına katkı sunmuştur. Uzunca bir süre Bosna Hersek meselesini Avrupa'nın bir problemi olarak gören ve sorunun çözümü için aktif tavır almayan ABD ise 1992 yılı sonunda iktidara gelen Clinton yönetiminin dünya kamuoyunun savaşın durdurulması gerektiği yönünde yapılan baskıları ve sorunun çözümünde bölgesel devletlerin yetersiz olmalarından ötürü harekete geçerek inisiyatif alması gerektiğine inanmıştır. Bu doğrultuda 1993

⁴⁵ Ülkeyi üç parçaya bölen plân.

⁴⁶ Nazif Mandacı, "Balkanlarla İlişkiler", Ed.: Haydar Çakmak, *Türk Dış Politikası 1919-2012*, Barış Kitap, Ankara, 2012, s. 819-831.

⁴⁷ "Bosna İçin Çankaya Devrede", *Cumhuriyet*, 31 Aralık 1992.

⁴⁸ Akman, "Yugoslavya'nın dağılma sürecinde Türkiye'nin iç siyasi durumu ve dağılmaya yaklaşımı", s. 152.

yılından itibaren savaşı bitirmek için girişimlerde bulunmuştur.⁴⁹ Ancak ne yazık ki; savaşın durdurulması noktasında oldukça ağır davranan ABD, 20. yy'da Avrupa'nın merkezinde yapılan soykırıma uzunca bir süre duyarsız kalmıştır.

Aliya'nın Türkler için yazdığı satırlarda ABD politikasızlığına dair şu satırları bulmak mümkündür: “*Amerika Başkanı George Bush'a toplama kamplarını, tecavüzleri, ambargoyu delilleriyle gösterdiğimde verdiği tepki dünyanın nasıl yönetildiğini öğretti bana. Petrol için Irak'a bir gecede savaş açan ama buna demokrasi kılıfı uyduran, yıllarca Afganistan'da, Pakistan'da, Afrika'da, Filistin'de, Hindistan'da askeri operasyon yapan Amerikan başkanı, anlattıklarımı dinledikten sonra tek bir cümle söyledi bana: 'Bosna bizim meselemiz olamaz, o, Avrupa'nın bir iç meselesi.'*”⁵⁰

Sırp milislerin Srebrenica ve Zepa'yı ele geçirerek Boşnaklara yönelik katliam girişmelerini arttırmasıyla ABD, NATO aracılığıyla 1995'te Sırp mevzilerini vurarak Dayton antlaşmasına giden süreci başlatıcı önemli adımı atmıştır. Türkiye'nin gerçekleştirilecek bir askeri operasyona savaşın en başından beri sıcak baktığı bilinen bir gerçek olduğundan ABD'nin müdahalesi Türkiye tarafından memnuniyetle karşılanmıştır.

Akabinde Dayton Anlaşması'nın imzalanması, Bosna meselesinde düğümü bütünüyle çözememiş olsa da, savaşın nihayete ermesinde, sivil ölümlerinin sonlandırılması bakımından kayda değer bir gelişmedir. Başlatılan barış sürecini denetlemek üzere 55 ülkenin destek vererek 1995 Aralık ayında oluşturduğu ‘*Barışı Uygulama Konferansı (Peace Implementation Conference-PIC)*’ organizasyonunun yürütme kurulunu ABD, Almanya, Fransa, İtalya, Rusya, Kanada, Japonya, Avrupa Konseyi, AB Başkanlığı ve İKÖ oluşturmuş⁵¹ ve oluşturulan bu birlikteliğin barış ortamına destek olması hedeflenmiştir.⁵²

⁴⁹ Mustafa Türkeş vd., *Kriz Sarmalında Bosna Hersek: Devlet Krizi*, Boğaziçi Üniversitesi TÜSİAD Dış Politika Forumu Araştırma Raporu, 2012, s.7-8.

⁵⁰ Kayabaşı, *Karar Odası*, s. 209-223.

⁵¹ İKÖ, bu oluşum içerisinde Türkiye tarafından temsil edilmiştir.

⁵² Sancaktar, “Türkiye'nin Balkanlar Politikası: 1990 sonrası Balkan Açılımı”, s. 651.

1.3.3. Ulus – Devlet Rüyası ve Dayton Antlaşması

Dayton Barış Antlaşması, üç yıl kadar süren ve insanlık tarihinin utanç vesikası sayılabilecek türden suçların yaşandığı savaşı nihayetlendirmek amacıyla ABD'nin Dayton şehrinde imzalanarak Bosna Savaşı'nı resmen sonlandıran antlaşmadır.

21 Kasım 1995 tarihinde ABD'nin Ohio eyaletindeki Dayton kentinde oluşturulan taslak metin ve 11 Ek'ten oluşan antlaşma, 14 Aralık 1995 tarihinde Fransa'nın başkenti Paris'te Bosna-Hersek adına Aliya İzzetbegoviç, Hırvatistan adına Franko Tuđman ve Yugoslavya Federal Cumhuriyeti adına Slobodan Milošević tarafından imzalanmıştır.⁵³ Bu antlaşmanın neticesinde kurulan Bosna Hersek Devleti, 10 kantonlu bir yapıdan müteşekkil olup Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti olarak iki entiteye ve Brčko adında küçük bir özerk bölgeye ayrılmıştır. Her entite sahip olduğu siyasi ve ekonomik yapılanma itibarıyla birbirinden farklı özellikler ihtiva etmektedir.

Bosna Hersek Cumhuriyeti, Hırvatistan Cumhuriyeti ve Yugoslav Federal Cumhuriyeti'nin yanı sıra, ABD ve Rusya Federasyonu başta olmak üzere uluslararası toplumun temsilcilerinin de gözlemci olarak imzaladıkları Dayton Barış Antlaşması; çatışmaların sonlandırılmasını hedef alan askeri, diğeri ise sivil düzenlemeleri içeren temel bir metin ve 11 Ek'ten oluşmaktadır.⁵⁴

Antlaşmanın askeri safhasının hayata geçirilmesi için 1995 Aralık ayında, BM Güvenlik Konseyi'nin 1031 sayılı kararıyla IFOR (Uygulama Güçleri) adı altında NATO liderliğinde bir birlik oluşturulmuş ve bazı NATO dışı devletlerin de katılımıyla sayıları yaklaşık 60.000'i bulan bu kuvvet bir yıllığına görev üstlenerek güvenli bölgelerin oluşturulmasına ve bölgedeki çatışmaların son bulmasına yardımcı olmuştur. 1996 yılı Aralık ayından itibaren ise bu sayı yarıya indirilmiştir. Bunun yanı sıra antlaşma hükümlerinin uygulanmasının denetlenmesi için Yüksek Temsilcilik

⁵³Ahmed Zilic, "The Dayton Agreement: Challenges of Change", *Speech at International Conference*, Berlin, September 12 and 13, 2003, s.2.

⁵⁴ Mehmet Dalar, "Dayton Barış Antlaşması ve Bosna Hersek'in Geleceği", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 1, Sayı 16, 2008, s. 99.

Ofisi ihdas edilmiş ve 1997'deki Bonn Konferansı'nda alınan karar doğrultusunda yüksek temsilcinin bağlayıcı kararlar alabilmesinin yolu açılmıştır.⁵⁵

Bir yıl içerisinde görevini tamamlayan IFOR (Uygulama Güçleri) sonrası bu defa NATO öncülüğünde ve BM Güvenlik Konseyi'nin 1088 sayılı kararıyla SFOR (İstikrar Gücü) oluşturularak, çatışmasızlığın devamına katkı sunması ve asker- sivil ilişkilerinin onarılması amaçlanmıştır. 2004 yılına kadar devam eden SFOR sonrasında ise EUFOR (Avrupa Birliği Güçleri) faaliyete geçirilerek AB üyesi 22 ülke ve içlerinde Türkiye'nin de yer aldığı üye olmayan 11 ülkeden gelen askeri personel Bosna Hersek'te aktif rol almaya başlamıştır.

Dayton Antlaşmasıyla kurulmak istenen düzen belli birtakım kurumların oluşturulmasını önceleyerek yazılacak anayasanın temelini bu minvalde atmıştır. Esas amacı savaşın bitirilmesi olan Dayton Antlaşması'nda oldukça karmaşık bir siyasi sistem öngörülmeyle beraber, barış ortamı tesis edildikten sonra Boşnak, Sırp ve Hırvatların her üçünün de arasında normalleşmenin gerçekleşeceği ve ülkenin siyasi yapısının bu bakımdan kolaylıkla reforme edilerek daha işler bir hale dönüştürüleceği düşünülmüştü. Ancak antlaşmanın imzalanmasının üzerinden 20 yıldan fazla bir zaman geçmiş olmasına rağmen Bosna Hersek'in idari ve bürokratik yapısı henüz düzenli bir sisteme bağlanabilmiş değildir. Bunun yanı sıra, tam olarak kurulamamış sistem nedeniyle de reform için ortaya atılan çözüm yolları sistem içerisinde tıkanmaktadır.

Yakın bir dönemde Bosna Hersek'in idari yapısının problemlere çözüm sunmaktan ne denli uzak olduğu ABD'nin Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak tanıma kararında bir kez daha görülmüştür. Bilindiği üzere Doğu Kudüs 5 Haziran 1967 tarihinde İsrail tarafından işgal edilerek kentin doğu ve batısı '*birleşik başkent*' olarak ilan edilmişti. BMGK'nin 1980 tarihli 478 sayılı kararıyla İsrail'in tek taraflı olarak kabul ettiği bu karar kabul edilmemiş ve ABD dâhil uluslararası toplum Doğu Kudüs'ün işgal altında olduğu tezine yakınlık göstererek buraya farklı bir statü öngörülebileceği fikrine yakınlık göstermiştir. İsrail'i tanıyan tüm ülkelerin elçiliklerini Tel Aviv'de açmış olmaları bunun kanıtı olarak düşünülebilir.⁵⁶

⁵⁵ Mehmet Uğur Ekinci, *Bosna Hersek Siyasetini Anlama Kılavuzu*, SETA Yayınları, 1. Baskı, 2014, s. 18.

⁵⁶ Fuat Canan, "ABD'nin Kudüs Kararı ve Yansımaları", *Ortadoğu ve Afrika Araştırmacıları Derneği*, 2017, s. 11.

İsrail – Arap ihtilafı başta olmak üzere tansiyonun hiç düşmediği Ortadoğu’da ABD Başkanı Donald Trump’ın 6 Aralık 2017 tarihinde Kudüs’ü İsrail’in başkenti olarak tanıyacaklarını duyurmuş olması yeni bir gerilimin kapısını aralamıştır. Ancak bu karar uluslararası toplumun tepkisini çekmiş ve BM Genel Kurulunun gündemine taşınmıştır. Burada ABD’nin kararını geri çekmesi yönünde tasarıya 128 kabul, 9 red oyu kullanılmış ve 35 ülke ise çekimser kalmıştır.⁵⁷

Türkiye’nin yoğun girişimiyle BM Genel Kurul gündeminde oylanan tasarıya Bosna Hersek’in çekimser kalmış olması henüz oturmamış bir devlet sistematiğinden kaynaklanmıştır. Bosna Hersek devlet başkanlığı konseyi üyesi Bakir İzzetbegović’inEvet yönünde tercih kullanması üçlü devlet başkanlığı konseyi içinde diğer iki üyenin çekimser kalmasıyla sonuçsuz kalmış ve Bosna Hersek’in oylamadaki tercihi çekimser olarak belirlemiştir.

Bosna Hersek devlet başkanlığı Sırp üyesi MladenIvanic’in ofisinden yapılan açıklamada ise İsrail ile ilişkilerin korunması adına çekimser oy kullanma kararı alındığı ifade edilmiştir. Bu kararın alınmasında ise ülkedeki iki entiteden biri olan Sırp Cumhuriyeti Başkanı MiloradDodik’inIvanic’e gönderdiği ve İsrail ile ilişkilerin bozulmasına mani olunacak tedbirlerin alınması talebini içeren mektubun etkili olduğu yerel medya kuruluşlarının haberlerinden anlaşılmaktadır.⁵⁸DolayısıylaDayton anlaşmasıyla kurulan düzenin uluslararası meselelerde demokratik değerlerle tam olarak uyuşmayan bir sistemi tesis ettiği, hakkaniyetten uzaklaşılmasına uygun bir zeminde bulunduğu anlaşılmakta olup, güncellenmesi aciliyet gerektiren bir konu olarak değerlendirilmelidir.

Bosna Hersek idari olarak farklı statülere sahip üç bölgeden oluşmaktadır. Bunlar, Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti adında iki entite ve bu iki entitenin ortak yönetimi altında olup özerkliğe sahip Brcko vilayetidir. Her entitenin kendi anayasaları, cumhurbaşkanları, hükümetleri, yasama organları vardır.⁵⁹Kurulan devletin idari teşkilatıise temel yapısıyla şu şekildedir; Halk Meclisi ve Temsilciler Meclisi ile oluşan ikili parlamento, üç kişiden oluşarak 4 yıllık bir süre için görev

⁵⁷ Ali Semir, “Trump’ın Kudüs Kararı ve Avrupa’nın Petrol Kaygısı”, *BİLGESAM Analiz/Ortadoğu*, No: 1379, 27 Aralık 2017, s. 5, <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-51-20171227281379.pdf>, (Erişim Tarihi: 19.03.2018).

⁵⁸“Bosna Hersek, BM Genel Kurulu’ndaki oylamada çekimser oy kullandı”, *Anadolu Ajansı*, 21.12.2017, <https://aa.com.tr/tr/dunya/bosna-hersek-bm-genel-kurulundaki-oylamada-cekimser-oy-kullandi/1011785>, (Erişim Tarihi: 15.03.2018).

⁵⁹ Ekinci, *Bosna Hersek Siyasetini Anlama Kılavuzu*, s. 19.

gelen ve her 8 ayda bir rotasyon usulüyle el değiştiren Cumhurbaşkanlığı Konseyi (iki üye Bosna ve Hersek Federasyonu'ndan bir üye Sırp Cumhuriyeti'nden), Bakanlar Kurulu, Anayasa Mahkemesi ve Merkez Bankası.⁶⁰

Yapılan anlaşma gereği oluşturulan kurumların en tepesinde Müslüman, Sırp ve Hırvat olmak üzere her üç milletten bir temsilcisinin bulunduğu Cumhurbaşkanlığı Konseyi yer almaktadır. Bakanlar Kurulu ise başbakan ve bakanlardan müteşekkil olup Başbakan dahil her bakanın ikişer yardımcısı vardır. Bakan Müslüman ise yardımcılarında birinin Sırp, diğerinin Hırvat olması gerekir.

Diğer bir ortak kurum, Bosna Hersek Temsilciler Meclisi ile Bosna Hersek Halk Meclisi'nden oluşan Bosna Hersek Parlamentosu'dur. Bosna Hersek Temsilciler Meclisi, 28'i Bosna Hersek Federasyonu, 14'ü ise Sırp Cumhuriyeti'ndeki seçmenlerin doğrudan oylarıyla belirlenen 42 üyelidir. Bosna Hersek Halk Meclisi ise entite meclislerince seçilen toplam 15 üyeden oluşmaktadır ve her üç etnik grup 5'er üyeye sahiptir. Dolayısıyla Dayton antlaşması tek devleti önceleyen bir Anayasa önermiş ise de iki entite ve bir özerk bölge durumu söz konusu olduğundan tek bir devlet oluşumu pratikte vücut bulamamış sayılır.⁶¹

Yaklaşık 4 milyona yakın nüfusu ile Bosna Hersek için devlet düzeyinde bir, iki entitenin her biri için birer, özerk bölge için bir ve toplam 10 kantonun her biri için de bir olmak üzere toplam 13 Anayasa durumu söz konusudur. Antlaşmanın önerdiği merkezi otorite bu denli karmaşık siyasi ve idari yapı nedeniyle zayıf olup yürürlüğüyle beraber iyileştirilmeyi bekleyen bir yığın sorun bulunmaktadır.⁶²

Dayton Barış Anlaşması'nın Bosna ve Boşnaklar açısından birtakım kazanımlarının olduğunu da ifade etmekte yarar var. Her ne kadar Bosna Hersek Cumhuriyeti'nin yönetim yapısı yapılan anlaşma neticesinde çoklu bir yapıda vücut bulmuş olsa da Bosna Hersek devleti netice itibarıyla kurulmuş ve uluslararası toplum nezdinde tanılabilirlik kazanmıştır. Ayrıca Yugoslavya içinde 1969 yılında "Müslümanlar" adı altında devletin kurucu unsuru olarak tanınan Boşnaklar,

⁶⁰ Muhammed Mehdi Garip, "Dayton Anlaşması ve Sonrası", *Tartışma Metinleri*, İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Enstitüsü, 2017, s. 5.

⁶¹ Ekinci, *Bosna Hersek Siyasetini Anlama Kılavuzu*, s. 21.

⁶² Dalar, "Dayton Barış Anlaşması ve Bosna Hersek'in Geleceği", 2008, s. 100.

DaytonBarış Anlaşması'nın Ek'i niteliğindeki Bosna Hersek Anayasası'nda Boşnaklar adıyla anılarak ayrı bir millet olarak sayılmışlardır.⁶³

Netice itibariyle; Bosna Hersek coğrafi konumu itibariyle etnik çeşitliliğin son derece fazla olduğu ve milliyetçi ayaklanmaların oldukça hızlı şekilde kitleleri etkisi altına aldığı bir merkezi teşkil etmektedir. Her ne kadar Yugoslavya sonrası bağımsızlığını kazanmış bir devlet olsa da hâlihazırda yukarıda ifade ettiğimiz parçalı yapısı nedeniyle istikrarsızlıkların hüküm sürdüğü, siyasi ve idari çalkantıların yaşandığı bir pozisyona sahiptir.

1.4. TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA 2000'Lİ YILLAR VE BOSNA

Cumhuriyetin ilanından itibaren Türk dış politikası incelendiğinde dış politikayı belirli dönemlere ayırmak ve dönemleri ise belirli ilkeler temelinde değerlendirmek zaman içinde dış politikada meydana gelen değişimleri anlamamıza yardımcı olacaktır. Bu bağlamda Türk dış politikasını geleneksel olarak dört ilke etrafında değerlendirmek günümüz dış politikasının doğru okunmasında anlam kazanmaktadır. Bu ilkeler batıcılık, statükoculuk, dengencilik ve meşruluk.⁶⁴

Daha somut biçimde analiz edecek olursakTürk dış politikasında cumhuriyetin ilanından II. Dünya savaşının başladığı yıllara kadar I. Dünya savaşının enkazından kurtulma üzerine bir çaba gösterilerekbir taraftan SSCB ile ilişkiler geliştirilmeye çalışılmış öte taraftan birtakım paktlar kurulmak suretiyle bölgesel barışa katkı sunma amaçlanmıştır. II. Dünya savaşının sona ermesiyle de iki kutuplu dünya denkleminde batı güvenlik şemsiyesi altında bulunmayı tercih eden Türkiye, günümüze kadar barışçıl ve dengeli bir politika izleme yolunu tercih etmiştir. Her ne kadar belli dönemlerde batı bloğu ülkeleri ve uzun yıllar Türk dış politikasını meşgul eden Yunanistan gündemimizde yer etse de Türkiye'nin dış politika ekseninin merkezi batı temelli olmuştur.

⁶³ Yunus Güler, "Bosna Hersek ve Bağımsızlık Süreci", *Balkan Araştırmaları*, 22 Mayıs 2017, <http://www.simurgunsesdasi.com/alan-arastirmalari/avrupa-arastirmalari/balkan-arastirmalari/102-bosna-hersek-ve-bagimsizlik-sureci-yunus-guler>, (Erişim Tarihi: 21.07.2018).

⁶⁴Oran, "Türk Dış Politikası: Temel İlkeleri ve Soğuk Savaş Ertesindeki Durumu Üzerine Notlar", s. 46-53.

1.4.1. Türk Dış Politikasında Paradigma Değişikliği

Soğuk savaşın sona ermesi ve uluslararası ilişkiler denkleminde değişen konjonktür nedeniyle Türk dış politikası da kendini yenileme ve birtakım açılımlar getirmeye kendini mecbur hissetmiştir. Bu çerçevede Kasım 2002’de iktidar olan Adalet ve Kalkınma Partisi’nin Türkiye’nin dış siyasetinin yeniden şekillendirilmesinde ciddi etkisi olmuştur.

Türk dış politikasında önemli bir eşiği temsil eden AKParti iktidarı on yıllar boyu batıcı, statükocu, içe kapanmacı bir siyaset ekseninde hayat bulmuş Türk dış politikasını iktidar olduğu 15 yıllık dönemde daha aktif, katılımcı, karar alıcı bir çizgiye taşıma noktasında ciddi mesafe almıştır. Fakat bu durumun ortaya çıkmasında soğuk savaş sonrası dönemin getirdiği fırsatlar bir yana Türkiye’nin son 15 yıl içinde elde edilen ekonomik büyüme ve görece siyasi istikrar ortamının da etkili olduğunu belirtmek gerekir.

Netice itibariyle; Türkiye 21.yy’ın son çeyreğindeki siyasi ve ekonomik güç zemininde devlet ve millet kaynaşması çerçevesinde, ayağına pranga olan terör, askeri ve bürokratik vesayet, darbe vb. gibi yıkıntılardan kurtulma mücadelesi verirken dış politika eksenini de belli bir istikamete oturtma gayreti içerisinde olmuştur.

Bu bağlamda Türk dış politikasının uzun yıllar seyrinin belirlenmesinde önemli bir rol üstlenmiş Ahmet Davutoğlu, dış politika meselesini belirlediği birtakım ilkeler etrafında yorumlamış ve bu çerçevede tatbik etme yolunu tercih etmiştir. Fakat Türk dış politika seyri küresel ve bölgesel çapta problem alanlarının çeşitlenmesi, ekonomik nedenler, uluslararası aktörlerin siyasi manevraları, iç savaşlar, insani dramlar vb. gibi birçok etmenden etkilenerek değişiklik göstermiştir. Yine de Davutoğlu dönemi dış politikanın yeniden yorumlandığı tek yönlü, statik ve savunmacı bir pozisyondan çok yönlü, dinamik ve proaktif bir konuma evrildiği bir süreç olarak değerlendirilmelidir.⁶⁵

Yeni bir çizgiye evrilen dış politika söylemsel olarak değerlendirildiğinde ise Davutoğlu’nun şu ifadeleri değişimin özeti niteliğindedir: Güvenlik – özgürlük dengesi, proaktif dış politika, çok boyutlu ve çok kulvarlı dış politika, ritmik

⁶⁵ Erol Kurubaş, “Davutoğlu Dönemi Türk Dış Politikasının Geleneksel Dış Politikaları Açısından Analizi”, *2. Uluslararası Davraz Kongresi*, Süleyman Demirel Üniversitesi, 29-31 Mayıs, 2014, s. 1422.

diplomasi, komşularla sıfır sorun, merkez ülke, uluslararası düzeyde aktif katılım vs.⁶⁶ Dolayısıyla; dış politikanın yönünü ve eğilimini, Türkiye'nin uluslararası ilişkiler nezdindeki yeri ve konumunu belirleyen ilkeler bu kavramlar etrafında hayat bulmuştur.

Birtakım çevreler tarafından dış politikada '*eksen kayması*' eleştirileri dillendirilmiş olsa da esasında uluslararası şartların gerektirmesiyle Türkiye'nin dış politikasında bir '*eksen çeşitlenmesi*' yaşandığını ifade etmek yerinde olacaktır. Zira uzun yıllar Batı ittifakını sorgulanamaz olarak görmek pasif bir duruşa neden olmuştur. Oysa stratejik çeşitliliğin bir sonucu olarak Rusya ile iyi münasebetlerin geliştirilmesi ABD ve AB ile olumlu ilişkilerin geliştirilmesine yahut ABD ve İsrail ile gelişen ilişkiler İran'la bölgesel ortaklıkların kurulmasına mani olarak görülmemiş ve görülmemelidir.

Bu doğrultuda Türkiye'nin statik ve edilgen konumdan dinamik ve proaktif bir çehreye bürünen dış politikası artık hem bölgesel hem küresel meseleler karşısında oyunun kurucu aktörü olmayı hedef edinerek her problem alanına el atmayı dış politikanın hayati unsuru olarak görmektedir. Asırlar boyu aynı devlet idaresi altında bulunan Türkiye ile Balkan coğrafyasının önemli bir unsuru olarak değerlendirilebilecek Bosna Hersek'in karşılıklı olarak yürüttükleri ilişkileri de Türk dış politikasının değişen parametreleri ışığında yorumlamak çalışmamızın ana omurgasını oluşturacağından önem kazanmaktadır.

1.4.2. Adalet ve Kalkınma Partisi İktidarında Türkiye'nin Bosna Hersek ile Münasebetleri

Küresel bakımdan etkili bir güç olma yolunda hedefler tayin ederek ilerleyen Türkiye'nin değişen dış politikasında Balkanlar önemli yer tutmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'nin bu coğrafya için önem arz eden amaçlarını beş temel başlık etrafında değerlendirebiliriz. Bunlardan ilki; Türkiye'nin bölgedeki ekonomik, siyasi, askeri ve kültürel varlığını muhafaza etmek. İkincisi, Türk ve Müslüman kitlenin hak ve hukukunu tarihsel aidiyetler ve insani, vicdani telakki çerçevesinde korumak ve

⁶⁶Ahmet Davutoğlu, "Turkey's Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007", *Insight Turkey*, Vol.10, No.1, 2008, s. 79–84.

geliştirmek. Üçüncüsü, barış ve istikrarı desteklemek. Dördüncüsü, bölge ülkeleri ile yeni işbirliği alanları oluşturarak diyalogu kuvvetlendirmek. Beşinci ve son olarak ise, bölge ülkeleri ile Türkiye arasında mevcut sorunları çözmek.⁶⁷Tüm bu temel amaçlar Türk dış politikasına son yıllarda yön veren komşularla sıfır sorun, merkez ülke, çok boyutlu dış politika, ritmik diplomasi vs. gibi kavramları etrafında düşünülürse Türkiye'nin 15 yıllık dönemde Balkanlar ve hatta Bosna Hersek'te izlediği siyaseti daha iyi anlaşılabilir.⁶⁸

Bu bağlamda, Bosna Hersek'in Türk dış politikasındaki yerini tayin edebilmemizde Davutoğlu'nun şu ifadeleri özet niteliğindedir: *"Türkiye'de 20 sene önce Bosna'yı kaç kişi bilirdi? Saraybosna dediğimizde ne çağrıştırırdı bu söz insanlara? Üsküp üzerine Yahya Kemal'i okumuş olanların edebi bilgisi dışında ne kadar şey bilinirdi? Ama şimdi Saraybosna, Üsküp her an bizim televizyonumuzda, medyamızda. Orada bir yaprak kıpırdasa, Kırklareli'nde bir tane mülteci kampı açıyoruz. İşte bunlar tarihin yeniden yorumlanmasını gerektiriyor. Yani, 'Biz Osmanlı değiliz, yeni bir ulus devletiz, bunlarla alakamız yok.' diyemezsiniz; onlar sizi zorluyor. Burada tarihin yeniden yorumlanmasından kast edilen budur."*⁶⁹

Özal sonrası 2000'li yılların Bosna Hersek politikası oluşturulurken çok boyutlu bir vizyon ışığında temel ilkeler olarak şu hususlar ifade edilebilir:

- Ülkenin toprak bütünlüğünün korunması.
- Komşularıyla sorunlarının çözülmesi.
- Uluslararası örgütlerle ilişkilerinin geliştirilmesine katkı sağlanması.

1.4.2.1.Siyasi İlişkiler

Soğuk savaşın sona ermesiyle değişen siyasi konjonktür ve bunun doğal neticesi olarak kurulan devletler arasındaki güç dengeleri küresel ve bölgesel bakımdan yeni siyaset tarzları oluşumuna sebep olmuştur. Türkiye ise aynı ortak kökten beslendiği Balkan coğrafyasının bir prototipi niteliğinde bulunan Bosna Hersek

⁶⁷ Caner Sancaktar, "Türkiye'nin Balkanlar Politikası Üzerine Genel Bir Değerlendirme: Amaçlar ve Yapılması Gerekenler" *Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM)*, 4 Ağustos 2010, www.tasam.org/tr-TR/Icerik/1300/turkiyenin_balkanlar_politikasi, (Erişim Tarihi: 21.04.2018).

⁶⁸ Davutoğlu, "Turkey's Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007", s.79-84.

⁶⁹ Ahmet Davutoğlu, *Küresel Bunalım 11 Eylül Konuşmaları*, Küre Yayınları, 24. Basım, İstanbul, 2011, s. 183.

özelinde bu değişimleri yaşamış ve özellikle AKParti dönemi siyaset tarzı içerisinde Bosna toplumsal hafızada daha canlı daha görünür bir unsur halini alarak Dayton sonrası oluşturulan yeni düzende Saraybosna yönetimiyle siyasi, askeri ve ekonomik bakımdan gerekli ilişkiler kurulmuş ve kurulmaktadır.

Bosna Hersek'in Dayton Barış Anlaşması ile belirlenen sınırlarda huzur ve refah içinde yaşamayı, uluslararası alanda daha aktif ve görünür hâle gelmesi için desteğini sürdürmekte olan Türkiye, bu devletin Avrupa – Atlantik kurumları ile olan entegrasyonuna da ayrı önem atfetmektedir.

Türkiye'nin Avrupa ve Atlantik ile bütünleşmesini desteklediği Bosna Hersek'in, 15 Şubat 2016 tarihinde Brüksel'de yaptığı resmi başvuruya başlayan ve Eylül 2016'da 28 ülke onayıyla devam eden AB üyeliği süreci devam etmekte ve aday ülke olması için gereken kriterleri taşıyıp taşımadığına ilişkin çalışmalar sürmektedir. Türkiye ise Bosna Hersek'in üyelik müzakereleri sürecinin de başarıyla sonuçlanması adına gereken adımları atma hususunda tereddüt etmeyeceğini birçok kereler ifade etmiştir.

Türkiye, Bosna Hersek'in NATO ile münasebetlerini geliştirmesi konusunda da gereken olumlu katkıyı sunma gayreti içerisinde olmuştur. Bu bağlamda 1 Ocak 2011 tarihi itibarıyla Türkiye Cumhuriyeti Saraybosna Büyükelçiliği, iki yıl süreyle NATO Temas Noktası Büyükelçilik görevini üstlenmiştir. Dönemin Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Selçuk Ünal da, Bosna Hersek'in NATO Üyelik Eylem Planı'na dâhil edilmesi için NATO Chicao Zirvesi'ne giden süreçte ve zirve sırasında Türkiye olarak aktif bir diplomasi yürütüleceğini belirtmiştir.⁷⁰

Türkiye Cumhuriyeti dışişleri bakanı Ahmet Davutoğlu'nun 20 – 21 Mayıs 2012 tarihleri arasında gerçekleştirilen NATO zirvesi öncesi yaptığı Bosna Hersek ziyaretinde, Bosna Hersek üçlü Devlet Başkanlığı Konseyi Bakanı Bakir İzzetbegovic AB - NATO entegrasyonları ve Türkiye'nin desteğine ilişkin şu ifadeleri kullanmıştır: *“Sayın Davutoğlu ile bugün yapacağımız görüşmede, Türkiye'nin Bosna Hersek'i*

⁷⁰“Türkiye'den Bosna Hersek'e NATO için destek girişi”, *Milli Gazete*, 27 Nisan 2012, <https://www.milligazete.com.tr/haber/1095535/turkiyeden-bosna-herseke-nato-icin-destek-girisimi>, (Erişim Tarihi: 15.03.2018).

desteklediği ve çok yardımında bulunduğu AB ve NATO'ya entegrasyon durumlarını ve bu entegrasyonu hızlandırma konusunu görüşeceğiz.”⁷¹

Netice itibariyle, 21 Mayıs 2012 tarihinde sonlanan NATO Chicago Zirvesi Deklarasyonunda Türkiye'nin çabaları sonucunda Bosna Hersek'in üyelik süreci meselesinde cesaretlendirici bir dil kullanılmış ve uluslararası toplumun dikkati bu konuya çekilmiştir.⁷²

Türkiye'nin yoğun girişimleri sonrası Bosna Hersek'in NATO Üyelik Eylem Planına dâhil edilmesi ve akabinde Bosnalı mevkidaşıSvenAlkalaj ile düzenlediği ortak basın toplantısında dönemin dışişleri bakanı Ahmet Davutoğlu şu ifadeleri kullanmıştır: *“Bugün gerçekten Bosna için, NATO için ve Bosna'yı her zaman destekleyen Türkiye için çok tarihi bir gün. Çünkü Bosna'nın geleceğinde, istikrarın, sınır bütünlüğünün, güvenliğinin, refahın sağlanabilmesi için Bosna'nın uluslararası topluma entegrasyonu çok büyük önem taşıyor. NATO üyeliği bu bakımdan Bosna'nın güvenliğini ve istikrarını garantileyecek en önemli araçlardan biridir.”*

NATO Üyelik Eylem Planının Bosna'nın geleceğine dair çok önemli bir karar olduğunu vurgulayan Davutoğlu, konuşmasının devamında Türkiye'nin verdiği desteğe ilişkin şöyle konuşmuştur: *“Bu meseleyi kendi meselemiz olarak takip ettik. Her aşamasında Cumhurbaşkanımız, Başbakanımız, şahsım, bakanlığımız, NATO Daimi Temsilciliğimiz olayı yakından takip ederek destek verdik. Dün birçok konuda olduğu gibi bu konuda da yoğun tartışmalar yaşandı. Ancak sonunda bir mutabakat sağlandı. Bu bizim için, Bosna tarihi için çok önemli bir dönüm noktası. Türkiye her zaman Bosna'nın yanında yer almıştır, yer almaya devam edecektir.”⁷³*

NATO ve Bosna Hersek arasında imzalanan anlaşmalar çerçevesinde devam eden ilişkilerde mesafe alınabilmesi Üyelik Eylem Planında belirtilen şartların yerine getirilmesiyle yakından ilgili olup, Türkiye'nin Bosna siyasetinde takip ettiği konuların başında gelmektedir.⁷⁴

⁷¹“Türkiye Bosna-Hersek'in Yanında”, *Cumhuriyet*, 4 Mayıs 2012, <http://cumhuriyet.com.tr/?hn=334908>, (Erişim Tarihi: 15.03.2018).

⁷²“NATO Deklarasyonuna Türkiye Ayarı”, *NTVMSNBC haber portalı*, 22 Mayıs 2012, <http://www.ntvmsnbc.com/id/25351399/>, (Erişim Tarihi: 16.03.2018).

⁷³ Ahmet Davutoğlu, “Bosna için tarihi gün”, http://www.balkanincileri.gen.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=184:nato&catid=42:guncel&Itemid=63, (Erişim Tarihi: 01.03.2018).

⁷⁴Bosna Hersek'in NATO üyeliği meselesine, güvenliğe ilişkin bir mesele olmasının yanı sıra siyasi müzakerelerin gündemini meşgul etmesi sebebiyle çalışmamızda siyasi ilişkiler başlığı altında yer verilmiştir.

Türkiye'nin Bosna Hersek ile yürüttüğü ilişkilerde önemli sayılabilecek bir diğer boyut ise kurulan istişare mekanizmalarıdır. 2009 – 2010 yıllarında Türkiye'nin öncülüğünde Bosna Hersek, Sırbistan, Hırvatistan arasında istişare zemini oluşturmak adına Türkiye - Bosna Hersek – Sırbistan ve Türkiye - Bosna Hersek - Hırvatistan Üçlü Danışma Mekanizmaları kurulmuştur.

Oluşturulan Üçlü Danışma Mekanizmaları kapsamında ve dönemin Türkiye dışişleri bakanı Ahmet Davutoğlu'nun girişimleriyle, 2009 yılının Ekim ve Kasım aylarında İstanbul'da, 2009 Aralık ayında Saraybosna'da, 2010 Ocak ayında Belgrad'da, Şubat 2010'da Ankara'da toplantılar gerçekleştirilmiş ve olumlu birtakım gelişmeler yaşanmıştır. Örneğin toplantıların neticesinde alınan kararlar doğrultusunda; Bosna Hersek Belgrad'a Büyükelçi atamış, Sırbistan Parlamentosu, Srebrenitsa soykırımını kınayan bir kararı kabul etmiş ve Srebrenitsa 15.yıldönümünü anma törenlerine Sırbistan Cumhurbaşkanı Tadic katılmıştır. Yine aynı diyalog kanalları vasıtasıyla devlet başkanları düzeyinde de bir araya gelinmiştir. Bu çerçevede ilk toplantı 24 Nisan 2010 tarihinde dönemin Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Sırbistan Cumhurbaşkanı Tadic ve dönemin Bosna Hersek Cumhurbaşkanlığı Konseyi Başkanı Silajdzic'in katılımlarıyla İstanbul'da gerçekleştirilmiştir. İkinci Zirve toplantısı ise 26 Nisan 2011 tarihinde Sırbistan'da Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Sırbistan Cumhurbaşkanı Tadic ve Bosna Hersek Cumhurbaşkanlığı Konseyi üyeleri Radmanovic, İzzetbegovic ve Komsic'in katılımlarıyla gerçekleştirilmiştir.⁷⁵

Türkiye - Bosna Hersek – Sırbistan Üçlü Danışma Mekanizması, sonuncusu 6 Aralık 2017 tarihinde olmak üzere, dışişleri bakanları nezdinde on üç defa bir araya gelmiştir. Türkiye ve Bosna Hersek'in yer aldığı bir diğer üçlü mekanizma olan Türkiye - Bosna Hersek - Hırvatistan Üçlü Danışma Mekanizması için de yedi defa toplanılmıştır. Zirve düzeyinde gerçekleştirilmesi planlanan toplantının ise 2018 yılında düzenlenmesi öngörülmektedir.

2014 yılında verdiği bir mülakatta Türkiye'nin Bosna Hersek siyasetine ve kurduğu diyalog kanallarının önemine değinen Bakir İzzetbegoviç şunları söylemiştir: *“Türkiye bu girişimde bulunmadan bölgedeki diyalog zayıftı. Bosna Hersek'in Sırbistan'da büyükelçisi bile yoktu. Zirvenin ardından büyükelçi atandı, karşılıklı ziyaretler yapıldı. Türkiye'nin insiyatifi ile bölgede diyalog başladı. Türkiye*

⁷⁵“Türkiye Bosna Hersek Siyasi İlişkileri”, *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı resmi web sitesi*, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-Bosna-Hersek-siyasi-iliskileri-.tr.mfa>, (Erişim Tarihi: 02.03.2018).

bizi AB ve NATO üyeliği konusunda destekliyor. Dışişleri Bakanı olduğu zamanda Başbakan Ahmet Davutoğlu'nun girişimleri ve yoğun diplomatik çabasıyla Bosna, NATO Üyelik Eylem Planı'na alındı. Ülkede görev yapan büyükelçilerin yer aldığı Barış Sağlama Konseyi'nde Türkiye İslam İşbirliği Teşkilatı'nı temsil ederek ülkemizdeki barış ve bütünlüğü güçlü bir şekilde destekliyor. Bu gerçek dostluktur. Türkiye işbirliğimiz yoğun, her anlamda pozitif ve çok taraflıdır."⁷⁶

İki ülke arasındaki ilişkilerin karşılıklı ziyaretlerle pekiştiğini de ifade etmek gerekir. Bu çerçevede Bosna Hersek Cumhurbaşkanlığı Konseyi üyesi Bakir İzzetbegovic, 14-15 Şubat 2012 tarihlerinde Türkiye'ye bir çalışma ziyareti gerçekleştirerek başta Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan olmak üzere kabineden birçok isimle görüşmeler gerçekleştirmiştir. Yapılan bu görüşmelerde ise iki ülke ilişkilerine ve bölgesel meselelere dair çok sayıda konu ele alınmıştır.⁷⁷

Bakir İzzetbegovic bu ziyareti sırasında Türkiye'nin rolüne ve yüklendiği misyona ilişkin şöyle konuşmuştur: *"Türkiye, hem Mostar ve Visegrad Köprüsü gibi gerçek köprüleri hem de siyasi, manevi ve insanlar arası köprüleri ayağa kaldırıyor. Türk diplomasisinin, Sırbistan, Bosna Hersek ve Hırvatistan arasındaki işbirliğinin ulaştığı düzeye katkısı büyüktür. Türkiye, Saraybosna ile Belgrad arasındaki diyalogun kurulmasına büyük çaba gösterdi ve ülkemizi AB ile NATO'ya götürecek reform sürecine destek vermektedir. Doğrudan yatırımlar ve çeşitli diğer ekonomik işbirliğinin göstergeleri, Türkiye'nin bölgemizin daha hızlı gelişmesine yönelik katkısının göstergesidir.*"⁷⁸

Bosna Hersek'te yeni hükümetin kurulmasından sonra Bosna Hersek'e ilk ziyaretini gerçekleştiren Türkiye Cumhuriyeti dışişleri bakanı Ahmet Davutoğlu, ziyareti kapsamında Bakir İzzetbegovic, dışişleri bakanı Zlatko Lagumciya ve başbakan Vyekoslav Bevanda ile çok detaylı görüşmeler gerçekleştirdiklerini dile getirerek şu ifadeleri kullanmıştır: *"İkili ilişkiler bağlamında, bundan sonra*

⁷⁶"İzzetbegoviç: Türkiye gerçek dost", *Sabah*, 3 Ekim 2014, <https://www.sabah.com.tr/dunya/2014/10/03/izzerbegovic-turkiye-gercek-dost>, (Erişim tarihi: 01.03.2018).

⁷⁷"Türkiye Bosna Hersek Siyasi İlişkileri", *T.C. Dışişleri Bakanlığı resmi web sitesi*, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-Bosna-Hersek-siyasi-iliskileri-.tr.mfa>, (Erişim Tarihi: 02.03.2018).

⁷⁸"Birleştirici formül Erdoğan'da", *Yeni Asır*, 25 Şubat 2012, <http://www.yeniasir.com.tr/DisHaberler/2012/02/26/erdoganin-birlestirici-formulu>, (Erişim Tarihi: 24.03.2018).

atılacak ekonomik adımları gözden geçirdik. Başta NATO olmak üzere Bosna Hersek'i ilgilendiren uluslararası konularda Türkiye'nin görüşlerini ve gayretlerini anlattık. İnşallah kısa zamanda Bosna Hersek bu yenihükümetle ulaşılan mutabakatla ciddi bir mesafe alacak. Türkiye heranlamda Bosna Hersek'in yanında olacak.”⁷⁹

Recep Tayyip Erdoğan'ın Cumhurbaşkanlığı döneminde de Türkiye – Bosna Hersek ilişkileri en üst seviyede ilerlemektedir. 20 Mayıs 2015 tarihinde Erdoğan ve beraberindeki heyet, Bosna Hersek'e günübirlilik bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Erdoğan'ı Saraybosna Uluslararası Havalimanı'nda Saraybosna Sivil İşler Bakanı Adil Osmanoviç, Saraybosna Büyükşehir Belediye Başkanı İvoKomsıç ve Türkiye'nin Saraybosna Büyükelçisi CihadErgiray karşılamıştır. Sonrasında Bosna Hersek Cumhurbaşkanlığı Sarayı'nda Devlet Başkanlığı Konsey Başkanı Mladenİvaniç tarafından törenle karşılanan Erdoğan, İvaniç ve Devlet Başkanlığı Konseyi üyeleri Bakir İzzetbegoviç ve Dragon Çoviç ile görüşmeler gerçekleştirmiştir. Yapılan görüşmelerin ardından ise Türkiye ve Bosna Hersek dışişleri bakanlıkları arasında işbirliği anlaşması, dışişleri bakanlıkları arasında bilişim teknolojileri alanında işbirliği mutabakat zaptı, bilim ve teknoloji işbirliği anlaşmaları imzalanmıştır.

Bir başka ziyaret ise 10 Aralık 2015 tarihinde yaşanmış ve Bosna HersekCumhurbaşkanlığı Konseyi Üyeleri Dragon Çoviç ve Bakir İzzetbegoviç, Türkiye'yi ziyaret etmek için geldikleri Ankara'da Cumhurbaşkanlığı Külliyesinde resmi törenle karşılanmışlardır. Yine 7 Nisan 2016 tarihinde Bosna Hersek Cumhurbaşkanlığı Konseyi Üyesi İvaniç ve Bakanlar Konseyi Başkanı Zvizdiç resmi ziyaretleri kapsamında Erdoğan tarafından Külliye'de karşılanmışlardır. Hemen sonraki hafta 13 Nisan 2016 tarihinde ise İslam İTT 13. İslam Zirvesi için İstanbul'da bulunan Bakir İzzetbegoviç, Yıldız Sarayı Mabeyn Köşkü'nde Erdoğan tarafından kabul edilmiş ve ikili bir görüşme gerçekleştirilmiştir. NATO Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi için Polonya'nın başkenti Varşova'da bulunan Cumhurbaşkanı Erdoğan ve İzzetbegoviç, zirvenin düzenlendiği Ulusal Stadyumda yeniden bir araya gelme fırsatı yakalayarak ikili bir görüşme daha gerçekleştirmişlerdir.

Devlet Başkanları düzeyinde gerçekleşen görüşmelerin sonuncusu 29 Ocak 2018 tarihinde gerçekleşmiş ve Cumhurbaşkanı Erdoğan, Sırbistan Cumhurbaşkanı Vucic ve Bosna Hersek Devlet Başkanlığı Konseyi Üyesi Bakir İzzetbegoviç'i Yıldız

⁷⁹“Türkiye Bosna Hersek'in Yanında”, *Cumhuriyet*, 04 Mayıs 2012, <http://cumhuriyet.com.tr/?hn=334908>, (Erişim Tarihi: 29.05.2012).

Sarayı Mabeyn Köşkü'nde kabul etmiştir. Yapılan üçlü görüşmede Türkiye – Sırbistan ve Türkiye – Bosna Hersek ilişkileri değerlendirilmiş ayrıca barış ve istikrarın önemine vurgu yapılarak üç devlet arasında yapılabilecek ortak projeler üzerinde durulmuştur. Erdoğan iseyapıcı ve güçlü ilişkilerin kurulması için gereken adımların daha evvel atıldığı bundan sonra da Türkiye olarak atılacağını vurgulamıştır.⁸⁰

Türkiye, Bosna Hersek'i savaş yıllarından başlayarak bağımsızlığına ve günümüze kadar daima desteklemiş ve daima Bosna halkının yanında yer almıştır. Bosna'nın acıları Türkiye'nin de fazlasıyla hassasiyet gösterdiği meselelerden olmuştur. İnsanlık tarihi adına kapanmayacak bir yara olan ve BM'nin güvenli bölge ilan edip BM Koruma Gücü askerlerini konuşlandırdığı Srebrenitsa'da 11 Temmuz 1995 tarihinde yaşana soykırım için en yüksek sesi yine Türkiye çıkarmıştır.

Cumhurbaşkanı Erdoğan, Srebrenitsa soykırımının 22. yılı nedeniyle 11 Temmuz 2017 tarihinde yayımladığı mesajında: *“Bosna Hersek halkının, geçmişte şahit oldukları onca acıya, adaletsizliğe ve hukuksuzluğa rağmen, komşularıyla barış ve huzur içinde bir arada yaşama noktasında sergiledikleri özverili çabalar gerçekten takdire şayandır. Bosna Hersek'in etnik ve kültürel olarak zengin yapısının muhafazasının, barışa gölge düşürmeye çalışanlara verilecek en iyi karşılık olduğunu düşünüyoruz. Geleceğe umutla bakabilmenin yolunun yaşanan acıları unutmamak kadar güven, dostluk ve işbirliğini teşvik etmekten geçtiğine inanıyoruz.”* ifadelerini kullanmıştır. Başbakan Binali Yıldırım da soykırımın 22. yılı sebebiyle bir mesaj yayımlayarak şu ifadeleri kullanmıştır: *“Bosna Hersek'in acısı acımızdır. Türkiye, Bosnalı kardeşlerinin uğradığı zulümlerin ve katliamların takipçisi olma, onları bu davalarında yalnız bırakmama konusunda kararlıdır.”*⁸¹

2018 Mart ayı içinde Bosna Hersek'e beraberindeki heyetle bir ziyaret gerçekleştiren Başbakan Yıldırım Saraybosna'da bir dizi temaslarda bulunmuştur. Parlamento binasında Bosna Hersek Bakanlar Konseyi Başkanı Zvizdiç ile ortak basın toplantısında konuşan Yıldırım şu ifadeleri kullanmıştır: *“İki ülkenin köklü bir geçmişi*

⁸⁰“Cumhurbaşkanı Erdoğan, Sırbistan Cumhurbaşkanı Vucic ve Bosna Hersek Devlet Başkanlığı Konseyi Üyesi İzzetbegović ile Bir Araya Geldi”, *T.C. Cumhurbaşkanlığı Resmi Web Sitesi*, 29 Ocak 2018, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/89250/cumhurbaskani-erdogan-sirbistan-cumhurbaskani-vucic-ve-bosna-hersek-devlet-baskanligi-konseyi-uyesi-izzetbegovic-ile-bir-araya-geldi>, (Erişim Tarihi: 05.03.2018).

⁸¹“Başbakan Yıldırım'dan Srebrenitsa Soykırımı Mesajı”, *NTV*, 11 Temmuz 2017 <https://www.ntv.com.tr/turkiye/basbakan-yildirimdan-srebrenitsa-soykirimi-mesaji,D8mjRto1DU2Vr7H8eSZqCA>, (Erişim Tarihi: 05.03.2018).

*ve çok güzel bir geleceği var. Özellikle Balkanlar'da huzurun ve istikrarın kalıcı olarak devam etmesi Bosna Hersek'in Türkiye ve diğer Balkan ülkeleriyle olan ilişkilerinin gelişmesine bağlıdır. Bu anlamda Türkiye olarak başından beri Bosna Hersek'le ilişkilerimizi her yönde geliştirmek için adımlar atıyoruz.”*Konuşmasının devamında Bosna'nın NATO'yla bütünleşmesi meselesine de değinen Yıldırım sözlerini şöyle sürdürmüştür: *“Barışın ne demek olduğunu en iyi Bosna Hersek ve Türkiye bilir. Dolayısıyla bölgede acıların yaşanmaması için NATO üyeliği konusunda önümüzdeki günlerde yapılacak değerlendirmelerde bu güne kadar olduğu gibi Türkiye bundan sonra da Bosna'nın yanında yer alacak ve tam üyelik sürecini destekleyecek. Benzer şekilde Avrupa hedeflerinin gerçekleşmesi hususunda da desteklerimiz devam edecek.”*⁸²

Yaptığı konuşmada Türkiye'de 15 Temmuz 2016 tarihinde gerçekleşen darbe girişimine de değinen Yıldırım, Bosna Hersek hükümetinin bu darbe girişimine en hızlı biçimde tepki göstererek yanlarında oldukları için teşekkürlerini iletmış ve terörizmle mücadelede Avrupa ve Balkan ülkeleriyle işbirliğine açık oldukları mesajını vermiştir.

1.4.2.2.Kültürel İlişkiler

Türkiye – Bosna Hersek ilişkilerinin seyrini belirleyen bir diğer önemli unsur da iki devlet arasında tarihin derinliklerinde kurulmuş kültürel bağlardır. Yüzyıllar boyu aynı köprünün karşılıklı ayaklarını oluşturan Türkiye – Bosna Hersek, gelişen siyasi ilişkiler sayesinde kültürel bağlarını da arttırma arayışında olmuştur. Bu çerçevede Türkiye, tarihi ve kültürel bağların inşası sürecinde bağımsızlığından bugüne her zaman Bosna Hersek ile beraber hareket ederek geçmişte olduğu gibi birliktelik amaçlamıştır.

Boşnak lider Alija İzzetbegoviç'in vefatından bir gün evvel görüştüğü Cumhurbaşkanı Erdoğan'a söylemiş olduğu ve Erdoğan tarafından aktarılan ifadeler aynen şu şekildedir: *“Alija İzzetbegoviç'i vefatından bir gün önce Viyana dönüşünde kendisini hastanede ziyaret ettiğimde bana aynen şu ifadeleri kullanmıştı. Siz Evlâd – ı Fatihansınız. Buralar size emanet. Onun için bu emaneti koruyun. Ertesi gün*

⁸²“Bosna Hersek ile Türkiye'nin İlişkileri Artacak”, *İHA*, 29 Mart 2018, <http://www.ihacom.tr/haber-basbakan-yildirim-bosna-hersek-ile-turkiyenin-iliskileri-artacak-719423/>, (Erişim Tarihi: 14.04.2018).

rahmetli oldu. Şimdi biz Mostar'ı nasıl bırakabiliriz, Fatih Sultan Mehmet Camii'ni nasıl bırakabiliriz. İşte bunlar hep oradaki bizim medeniyetimizin taçlandırılmış eserleridir."⁸³

Buradan da anlaşılacağı üzere Bosna Hersek, Türkiye'ye emanettir ve Türkiye'nin kaderi Bosna Hersek'in kaderinden farklı değildir. Dolayısıyla Türkiye, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA) ve Yunus Emre Enstitüsü vb. kurumlar aracılığıyla bir taraftan Türk kültürüne ve tarihi eserlere sahip çıkarken diğer taraftan Bosna Hersek'teki insan unsurunu maddi – manevi desteklemenin gayreti içinde olmuştur.

Bu çerçevede Bosna Hersek'te Saraybosna, Fohnitsa ve Mostar olmak üzere üç ayrı Yunus Emre Türk Kültür Merkezi faaliyet göstermektedir. Yine TİKA tarafından Bosna Hersek'te eğitim, sağlık, idari - sivil altyapı ve ekonomik altyapı alanlarında tamamlanan yaklaşık 700 projenin Bosna'ya yaklaşık 300 milyon ABD Doları değerinde kalkınma yardımı sağladığı bilinmelidir. Ayrıca TİKA ve diğer kurumlar olarak Türkiye'nin Bosna'ya sağladığı maddi katkıların 1 milyar Avro civarına ulaştığı da bir gerçektir.⁸⁴ Bu yardımların içinde Türkiye'nin, Bosna Hersek'teki tarihi eserlerinin restorasyonuna verdiği destekler de yer almakta olup, örneğin Bosna Hersek'teki en önemli Osmanlı eserleri arasında yer alan Visegrad şehrindeki Mimar Sinan eseri Drina Köprüsü'nün restorasyonu TİKA desteğiyle Karayolları Genel Müdürlüğü kontrolörlüğünde 15 Mayıs 2016 tarihinde tamamlanmıştır.⁸⁵ Yine savaş yıllarında Hırvat topçu ateşiyle yıkılan Neretva Nehri üzerindeki Mostar Köprüsü de Türkiye'li bir inşaat firması tarafından aslına uygun olarak yeniden yapılmıştır.

Karşılıklı ziyaretlerin önemi de ilişkilerin gelişimi açısından etkili olmuştur. Cumhurbaşkanı Erdoğan 20 Mayıs 2015 tarihindeki Bosna Hersek ziyaretinde iki devlet arasındaki kültürel ilişkilere ait şu ifadeleri kullanmıştır: *"TİKA özellikle Bosna Hersek'te hakikaten 700'ü bulan projeye burada çok ciddi yatırımlar yaptı ve*

⁸³"Aliya Zvezdanić'in Erdoğan'a Son Sözü: Siz Evlâd-ı Fatihansınız, Bu Emaneti Koruyun", **HABERLER.COM**, 21 Ekim 2017, <https://www.haberler.com/cumhurbaskani-erdogan-benim-13-tane-korumam-kendi-10156636-haberi/>, (Erişim Tarihi: 15.04.2018).

⁸⁴"Türkiye Bosna Hersek Siyasi İlişkileri", **T.C. Dışişleri Bakanlığı Resmi Web Sitesi**, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-bosna-hersek-siyasi-iliskileri-.tr.mfa>, (Erişim Tarihi: 03.03.2018).

⁸⁵"Tarihi Köprü TİKA Eliyle Restore Edildi", **T.C. Başbakanlık Türk İşbirliği ve Koordinasyon Başkanlığı Resmi Web Sitesi**, <http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tarihi-kopru-tika-eliyle-restore-edildi-41315>, (Erişim Tarihi: 05.03.2018).

yapmaya da devam ediyor. Şimdi zaten TİKA Başkanımız bizimle birlikte bundan sonraki süreçte bu adımlar devam edecek. İstiyoruz ki yani hakikaten bir kültürel noktada ciddi zenginliklere sahip olan Bosna Hersek özellikle paket turizm noktasında da ciddi bir çekim noktası oluşturulabilir. Burası önemli bir destinasyon diye düşünüyorum. Yani bu konuda ciddi adımlar atılabilir. Türkiye – Bosna Hersek bu noktada ciddi bir işbirliğine gidebilir.”

Konuşmasının ardından ise Erdoğan, beraberindeki heyetle Saraybosna’da Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilen İsa Bey İshakoviç Hamamı ile TİKA tarafından restore edilen Hünkâr Camisi’ni hizmete açmıştır.

Kültürel olarak gerçekleştirilen bir diğer faaliyet ise 23 Ekim 2017 tarihinde Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın himayesinde Beştepe Millet Kültür ve Kongre Merkezinde düzenlenen Aliya İzzetbegoviç’i anma toplantısıdır. Erdoğan burada yaptığı konuşmada Aliya’nın kendisine vasiyetini hatırlatarak Türkiye olarak Bosna’ya her şartta sahip çıkılacağını yinelemiştir.⁸⁶

Netice itibariyle, iki ülke ilişkileri tarihsel bir sürecin devamı niteliğinde olduğundan kültürel etmenler iyi ilişkilerin olmazsa olmazı olarak düşünülmüş, atılan adımlar bu inançla atılmıştır. Bu nedenle hoşgörü temelinde aynı ortak köklü geçmişi taşıyan iki devletin siyasi zemindeki kültürel münasebetleri gelecek adına oldukça önem arz etmektedir.

Türkiye ise yakın bağlar kurduğu Bosna ile başta siyasi olmak üzere her alanda üst düzey bir birliktelik yakalama çabası içinde olmuştur. Hem savaş yılları hem de sonrası için Türk devlet adamlarının Bosna tavrı samimiyet ve yardımseverlik üzerine bina edilmiştir. Hâsılı Türkiye, her şartta Bosna’nın yanında olmuş ve uluslararası politikanın gerektirdiği şartları taşıması ve imkânlara ulaşması adına her türlü desteği sunmuş ve sunmaktadır.

1.4.2.3. Askeri İlişkiler

İkili ilişkilerin bir diğer ayağını oluşturan askeri münasebetler de siyasi ilişkilerin geliştirildiği zemini besleyen önemli bir unsur olarak görülmüştür.

⁸⁶“Aliya İzzetbegoviç’i Anma ve Aliya Dizisinin Tanıtımı Toplantısı”, *T.C. Cumhurbaşkanlığı Resmi Web Sitesi*, 23 Ekim 2017, <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/86064/aliya-izzetbegovici-anma-ve-aliya-dizisinin-tanitimi-toplantisinda-yaptiklari-konusma>, (Erişim Tarihi: 05.03.2018).

Dolayısıyla Türkiye'nin askeri ilişkiler kurma noktasındaki iradesi Bosna iç savaşından bu yana kendini göstermektedir. Bu nedenle iç savaş yıllarından günümüze Türkiye'nin siyasi ve askeri ilişkilerini birbirinden ayrı değerlendirmek olanaksızdır.

Bu çerçevede atılan somut adımlara örnek olarak; ABD eğitim ve donatı programı ile Bosna Hersek'teki güç dengesini askeri bakımdan oluştururken, Türkiye'nin bu işin eğitim kısmında yer alması ve 1996 Mayıs'ından itibaren Bosna-Hersek ordusundan gönderilen asker ve subayların Türkiye'de eğitime başlanmış olması gösterilebilir.⁸⁷

Savaş yıllarında Bosna'ya yönelik silah ambargosunun kaldırılması ve Sırp milislerin durdurulması için askeri operasyon seçeneğinin gündeme getirilmesi, BM Koruma Gücü'ne olan UNPROFOR'a destek olma adına hükümete yurtdışına asker gönderme kararı, askeri seçenekleri içeren ve TBMM'ye sunulan '*Eylem Planı*', BM Güvenlik Konseyi kararı ve NATO öncülüğünde başlatılan uçuş yasağını denetleme operasyonuna 18 adet F-16 savaş uçağı ile katılmış olması Türkiye'nin belli başlı askeri hamlelerindedir. Tüm bunlar Türkiye'nin bir soykırıma dönüşen savaşın bir an evvel son bulmasına çoğunlukla uluslararası toplumla beraber attığı adımlardır.

Savaş sonrası yürütülen ilişkilerde de askeri bakımdan önemli mesafeler alınmıştır. 10 Ağustos 1995 tarihinde Ankara'da imzalanan ve 17 Temmuz 1997'de TBMM tarafından onaylanarak 4292 sayılı Kanun numarasıyla yürürlüğe giren Türkiye ile Bosna Hersek arasında askeri alanda eğitim, teknik ve bilimsel işbirliği anlaşması bu anlamda önemlidir. Bu anlaşmayla iki taraf arasındaki işbirliğinin bölge barışına ve istikrarına katkı sağlayacağı inancından yola çıkılarak ortak köklü geçmişin ve dostane ilişkilerin neticesinde iki ülke ilişkilerinin askeri alanda daha da pekişeceği görüşü ağırlık kazanmıştır. İki taraf arasında askeri eğitimlerden savunma sanayi ve teknoloji paylaşımına kadar çok çeşitli bir birlikteliğin öngörüldüğü bu anlaşmanın hayata geçirilmesi adına ise karma bir komisyonun kurulması planlanmıştır.⁸⁸

Yapılan anlaşmalar neticesinde Türkiye'deki askeri okulların da ikili ilişkilerin geliştirilmesinde payı büyük olmuştur. Örneğin; Nisan 2014'te Türkiye'de Askeri okullardan ve Harp Akademilerinden mezun olan Bosna Hersek ordusu mensupları için Türkiye'nin Saraybosna Büyükelçiliği Askeri Ataşeliği tarafından

⁸⁷Baskın Oran, "Türk Dış Politikası: Temel İlkeleri ve Soğuk Savaş Ertesindeki Durumu Üzerine Notlar", s. 501-502.

⁸⁸ 26 Temmuz 1997 tarih ve 23061 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır.

Türkiye ve Bosna Hersek Silahlı Kuvvetleri Dostluk Günü adı altında bir resepsiyon düzenlenmiş ve burada Askeri Ataşe Kurmay Albay İsa Sancaklı yaptığı konuşmasında şu ifadeleri kullanmıştır: *“Türk Silahlı Kuvvetleri ve Bosna Hersek Silahlı Kuvvetleri arasında ikili askeri ilişkilerin daha da geliştirilerek devam etmesi yönünde gayretimiz sürüyor. Bizler her zaman sizlere kendimizi çok yakın hissediyoruz. Sizlerin de aynı duyguları paylaştığınızı biliyoruz.”*

Türkiye’de eğitim gören ve en üst rütbeye sahip Bosna Hersek ordusu mensubu Tuğgeneral Hüseyin Tursunoviç de 1996 – 1999 yılları arasında Harp Akademilerinde eğitim gördüğünü belirterek konuşmasını şu sözlerle sürdürmüştür: *“Biz Türk askerlerinden vatanın nasıl savunulacağını ve sevineceğini öğrendik. Bu nedenle Türkiye’ye ve Türk ordusuna minnettarız.”* Resepsiyona katılan bir başka Boşnak asker olan Teğmen Fuad Çengiç de 1997 yılında Türkiye’de aldığı eğitimden şu sözlerle bahsetmiştir: *“Türkiye’de çok başarılı bir şekilde eğitim sürecini tamamladık. Türkiye’de kazandığımız tecrübeler benim için çok olumlu ve yararlıydı. Türkiye her anlamda zengin bir ülke, dolayısıyla orada birçok şey görmek ve öğrenmek fırsatım oldu.”*⁸⁹

Yine 2014 yılının Aralık ayında Bosna Hersek Savunma Bakanı Zekeriyah Osmiç, Türkiye ve Bosna Hersek arasında Mali Yardım Uygulama Protokolü ile Askeri ve Mali İşbirliği Antlaşmasını imzalamıştır. Savunma Bakanlığında gerçekleştirilen törene Türkiye’yi temsilen Saraybosna Büyükelçisi Cihad Ergiray katılmıştır. Antlaşma neticesinde Bosna Hersek Savunma Bakanlığında yapılan açıklamada ikili ilişkilerin farklı alanlarda gelişimi için bu antlaşmanın önemi vurgulanmış ve Türkiye’nin, Bosna Hersek silahlı kuvvetlerini geliştirmek için uzun zamandır çaba sarfettiği belirtilmiştir. Bunun yanı sıra Türkiye’nin 2014 yılı için Bosna Hersek Silahlı Kuvvetlerine 1 Milyon TL ayırdığı da ifade edilmiştir.⁹⁰

Türkiye, Bosna’daki askeri varlığını 17 Mayıs 1993 tarihinde Türk Kıdemli Subaylığı, 7 Haziran 2006 tarihinde Türk Unsur Komutanlığı, 2 Nisan 2007 tarihinden itibaren de Bosna Hersek Türk Temsil Heyeti Başkanlığı adıyla sürdürmekle birlikte

⁸⁹“Türkiye – Bosna Hersek Silahlı Kuvvetleri Dostluk Günü”, *SonDakika.com*, 22 Nisan 2014, <https://www.sondakika.com/haber/haber-turkiye-bosna-hersek-silahli-kuvvetleri-dostluk-5939889/>, (Erişim Tarihi: 17.03.2018).

⁹⁰“Türkiye ile Bosna Hersek arasında ‘askeri ve mali’ işbirliği”, *haber7.com*, 24 Aralık 2014, <http://www.haber7.com/guncel/haber/1256035-turkiye-ile-bosna-hersek-arasinda-askeri-ve-mali-isbirligi>, (Erişim Tarihi: 14.04.2018).

bugüne kadar Bosna Hersek'te oluşturulan; UNPROFOR, IFOR ve SFOR bünyesine dahil olarak varlığını devam ettirmiştir. Aralık 2004'ten bu yana ise EUFOR ve NATO Saraybosna Karargahı bünyesinde görevini devam ettirmektedir.

23 farklı ülkeden yaklaşık 800 personelin görev yaptığı EUFOR'a sağladığı 240 personel desteğiyle Türkiye, Avusturya'dan sonra ikinci sırada gelmektedir. Önemli bir kısmının Saraybosna'nın Butmir Kışlasında konuşlandığı Türk askeri, Bosna genelinde görev yapan ve EUFOR'a bağlı 17 irtibat ve izleme timinin 5'inde görev ifa etmektedir. Türk timlerinin görevleri gereği Boşnak, Sırp, Hırvat ayrımına gitmeden halk ve yöneticiler arasında görüşmeler yapmak ve bu sayede barışın devamlılığına katkı sunmak birinci temel misyon olarak belirlenmiştir.⁹¹

Bosna Hersek'in NATO üyeliği için en başından bu yana gerekli destekleri sunan Türkiye, Bosna'nın bir taraftan güvenliği diğer taraftan siyasi olarak uluslararası sisteme entegrasyonu adına çabalarını bugün de devam ettirmektedir. 2015 Mayıs ayında Bosna Hersek'i ziyaret eden Erdoğan, askeri anlamda Türkiye'nin desteklerini sürdüreceğini yinelemiştir.⁹²

1.4.2.4. Ekonomik İlişkiler

Türkiye ile Bosna Hersek arasındaki siyasi ve askeri temasların artması ve yeni işbirliği alanlarının oluşması iki ülke arasındaki ekonomik duruma da yansyarak ticaret hacminde olumlu gelişmelere neden olmaktadır.

20 Mayıs 2015 tarihli Bosna Hersek ziyareti sırasında yapılan basın açıklamasında ekonomik konulara da değinerek iki ülke arasındaki ticaret hacminin 500 milyon Dolar seviyesinde olduğunu vurgulayan Cumhurbaşkanı Erdoğan, bu rakamın yeterli olmadığını ve bu mesele üzerinde durulacağını ifade etmiştir. Bunun yanı sıra başbakanlığı döneminde de tarım ve hayvancılıkta teşvik sağlanması bakımından 100 milyon Avro ve KOBİ'lere ise 50 milyon Avro'luk bir destek sözü verildiğini hatırlatarak, bunların hayata geçirildiğini ve Ziraat Bankasının Bosna Hersek'e sağladığı 150 milyon Avro tutarındaki kredinin önemine de önemli olduğunu

⁹¹“Türk askeri 20 yıldır Bosna'da”, *Timeturk*, <https://www.timeturk.com/tr/2013/05/17/turk-askeri-20-yildir-bosna-da.html>, (Erişim Tarihi: 14.04.2018).

⁹²“Cumhurbaşkanı Erdoğan Bosna Hersek'te”, *T.C. Cumhurbaşkanlığı Resmi Web Sitesi*, 20 Mayıs 2015, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/32165/cumhurbaskani-erdogan-bosna-hersekte.html>, (Erişim Tarihi: 03.03.2018).

belirtmiştir. Ayrıca Cumhurbaşkanı Erdoğan, Bosna Hersek ziyaretine katılan Türk iş adamlarıyla yaptığı toplantıda ise yapılabilecek yatırımlar üzerine konuştuklarını kaydederek konuşmasını şöyle sürdürmüştür: *“Biz sadece Türkiye’den daha fazla yatırımın, Bosna Hersek’e gelmesini yeterli görmüyoruz. Bununla birlikte, Bosna Hersek’teki yerli yatırımcıları da teşvik etmek, kendilerine projelerinin hayata geçirebilecekleri imkânları sunmanın gerekli olduğuna inanıyoruz. Biz de Türkiye olarak Bosna Hersek’e her alanda destek vermekte kararlıyız.”*

Türkiye–Bosna Hersek ekonomik ilişkileri değerlendirildiğinde 2003 tarihinde yürürlüğe girmiş olan Serbest Ticaret Anlaşması oldukça önemlidir.⁹³Bu anlaşma sayesinde 2007 yılından itibaren gümrük vergileri Türkiye açısından sıfırlandığından Balkanlarda imzalanmış en liberal anlaşma özelliğini taşımaktadır. Bu anlaşma sayesinde Türkiye, Bosna Hersek pazarında güçlü durumdaki Sırp, Hırvat, Alman, İtalyan, Avusturya, Yunan ve İspanyol firmalarıyla rekabet edebilecek bir pozisyona kavuşmuştur.

İki ülke arasındaki bir diğer ticaret anlaşması da 7 Kasım 1995 tarihinde İstanbul’da imzalanarak 16 Eylül 1996 tarihinde Bakanlar Kurulu onayı ile yürürlüğe giren Türkiye Cumhuriyeti ile Bosna Hersek Cumhuriyeti Arasında Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşmasıdır.⁹⁴Yine Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması (2005), Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması (1998), Turizm İşbirliği Anlaşması (2004), Uluslararası Karayolu Taşımacılığı Anlaşması (1998), iki ülke arasında yapılan anlaşmalardandır.

Son birkaç yıl üzerinden değerlendirme yapacak olursak ekonomi verilerine dair şu rakamları verebiliriz: Bosna Hersek’e 2015 yılında ihracatımız 292 milyon ABD Doları iken, ithalatımız aynı yıl için 250 milyon ABD Doları seviyesini yakalamıştır. 2016 yılında ise bu rakam artarak ihracat oranımız 309 milyon ABD Dolarına, ithalatımız ise 288 milyon ABD Dolarına ulaşmış ve toplamda 597 milyon ABD Dolarlık ikili dış ticaret hacmi yakalanmıştır. 2017 yılında yine artan bu rakam toplam hacim olarak 617 milyon ABD Dolarına ulaşmıştır. Bunun yanı sıra Bosna Hersek’te 50 Türk şirketi faaliyet göstermekle birlikte Türk yatırımlarının 2007 – 2016 yılları arası toplam tutarı Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) verilerine göre 192 milyon ABD Doları seviyesinde olup, Türkiye yabancı yatırımlarda 10.

⁹³ 5 Mayıs 2003 tarihli ve 25099 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır.

⁹⁴ 4 Ekim 1996 tarihli ve 22777 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır.

sıradadır.⁹⁵ Ayrıca Türk inşaat sektörünün de etkili olduğu Bosna Hersek'te, Türk müteahhitlerin üstlendiği projelerin değeri 600 milyon ABD Doları seviyesindedir.

Türkiye – Bosna Hersek arasında ticari kapasiteyi arttırmak amaçlı iş forumları da düzenlenmektedir. İlk olarak 20 Ekim 2015 tarihinde Saraybosna'da düzenlenen Türkiye – Bosna Hersek – Sırbistan üçlü iş forumuna üç ülkenin Ekonomi Bakanları ve çok sayıda işadamları katılmıştır. DEİK, Sırbistan ve Bosna Hersek Dış Ticaret Odalarının düzenlediği ilk iş forumu özelliğini taşıyan forumda Ekonomi Bakanı Nihat Zeybekçi, Türkiye – Bosna Hersek ve Sırbistan'ın üç ülkeden daha fazlasına karşılık geldiğini ifade ederek üç ülke işadamlarına yatırımlarını arttırmaları tavsiyesinde bulunmuştur. Forumda konuşan DEİK Başkan Yardımcısı Mehmet Büyükekçi ise iş forumu olarak bir ilk olan bu forumun amacının Balkan coğrafyasındaki istikrara katkı sunmak olduğunu belirtmiştir.⁹⁶ 2017 Temmuz ayında yaptığı bir konuşmada ise Bakan Zeybekçi ticari ilişkilere dair: *“Hemen hemen hiçbir ülkeye vermemiş olduğumuz imtiyazları Bosna Hersek'e verdik. Bunlar tekstil, hazır giyim, ilaç, un, ayçiçek yağı gibi stratejik ürünler. Tabi ki özellikle tarım ürünlerinde Bosna Hersek'e vermiş olduğumuz imtiyazları Türk kamuoyunun hoşgörüsüyle yapabildik. Cumhurbaşkanımızın talimatıyla ve liderliğiyle Bosna Hersek, Türkiye ve Sırbistan üçlü mekanizmasını başarılı şekilde çalıştırıyoruz. Türkiye olarak biz hep Bosna için çalıştık. Ekonomi Bakanlığı Bosna Hersek Ekonomi Bakanlığı haline dönüştü.”* şeklinde konuşmuştur.⁹⁷

Türkiye–Bosna Hersek arasındaki ticaret hacmi henüz istenilen düzeye ulaşmamakla birlikte her geçen gün artan bir seyir izlemektedir. 2017 Ağustos ayında Bosna Hersek'in başkenti Saraybosna'da Dış Ticaret ve Ekonomik İlişkiler Bakanı Mirko Sarovic ile ortak basın açıklaması düzenleyen Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanı Eşref Fakıbbaba ise iki ülke dış ticaret hacminin en kısa sürede 1 milyar dolara ulaşacağına inandığını belirterek şu ifadeleri kullanmıştır: *“Amacımız, Bosna Hersek halkının tümünün refah seviyesinin yükselmesidir. Bunun en güzel göstergelerinden biri de Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası'nın şubelerinin Bosna Hersek genelinde*

⁹⁵“Bosna Hersek Ülke Raporu”, *Konya Ticaret Odası– Dış Ticaret Servisi*, Mayıs 2016, http://www.kto.org.tr/d/file/bosna-hersek_-ulke-raporu_2016.pdf, (Erişim Tarihi: 29.05.2018).

⁹⁶“Türkiye-Bosna Hersek-Sırbistan İş Forumu Sonuç Raporu: 19-20 Ekim 2015”, *Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu*, 4 Aralık 2015, <https://www.deik.org.tr/raporlar-turkiye-bosna-hersek-sirbistan-is-forumu-sonuc-raporu-19-20-ekim-2015>, (Erişim Tarihi: 08.03.2018).

⁹⁷“Türkiye-Bosna Hersek-Sırbistan arasında yeni STA hazırlığı”, *Milliyet*, 13 Temmuz 2017, <http://www.milliyet.com.tr/turkiye-bosna-hersek-sirbistan-ekonomi-2484395/>, (Erişim Tarihi: 08.03.2018).

eşit bir şekilde dağılmış olmasıdır. Ayrıca TİKA projelerinin de yine her tarafta eşit bir şekilde dağılmasına özen gösterilmektedir.”⁹⁸

Eşbaşkanlığını 8 Temmuz 2017 tarihinde Başbakan Yardımcısı Recep Akdağ’ın üstlendiği Türkiye – Bosna Hersek Karma Ekonomik Komisyonu (KEK) 5. Dönem Toplantısı 7 – 8 Aralık 2017 tarihlerinde Saraybosna’da gerçekleştirilmiştir. Burada yaptığı konuşmada toplantıların beş yılda bir değil her yıl yapılmasının önemine değinen Akdağ, ikili ekonomik ilişkilerin durumuna dair şöyle konuşmuştur: *“Bugünkü toplantıda Dış Ticaret ve Ekonomik İlişkiler Bakanı Mirko Sarovic ile bir karar aldık. Artık ülkelerimiz arasındaki ilişkiyi ‘milyonerler’ olarak değil ‘milyarderler’ şeklinde ifade etmek istiyoruz. Onun için 2019’da inşallah 1 milyar avro hedefine karşılıklı ticaret açısından ulaşacağız.”⁹⁹*

Başbakan Binali Yıldırım’ın 2018 Mart ayı içinde gerçekleştirmiş olduğu Bosna ziyareti esnasında iki ülke arasındaki ekonomik duruma ilişkin: *“İkili ticaret hacmimiz artıyor. Artarken denge de oluşuyor. Önceden bizim lehimize bir ticaret dengesi varken şimdi ilk defa bu senenin ilk aylarında Bosna Hersek’in ihracatı ithalatının üzerine çıktı. Ancak toplam ticaret rakamına baktığımız zaman iki ülke arasındaki potansiyeli yansıtmıyor. 617 milyon dolar olan ticaret hacmimizi daha önce koyduğumuz 1 milyar dolar hedefine ulaştırmak için daha fazla çalışmalıyız.”* ifadelerini kullanan Yıldırım konuşmasının devamını şöyle sürdürmüştür: *“Et ithalatıyla ilgili herhangi bir sıkıntı yok. Şu anda 15 bin ton yıllık bir kota var onun önümüzdeki gelecek 5 yıl içerisinde de serbest ticaret anlaşmasıyla belirlenecek bir sisteme göre devam etmesini öngörüyoruz. Bu arada Sayın Cumhurbaşkanımızın bu yılın ortalarında Bosna Hersek’e bir ziyareti olacak. Bu ziyaret vesilesiyle başta serbest ticaret anlaşması olmak üzere 10 farklı alanda bir anlaşma imzalanması söz konusu. Bu ise iki ülke arasında ticaret başta olmak üzere turizm, tarım, enerji ve altyapı alanlarında yeni işbirliği alanlarının oluşumuna katkı sağlayacak.”¹⁰⁰*

⁹⁸“Bosna Hersek ile 1 milyar dolarlık ticaret hacmi hedefi en kısa zamanda yakalanacak”, *T.C. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Resmi Web Sitesi*, 23 Ağustos 2017, <https://www.tarim.gov.tr/Haber/1218/Bosna-Hersek-Ile-1-Milyar-Dolarlik-Ticaret-Hacmi-Hedefi-En-Kisa-Zamanda-Yakalanacak>, (Erişim Tarihi: 08.03.2018).

⁹⁹“Başbakan Yardımcısı Akdağ: 2019’da inşallah 1 milyar avro hedefine ulaşacağız.”, *TGRT Haber*, 8 Aralık 2017, <http://www.tgrthaber.com.tr/ekonomi/basbakan-yardimcisi-akdag-2019da-insallah-1-milyar-avro-hedefine-ulasacagiz-213168>, (Erişim Tarihi: 11.03.2018).

¹⁰⁰“Bosna Hersek ile Türkiye’nin ilişkileri artacak”, *İHA*, 29 Mart 2018, <http://www.ihacom.tr/haber-basbakan-yildirim-bosna-hersek-ile-turkiyenin-iliskileri-artacak-719423/>, (Erişim Tarihi: 14.04.2018).

Ekonomi faktörünün Türkiye'nin Balkanlar nezdindeki merkezi konumunun pekişmesinde önemi her ne kadar yadsınamaz bir ölçüt ise ulaşımın da ekonominin canlanmasında yeri bir hayli fazladır. Bu hususla ilgili Ahmet Davutoğlu'nun görüşleri şu şekildedir: *“Balkanlarda Türk dış politikasının ekonomik temeli ulaşımındır. Bu çerçevede Balkanların Ortadoğu ve Asya ile gerek kara gerekse deniz ulaşımında etkin bir koordinasyon temin edilmeli ve bu ulaşım yolları gerektiğinde hem işbirliği hem de bir dış politika unsuru olarak devreye sokulmalıdır. İstanbul – Adriyatik, İstanbul – Tuna hatlarını birleştirecek ortak projelere yönelmek suretiyle bölge içi ekonomik ve siyasi oluşumlarda merkezi bir konumda bulunmalıdır.”*¹⁰¹

Sonuç olarak, Türkiye–Bosna Hersek ilişkileri geçmişten geleceğe uzanan bir köprü üzerinde siyasi, kültürel, askeri ve ekonomik dinamiklerle ilerlemektedir. Bu 4 temel unsur esasında birbirini tamamlayıcı nitelikte olup, birinin gelişmesi diğerlerinin de daha işlevsel hale gelmesinde etkilidir. Türk dış politikası açısından bakıldığında Bosna ile münasebetler şahıslar planından öte devlet politikası biçimindeki bir yaklaşımın tezahürü olarak değerlendirilebilir. Son derece kozmopolit yapıyı haiz bir devlet olan Bosna Hersek açısından bakıldığında ise Türkiye ile kurulacak ilişkide temel ölçüt olarak bölgesel ve küresel ölçekte iddialı bir devlet olmasının yanı sıra siyasi ve ekonomik hamleleriyle de öne çıkan bir devlet olmasının etkisi büyüktür. Bu çerçevede, iki ülke münasebetleri her iki tarafın ve bölgenin faydasına olacak şekilde çok boyutlu biçimde bir gelişme seyri göstermektedir.

¹⁰¹Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, s. 124.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'NİN KOSOVA POLİTİKASI

1990'lı yıllar Türkiye açısından yakın çevresindeki istikrarsızlıklarla uğraştığı yıllar olmuştur. Bu anlamda bölgesel problemlere karşı gösterdiği çabalar ve istikrar ortamına yeniden kavuşulması adına üstlendiği rol Türkiye'nin bu yıllarda bölgesel bir aktör olmasına zemin hazırlamıştır. Pek çok farklı etnik ve dinsel topluluğun bağımsız devlet kurma süreçlerini yaşadığı Balkan coğrafyasında, Osmanlı'nın ardılı hüviyetinde yer alan Türk – Müslüman topluluklara siyasi ve askeri destek vermesi bir zaruret olarak görülmüştür. Soğuk savaş sonrası yeniden yapılanan Balkan coğrafyasında etkisini arttıran milliyetçi havanın bunda etkisi büyüktür. Türkiye tarafından sunulan desteğin ve güncellenen politik stratejinin bir diğer önemli nedenini ise istikrarın bozulması durumunda doğabilecek güvenlik riskleri endişesini bertaraf etme çabaları oluşturmuştur.

Türkiye'nin Kosova sorununa yaklaşımı bu açıdan ele alındığında iki aşamalı olarak gerçekleşmiştir. İlk yaklaşım şekli; Türkiye'nin Kosova meselesine barışçıl yaklaşma biçimi, İkinci olarak ise; NATO'nun askeri müdahalesine verdiği tam destekle askeri safhaya geçilmesi süreci. Dolayısıyla bu adımlar atılırken çok etnili yapıların dağılması sonrası oluşabilecek muhtemel risklerin minimize edilmesi gerekliliğinden yola çıkılarak dikkatli bir diplomatik planlama düşünülmüştür.

2.1. TARİHSEL SÜREÇTE KOSOVA

Yugoslavya öncesi dönem Arnavutların kökenleri ele alındığında M.Ö. 8 ve 9.yy'lar da Balkan yarımadasına gelen ve Hint-Avrupa kökenli topluluklardan biri olarak bilinen İlirlere dayandığı görülmektedir. Bölge olarak ise bugünkü; Arnavutluk, Dalmaçya, Kosova, Karadağ ve Bosna Hersek'i kapsayan bir alan ifade edilmektedir.¹⁰²M.S. 3.yy dönemlerinde ise Bizans yönetimine altına giren bölgede 6 ve 7.yy'larda Slav kabilelerinden oluşan büyük bir topluluk bölgeye yerleşerek

¹⁰² Murat Yılmaz, *Kosova bağımsızlık yolunda*, İlke Yayıncılık, 2005, s. 29.

yüzyıllar boyunca burada Slavlaştırma politikaları izlemişlerdir. 12.yy'da ise bölgede Sırp krallığı kurularak 14.yy'a kadar bölgede hakimiyetini devam ettirmiştir.¹⁰³

28 Haziran 1389 tarihinde yapılan Kosova Savaşı'yla Sultan I. Murad Hüdavendigâr'ın bu toprakları Osmanlı'ya katması bölgede yeni bir dönemin başlamasına neden olmuş ve 14.yy'dan itibaren Kosova tarihi Osmanlı eliyle yazılmaya başlanmıştır. Beş asırlık Osmanlı hakimiyetinin başlamasının doğal sonucu olarak da çok sayıda Türk ve Arnavut Kosova'ya yerleşerek Osmanlı kültürünün bölgede yayılması gerçekleşmiştir. Ayrıca I. Murat Hüdavendigâr da Kosova savaşı esnasında şehit edilmiştir.

Osmanlı'nın bölgeyi yönetimi altına almasından itibaren bölgeye yerleşen Türk ve Arnavut unsurlar sebebiyle hızla Müslümanlaşan ve sayısı gittikçe artan bir nüfus profili meydana gelmiştir.¹⁰⁴ Esasında tüm bunlar Osmanlı'nın bölgeyi Türkleştirme adına giriştiği ve Anadolu'nun Kayseri, Sivas, Tokat gibi şehirlerinden göç ettirerek uyguladığı iskân politikasının sonucu olarak da değerlendirilebilir.¹⁰⁵

Ayastefanos anlaşması ve Berlin konferansında Kosova'nın büyük bir kısmı Sırbistan ve Karadağ'a bağlanarak konferanstan önce başlamış olan etnik temizlik hareketi hız kazanmış ve Nis, Leskovça, Topluca gibi şehirlerin nüfusu ise Türkiye'ye göç etmeye zorlanarak nihayetinde Kosova, Sırbistan'a bağlanmıştır. Fakat bu kopuş ilk olarak Balkan savaşları (1912 – 1913) ile yaşanmış ve bu savaşların çıkmasının akabinde Sırlar, Kosova bölgesini elde etmek için harekete geçerek 22 Ekim 1912 tarihinde Kosova'yı işgal etmişlerdir. Netice itibarıyla, 30 Mayıs 1913 tarihinde imzalanan Londra anlaşmasıyla Kosova, Sırbistan idaresi altına girmiştir.¹⁰⁶ Sırların bölgede başlayan hakimiyeti sonrası çoğunlukta olan Arnavut halkına asimilasyon uygulanarak, demografik nüfus yapısını değiştirmek için Sırların bölgeye taşınması ve yerli halkın zorla göçe tabi tutulması gibi politikalar da yoğun biçimde uygulanmaya konmuştur.¹⁰⁷

¹⁰³ Abidin Ünal, *Geçmişten Günümüze Kosova Tarihi ve Türkiye-Kosova İlişkileri*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Strateji Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2009, s. 36.

¹⁰⁴ Yılmaz, *Kosova bağımsızlık yolunda*, s. 30-32.

¹⁰⁵ Bahtiyar Sipahioğlu, *Tarihi ve Siyasi Yönüyle Kosova*, Cilt 1, Balkan Aydınları ve Yazarları Yayınları, Prizren, 2009, s. 21.

¹⁰⁶ Ünal, *Geçmişten Günümüze Kosova Tarihi ve Türkiye-Kosova İlişkileri*, s. 28.

¹⁰⁷ Şefqet Balla, *Yeni Bir Kosova'nın Doğuşu*, Cilt 1, Zeus Kitabevi, İzmir, 2008, s. 3.

Dünya Savaşı'ndan sonra ise Kosova, Yugoslavya Federal Sosyalist Cumhuriyeti (YFSC) altında Sırbistan'ın özerk bölgesi haline gelerek 1974 YFSC Anayasası'nda Yugoslavya cumhuriyeti içinde bir statüye kavuşmuştur.¹⁰⁸

Kosova'nın tüm yasal imtiyazlarına rağmen 1980'lerde yükselen Arnavut milliyetçiliği, bölgede taşları yerinden oynatarak bağımsızlık taleplerini ve beraberinde ayaklanmaları getirmiştir. Bu atmosferde ise, Slobodan Milošević gibi Sırp milliyetçiliğini temsil eden liderler, Kosovalı Sırpların kötü muamelelere maruz kaldığı iddiaları üzerinden oy toplamaya ve siyasi nüfuz kazanmaya çalışarak çatışma ortamına zemin hazırlamıştır.

2.2.SOĞUK SAVAŞ YILLARI VE KOSOVA'NIN BAĞIMSIZLIK ARAYIŞI

I.Dünya Savaşının başlamasına müteakip Kosova bölgesi Avusturya-Macaristan işgaline uğramış fakat savaşta yenilince Kosova toprakları yeniden Sırbistan kontrolüne geçmiştir. Bu tarihten itibaren ise Kosova tam olarak sömürge haline getirilmeye çalışılmıştır. Gittikçe etkisi artan ve 1921 yılına gelindiğinde ise tamamıyla Sırpların kontrolüne geçen Sırp-Sloven-Hırvat Krallığı 1929 tarihinde ise adeta tam bir diktatörlüğe dönüşmüştür. Fakat baskıcı bir yönetim modelini temsil eden ve I. Yugoslavya olarak isimlendirilen bu devlet 1941 tarihinde tekrar parçalanmıştır.¹⁰⁹

2.2.1. Yugoslavya Federasyonu İçinde Kosova'nın Statü Sorunu

II. Dünya Savaşı sonrasında ise Komünist Parti yönetimi iktidara gelmiş ve 29 Kasım 1945 tarihinde cumhuriyeti ilân etmiştir. Kurulan bu cumhuriyetin cumhurbaşkanı olarak da Mareşal Tito seçilmiştir. Birleştirici saiklerle hareket eden Tito, bölgedeki tüm farklı unsurları birleştirerek yeni bir ülke oluşturma idealine sahip bir lider olarak Yugoslavya Federasyonu'nu kurmuştur. II. Yugoslavya olarak bilinen bu cumhuriyeti altı kurucu federe cumhuriyetten meydana gelmiş bir

¹⁰⁸“Ülke profili: Kosova”, *AljazeeraTurk*, 5 Aralık 2013, <http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profil/ulke-profil-kosova>, (Erişim Tarihi: 11.05.2018).

¹⁰⁹ Yılmaz, *Kosova bağımsızlık yolunda*, s. 34-36.

federasyon olarak Şu devletler oluşturmuştur: Sırbistan, Hırvatistan, Slovenya, Makedonya, Karadağ ve Bosna Hersek ve iki özerk vilayet olan Voyvodina ve Kosova. Kosova'nın durumu ise Mareşal Tito'nun 1946 yılında  ıkarđıđı bir kanunla değişmiş ve Voyvodina'yla beraber Kosova Sırbistan'a bağlanmıştır.¹¹⁰

Yugoslavya Anayasasında 1963 yılında yapılan bir deđiŐiklikle Kosova Belgrad yönetimine bağlanmış ve daha önce verilmiŐ olan özerklik yetkileri ellerinden alınmıştır. Buna karşılık hoşnutsuzluğu artan Kosova halkı Avrupa'nın da desteğini talep ederek kendilerine de cumhuriyet statüsü verilmesini talep etmiştir. Bu durumun Yugoslavya'nın devlet b t nl ğu bakımından olumsuz neticeleri olabileceğini düŐünen ve kitlelerin fikirlerine duyarsız kalmayan Tito yönetimi, 1974 yılında yapılan anayasa deđiŐikliđiyle Kosova'nın statüsünü '* zerk Bölge*'den '* zerk Eyalet*'e dönüŐtürerek Arnavutlara geniş haklar sağlamıştır. Kendi parlamentolarını kurabilme, kendi ordu ve polis teŐkilatını kurabilme, kendi anayasasını yapabilme gibi önemli hakların verildiği bu anayasa değişikliği neticesinde esasen devlet yapısında bir deđiŐikliđe gidilmemiŐ ve Kosova da cumhuriyet statüsüne kavuŐturulmamıŐtır.¹¹¹

Tito'nun 1980'deki ölümünün ardından Kosovalı Arnavutlar, Kosova'nın özerk eyalet statüsünden bağımsız cumhuriyete dönüşmesi için gösterilere başlamış, Belgrad yönetimi ise bu durum karşısında baskılarını arttırmıştır. Yugoslavya devlet baŐkanlıđına 1989 yılında seçilen Slobodan Miloseviç'in, Kosova ve Voyvodina'nın 1974 yılında kavuŐtuđu özerklik statülerine anayasal bir deđiŐiklikle son vermesi ve Arnavutların ve Türklerin bağımsız bir Kosova cumhuriyetine ulaŐmayı hayal ederlerken ellerinde bulunan geniş hakları yani özerkliği de kaybederek azınlık statüsünde değerlendirilmeleri bölgedeki huzursuzların artmasına neden olmuştur. Bu durumun ortaya çıkmasında ise hiç Şüphesiz ulusların kendi kaderlerini tayin haklarının olması ancak bunun ne Şekilde uygulanacağının bilinmemesi etkili olmuştur. Bu bağlamda Kosova'da yaşayan Arnavutların sayıca çok olmaları kurucu ulus olmaları için yeterli görülmemiş;  nk  halihazırda Kosovalıların Arnavutluk adında bir ana devletlerinin bulunması bu duruma gerekçe gösterilmiştir. Netice

¹¹⁰ Yılmaz, *Kosova bağımsızlık yolunda*, s. 37-39.

¹¹¹ Yılmaz, *Kosova bağımsızlık yolunda*, s. 40.

olarak, Kosova probleminin temelinde 1990 sonrasında etkileri fazlasıyla ortaya çıkan anayasal statünün ihlalinin bulunduğunu ifade edebiliriz.¹¹²

2.2.2. Yugoslav Lider Tito'nun Ölümü ve Başlayan Çözülme

YSFC lideri Tito'nun ölümü ve Miloseviç'in başa gelmesi çok etnili bir yapıyı haiz Yugoslavya'yı adeta Sırpların kaderinde tek hakim olduğu bir devlet konumuna getirmiştir. Kosovalı Arnavutlar ise siyasi mücadelelerinde daha aktif olma zorunluluğunu hissetmeye başlamış ve birtakım siyasi faaliyetleri hayata geçirmeye gayret etmişlerdir. Bu çerçevede Kosovalı Arnavutlar ilk siyasi partileri olan Kosova Demokratik Birliğini (LDK), 28 Aralık 1989 tarihinde İbrahim Rugova liderliğinde kurmuşlardır.

1990'lara gelindiğinde Yugoslavya'nın dağılma sürecine adım adım yaklaşmış ve Kosovalı Arnavutlar 22 Eylül 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan etmişlerdir. Bu karar 26-30 Eylül 1991 tarihinde yapılan bir referandum ile halkın %87'lik katılımı ve %99,87 gibi çoğunlukla kabul görmüş ve Kosovalı Arnavutlar, sonraki süreç içerisinde siyasal kurumları, eğitim, sağlık sistemleri, mali yapıları vb. alanlarda tam olarak bir devlet modeli ortaya koyamasalar da kurulmak istenen devletin altyapısını hazırlamış ve birtakım kazanımlar elde etmişler ve Türkiye'den de yanlarında olmasını istemişlerdir. 11 Şubat 1992 tarihinde İbrahim Rugova'nın Türkiye'yi ziyaretinde dile getirdiği ilan ettikleri Kosova cumhuriyetinin tanınması talebi her ne kadar Türkiye tarafından kabul edilmemiş olsa da Kosovalı Arnavutlara siyasi destek sözü verilmiştir.¹¹³

1992 yılına gelindiğinde ise Yugoslavya'dan Bosna Hersek, Slovenya, Hırvatistan koparak bağımsızlık kazanmışlar sonrasında Sırbistan ve Karadağ da kendi aralarında yeni bir Yugoslavya Cumhuriyeti kurmuşlardır. Kosova ve

¹¹² Fuat Aksu, "Kosova Krizinde Türkiye'nin Dış Politikası", *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1, Nisan 2010, s. 56.

¹¹³ İlhan Uzgel, "Kosova ve Güneydoğu: Benzerlikler ve Farklılıklar", *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (1919-1980)*, Der.: Baskın Oran, Cilt 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 510.

Voyvodina ise bu yeni Yugoslav cumhuriyeti içerisinde özerk bölgeler olarak yer almışlardır.¹¹⁴

2.3.KOSOVA SAVAŞI

Milošević yönetimindeki Sırpların, 1990'lar boyunca Kosovalıları sindirmek için izlediği baskıcı politikalar ve buna karşılık İbrahim Rugova liderliğindeki siyasi hareket Kosova'nın tanınması adına yeterli olmayarak sıcak çatışmaların başlamasına mani olamamıştır. Bunun üzerine Arnavutlar, 1996 yılından itibaren Kosova'nın bağımsızlık sembolü olan Kosova Kurtuluş Ordusu'nu (UÇK) kurarak Sırlara karşı silahlı direnişe başlamış, 1998 yılından itibaren de Milošević'in kontrolündeki Sırp güvenlik güçleri ve milis güçler Arnavutların direnişlerini şiddetle kırarak şekilde karşı harekâtına girişerek çok sayıda insanın katledilmesine veya yer değiştirmelerine neden olmuştur.

5 Mart 1998 tarihinde Kosova'da Prekaz köyünde 50 Kosovalı Arnavut'un Sırp ordusu tarafından katledilmesiyle fitili ateşlenen olaylar yoğunluğunu giderek arttırmış ve her türlü insani duyarlılıktan uzak bir hal alarak binlerce sivilin yakılıp yok edilmesine ve mülteci durumuna düşmesine sebep olmuştur. Osmanlı'nın bölgedeki devamı niteliğindeki Kosovalı Arnavutlara karşı başlatılan etnik temizliğin boyutu Sırbistan İnsan Hakları Merkezi tarafından yapılan 3 yıllık çalışmanın neticesinde gözler önüne serilmiştir. Kamuoyuna açıklanan verilere göre 1 Ocak 1998–31 Aralık 2000 tarihleri arasında toplam 13 bin 421 kişinin öldürüldüğü veya kaybolduğu, bunların 10 bin 533'ünün Arnavut olduğu ve bu listenin ise kurbanların yüzde 98'ine tekabül ettiği ifade edilmiştir.¹¹⁵

Kosova Devlet Arşivleri Ajansı tarafından yayımlanan ve Sırbistan'ın Kosova'da 1998-1999 yılları boyunca gerçekleştirdiği katliamların anlatıldığı yayınlarda ise yaşanan etnik kıyıma ilişkin birtakım bilgiler paylaşılmıştır. Buna göre yaşanan Kosova savaşında 12 bini aşkın masum sivil öldürülmüş bunların 1741'ini

¹¹⁴Burak Tangör, *Avrupa Güvenlik Yönetişimi, Bosna, Kosova ve Makedonya Krizleri*, Cilt 1, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2008, s. 97.

¹¹⁵"Kosova savaşında kaç kişi öldürüldü", *Timeturk*, 8 Ekim 2010, <https://www.timeturk.com/tr/2009/10/08/kosova-savas-inda-kac-kisi-olduruldu-ve-kayboldu.html>, (Erişim Tarihi: 15.04.2018).

kadın, 1396'sını ise çocuklar oluşturmuştur. Yine savaşa aktif katılarak şehit düşenlerin sayısının 2261 olduğu, kayıpların sayısının ise 1850 civarında bulunduğu bilgisi paylaşılmıştır.¹¹⁶

21.yy'da tüm dünyanın gözü önünde yaşanan ve on binlerce insanın ölümüne neden olan Bosna iç savaşının acıları tazeleyen patlak veren Kosova savaşında,Dayton anlaşmasının bölgeye getirdiği kısmi sükûnetin bozulmaması adına uluslararası toplum harekete geçerek müdahalede bulunmuştur. Bölgede ikinci bir Bosna faciasının çözümü zor yaralar açacağı düşüncesi hassasiyetleri daha da arttırmış ve ABD öncülüğünde BM'nin beş daimi üyesi devlet Sırp hükümetinin kuvvet kullanmasına mani olma adına bu ülkeye silah ambargosu uygulanmasını kararlaştırmıştır.¹¹⁷

ABD ve Avrupa ülkelerinin Kosova'da taraflar arası bir anlaşma yapılmasına yönelik girişimlerin sonuçsuz kalması, Sırpların uzlaşmaz tutumları ve çatışmaların şiddetlenmesi üzerine Sırp kuvvetlerini durdurma maksadıyla 24 Mart 1999 tarihinde NATO harekâtı başlatılarak çatışma ortamının sonlandırılması ve bölgesel istikrarın temini amaçlanmıştır. Ancak bölgede istikrarın sağlanması çok kolay olmamıştır. Zira savaşın sonlandırılması adına BM Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR) verilerine göre gerçekleştirilen uluslararası Kosova müdahalesiyle büyük çoğunluğu Arnavut olmak üzere 855 bin kişi Kosova'yı terk etmiştir. Müdahale öncesi bölgeyi terk eden sayı da eklendiğinde mülteci sayısı 983 bine ulaşmıştır. Bu durum ise savaşların son bulması için yapılan müdahalenin istikrarsızlığa ve yıkımlara en azından belli bir süre neden olduğu gerçeğini önümüze koymaktadır.

2.3.1. Kosova Meselesinde Türk Diplomasi Atağı

Türkiye ile aynı kültürel değerleri ve tarihsel mirası paylaşan insan unsurunun devletleşme arayışlarında ve bu yolda verdiği mücadelede desteğini esirgemeyen Türkiye, Kosova meselesi üzerinde de yeterince durarak elinden gelen tüm gayreti

¹¹⁶“14 yıl sonra Kosova savaşının bilançosu açıklandı”, *Haberler.com*, 16 Mayıs 2013, <https://www.haberler.com/14-yil-sonra-kosova-savasinin-bilancosu-aciklandi-4639974-haberi/>, (Erişim Tarihi: 15.04.2018).

¹¹⁷Fatma Taşdemir ve Pınar Yürür, “Kosova Sorunu: Tarihi ve Hukuki Bir Değerlendirme”*Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 1, Sayı 3, 2009, s. 147.

diplomasi kanallarını kullanarak göstermiştir. Dönemin Cumhurbaşkanı Özal'ın aktif dış politikaya dair ifadeleri bu anlamda önemlidir: “...*Osmanlı Balkanlarda Müslüman bir kuşak meydana getirmiş. Bunların gözü Türkiye’dedir. Türkiye büyük bir ülke ise, bu konularda biraz daha aktif bir politika izlemek zorundadır.*”¹¹⁸

Bu bağlamda Kosova krizine müdahil olmasını gerektirecek şartların oluşmasına paralel olarak Türkiye'nin bu meseleye dahil olması Türk dış politikasının aktif ve dinamik yapısının yahut izlemesi gereken stratejinin bir gereğidir. Türkiye'yi çevreleyen kuşakta meydana gelen ve özellikle soğuk savaşın bitimini takip eden hadiseler beraberinde getirdiği güvenlik riskleriyle müdahaleyi zorunlu kılmış ve Balkanların Türkiye'nin Avrupa'ya açılan kapısı olması nedeniyle de Bosna iç savaşında takınılan tavrın Kosova meselesinde de gösterilmesini sağlamıştır. Ancak tüm bunların yanı sıra Türkiye takındığı tavır itibariyle tarihi ve kültürel odaklı bir yaklaşım geliştirmiş olsa da bölgeyle olan ilişkilerini barış eksenli, iç işlerine müdahaleden kaçınarak ve antlaşmalarla oluşturulan statünün korunması biçiminde özet bir duruşla esasında dengeli bir politika izleme yolunu tercih etmiştir. Dolayısıyla Türkiye'nin Kosova meselesindeki tutumunu Yugoslavya'nın toprak bütünlüğüne saygılı duruşunda aramak gerekir.

Türkiye, Kosova meselesinde farklılıkların çokça yer aldığı bölgelerde uzun süren çatışma ortamlarının bölgesel ve küresel huzuru bozacağından endişe duyarak politikasını belirlemiş ve bu durum zaman zaman pasif bir politika olarak değerlendirilmiştir. Ancak Türkiye'nin izlediği Kosova politikasını BM ve NATO'dan ayrı düşünmemek gerekir. Zira bu süreçte büyük ölçüde ABD ve uluslararası toplumla beraber hareket edilmiştir. Bu doğrultuda hem Türkiye hem de ABD Kosova'da yaşanacak bir ayrışmanın bölgeyi ateş çemberine dönüştüreceğinin bilinciyle hareket etmiştir. Bu minvalde Türkiye her ne kadar Arnavutların haklarının korunması üzerinde titizlik göstermişse de Kosova'nın ayrı bir devlet olarak tanınması fikrine mesafeli durmuştur. Bu durum Türkiye'nin Kosova politikasının iki ekseninden biridir. Türkiye'nin Kosova politikasının ikinci eksenini ise; Müslüman – Türk kitlenin haklarının müdafaası oluşturmaktadır.

Türkiye'nin Kosova meselesine bakışını somut adımlar etrafında ele alacak olursak; 10 Mart 1998 tarihinde TBMM'de bu meseleye dair bir genel görüşme talebi

¹¹⁸“Dış Politika ve Ekonomi açısından Türkiye'nin stratejik öncelikleri”, *Uluslararası Sempozyum 5 – 6 Aralık 1991*, İstanbul Mülkiyeliler Vakfı Yayınları, İstanbul, 1992, s.9.

olduğunu ve bu talebin onaylanarak kabul edildiğini görebiliriz. Bu görüşmeler sırasında hükümet adına söz alan Dışişleri Bakanı İsmail Cem eleştirilere karşı Türkiye'nin Kosova problemindeki duruşunu şu sözlerle açıklamıştır: “*Bir defa, bu tırmanış, bu terör, bu baskı, mutlaka bitmelidir. Daha sonra mevcut hudutların saygınlığı içinde bölücülüğü kabul etmeyen, ayrılıkçılığı kabul etmeyen, ama, Kosova’da yaşayan bütün insanların hakkını gözeten, ölçülü, gerçekçi, daha özel haklar, o bölgeye, Kosova’ya verilmelidir*3... Bir taraf, meseleyi, bir bağımsızlık meselesi olarak görmeye başlamış; öteki taraf da, bu, bizim işlerimize müdahaledir diye bakıyor.

... Bizim için, elbette olay, bir politika meselesidir; fakat bu olay, bizim açımızdan, Türkiye açısından, insan meselesidir. Kosova, bizim yüreğimizin bir parçasıdır; Kosova’daki insanlar, moral olarak, ahlaki olarak, bize tarihimizin yadigarıdır.”¹¹⁹

16 Mart 1998 tarihli Bakanlar Kurulu toplantısında üzerinde durulan ve 6 maddeden oluşan aşağıdaki ilkeler de Türkiye'nin politikası adına açıklayıcı olup şunlardır:

“1- Yugoslavya Federal Cumhuriyeti makamları ile Kosova halkı temsilcileri arasında kapsamlı bir diyalog başlamalıdır.

2- Diyalogda iki tarafın da anlaşacağı bir devletin veya kuruluşun çözümü kolaylaştırıcı bir işlev üstlenmesine olanak sağlanmalıdır.

3- Kosova'ya özerklik döneminde bütün etnik grupları kapsayan tüm haklarının geri verilmesi için diyalog hemen başlatılmalı ve bu diyalog özerklik dışında başka seçeneklerin de görüşülmesine açık olmalıdır.

4- Kosova sorununa bulunabilecek kesin çözüm, Arnavut çoğunlukla birlikte Türkler dahil Kosova'daki etnik azınlık gruplarının da haklarını güvence altına alınmasıdır.

5- Kosova'da çatışma veya yıldırma olasılıklarına karşı uluslararası toplumun da katkısıyla etkili önlemler alınmalıdır.

6- Uluslararası toplum, Kosova halkının ve yerinden edilmiş kişilerin ivedi ekonomik ve temel gereksinimlerini karşılamaya katkıda bulunmalıdır.”¹²⁰

¹¹⁹ Aksu, “Kosova Krizinde Türkiye'nin Dış Politikası”, s. 62.

¹²⁰ Aksu, “Kosova Krizinde Türkiye'nin Dış Politikası”, s. 63.

17 Mart 1998 günü TBMM’de yapılan oturumda da Kosova’da yaşananlar yeniden tartışılmış, oturum sonunda yayınlanan deklarasyonda ise: “...Kosova sorununun, en kısa zamanda, Kosova’da yaşayan Arnavutlar, Sırp lar ve Türkler dahil bütün unsurların tarih içinde kazanılmış haklarına saygı esasına dayalı olarak Birleşmiş Milletler ile AGİT ilkeleri doğrultusunda ve taraflar arasında yapılacak görüşmelerle çözümlenmesinin, Türk Halkının en samimî arzusu” olduğu dile getirilmiştir.¹²¹

Kosova’da olayların tırmanması ile diplomatik atağını arttıran Türkiye, 8 Mart 1998 tarihinde Dışişleri Bakanı İsmail Cem’i Sırbistan’a yollamış ve Cem, Cumhurbaşkanı Demirel’in akan kanın durması gerektiği mesajını Milosevic’e götürmüştür. Ancak Sırp lar tarafından bu çağrıya olumlu bir karşılık verilmemiştir.¹²²

Netice itibariyle; çatışmaların yoğunlaşması üzerine diplomatik girişimlerini arttıran Türkiye, Kosova Temas Grubu’nun 25 Mart 1998 tarihinde Bonn’da düzenlemiş olduğu toplantıya katılarak iki temel öneride bulunmuştur. Bunlardan ilki: Balkan barış gücü adıyla veya benzer isimle barış misyonuna hizmet edebilecek bir güç oluşturularak Kosova’da meydana gelebilecek ani bir hadisede vakit kaybetmeden müdahale edilebilmeli. İkinci öneri ise: yine Kosova’da meydana gelebilecek muhtemel bir çatışma ve kargaşa durumunda, öncelikle soydaşlarımızın çokça bulunduğu Arnavutluk ve Makedonya gibi ülkelere kolaylıkla yardım yapılabilmesi ve kriz yönetimi için birtakım stratejilerin oluşturulması bakımından çeşitli çalışmalar yürütülmeli. Bunun yanında İsmail Cem tarafından Bonn’da düzenlenen toplantıda Türkiye’nin şu fikri de dile getirilmiştir: “Kosova’da sadece Arnavutlar değil aynı zamanda Türkler de bulunmaktadır ve Kosova’da bazı görüşmeler yapılırsa Kosova – Yugoslavya arasında bu görüşmelerde Türk topluluğu da temsil edilmelidir.”¹²³

Hırvatistan Cumhurbaşkanı Franjo Tudjman’ın 10 Şubat 1999 tarihinde Türkiye’ye yapmış olduğu resmi ziyaret sırasında da ele alınmış olan Kosova sorunu konusunda Türkiye ve Hırvatistan ortak kaygılarını dile getirmiş ve insanlığa karşı

¹²¹Tutanak için bkz.;“Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurul Tutanağı 20. Dönem 3. Yasama Yılı 67. Birleşim 17/Mart /1998 Salı”, <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem20/yil3/bas/b067m.htm>, (Erişim Tarihi: 25.03.2018).

¹²² Aksu, “Kosova Krizinde Türkiye’nin Dış Politikası”, s. 61.

¹²³Geniş bilgi için bkz. Aksu, “Kosova Krizinde Türkiye’nin Dış Politikası”, s. 65.

işlenmiş bir suç olan etnik temizlik aybının bu defa Kosova’da tekerrür etmemesi için uluslararası kamuoyuna çağrıda bulunmayı sürdürmek hususundaki ortak kararlılıklarını vurgulamışlardır.¹²⁴

Kosova’nın geleceğinin şekillenmesi noktasında ABD, Rusya, İtalya, Almanya, İngiltere, Fransa’nın oluşturduğu altı üyeli Batı Temas Grubu isimli mekanizma ise müdahale öncesi Arnavut ve Sırları 5 Şubat 1999 tarihinde Fransa’nın Rambouillet Şatosu’nda buluşturarak soruna çözüm bulma arayışlarını sürdürmüştür.

Türkiye’nin Rambouillet görüşmelerine ilişkin görüşleri ise genel hatlarıyla; BMGK kararlarına riayet etmenin gerekliliği, şiddetten kaçınmanın şart oluşu, ulusal Türk azınlığı da dahil olmak üzere tüm toplulukların 1974 anayasasında öngörülenden daha ileri hak ve özgürlüklere sahip olmaları şeklinde özetlenebilir.¹²⁵ Arnavutları temsilen Haşim Taçi tarafından yürütülen müzakerelerin sonuçsuz kalması üzerine başlatılan ve Türkiye’nin de yer aldığı uluslararası müdahale ile savaş nihayete erdirilmiştir.

Türkiye’nin müdahale tezine dair açıklaması ise; “...*Yugoslavya Federal Cumhuriyeti’nin tutumu NATO tarafından aşamalı askeri seçeneklere başvurulmasını kaçınılmaz hale getirmiştir. Bir NATO üyesi olan Türkiye, NATO Konseyi’nin aşamalı askeri önlemlere ilişkin kararını desteklemektedir. Bu kritik aşamaya gelinmiş olmasına rağmen, Belgrad yönetiminin sağduyulu davranarak, uluslararası toplumun beklentilerine olumlu yanıt vermesi en samimi temennimizdir.*”¹²⁶ şeklinde olmuştur.

¹²⁴“Sayın Cumhurbaşkanımızın Hırvatistan ile yapılan anlaşmaların imza töreninden sonra basına yaptıkları açıklama”, *Dışişleri Güncesi*, 10 Şubat 1999, <http://web.archive.org/web/20040519103816/www.mfa.gov.tr/Turkce/gruph/hk/99/02.html#21>, (Erişim Tarihi: 19.03.2018).

¹²⁵“Kosova Krizinin Çözümüne yönelik Rambouillet Müzakereleri’ne İlişkin açıklama”, *Dışişleri Güncesi*, 24 Şubat 1999, <http://web.archive.org/web/20040519103816/www.mfa.gov.tr/Turkce/gruph/hk/99/02.html#21>, (Erişim tarihi: 20.03.2018).

¹²⁶“NATO harekatına ilişkin basın açıklaması”, *Dışişleri Güncesi*, 24 Mart 1999, <http://web.archive.org/web/20000818144406/http://www.mfa.gov.tr:80/turkce/gruph/hk/99/03/24.htm>, (Erişim Tarihi: 20.03.2018).

2.4. KOSOVA BUNALIMINA ULUSLARARASI MÜDAHALE

23 Mart tarihinde başlatılan ve 77 gün süren NATO hava saldırıları 9 Haziran 1999 tarihinde Miloseviç'in geri adım atması, 10 Haziran 1999 tarihinde ise Avrupa Müttefik Yüksek Komutanı W. Clark'ın Yugoslav kuvvetlerinin Kosova'yı terk etmeye başladıklarını bildirmesi üzerine askıya alınmıştır.¹²⁷

Gerçekleştirilen NATO harekâtının siyasi ve askeri birtakım amaçlarının bulunduğunu ifade etmek gerekir. Sırp lider Miloseviç'i barış görüşmeleri konusunda ikna ederek Sırp tarafında gerçekleştirilen etnik temizlik hareketinin sonlandırılması en temel siyasi hedef olarak belirlenmiştir. Bu hedefin başarıyla gerçekleşmesini sağlamak için ise Sırp'ların komuta – kontrol merkezlerinin, haberleşme, ulaşım sistemlerinin, cephanelik ve askeri araçlarının etkisiz kılınması önemli görülmüştür.¹²⁸

Uluslararası Kosova müdahalesinin aşamalarından olan ambargo ve müdahalenin uygulanma yönteminin yasal zeminde hayat bulduğunu da yeri gelmişken ifade etmek gereklidir. Bu bağlamda BM Güvenlik Konseyi'nin Sırp milis güçlerine silah ambargosu koyan 1160 sayılı kararı ve BM şartının yedinci bölümü gereğince taraflara uyarıda bulunan 1199 sayılı kararı bu açıdan önemlidir.

10 Haziran'da başlayan geri çekilme ile Kosova bunalımına siyasi bir çözüm arayışını kolaylaştıracak adım olan BM Güvenlik Konseyi'nin 1244 sayılı kararı Kosova'da BM himayesinde uluslararası sivil ve güvenlik varlığı oluşturulmasına neden olduğu için ayrı bir değer taşımaktadır.¹²⁹ Dolayısıyla Kosova, Sırbistan'ın bir parçası olsa da 1244 sayılı karar, Belgrad yönetiminin Kosova üzerindeki etkisinin kırılması bakımından anlamlı olmuştur. Zira BM Güvenlik Konseyi'nin 1244 sayılı kararı, 25 Temmuz 1999 tarihinde, Kosova Geçici Yönetim Makamının (UNMIK) oluşturulmasını öngörerek, yasama – yürütme - yargı yetkisini bu makama vermiş ve bu yönetim 1999 – 2008 yılları arasında görevde kalmıştır.¹³⁰ BM'nin 1244 sayılı

¹²⁷Yugoslav kuvvetlerinin çekilmeleri için gerekli düzenlemeleri öngören anlaşma 9 Haziran 1999 tarihli Askeri Teknik Anlaşma'dır.

¹²⁸ Ünal, *Geçmişten Günümüze Kosova Tarihi ve Türkiye-Kosova İlişkileri*, s. 37.

¹²⁹"Kosova Geçici Öz-Yönetim Anayasal Çerçevesi" resmi olmayan Türkçe çevirisi için bkz. http://www.unmikonline.org/regulations/unmikgazette/06turkish/CF_Turkish_Anayasal_Cercev_e.pdf, (Erişim Tarihi: 21.03.2018).

¹³⁰UNMIK hakkında ayrıntılı bilgi için resmi internet sitesine bakılabilir; <http://www.unmikonline.org>

kararına dayanarak oluşturulan UNMIK'in temel misyonu olarak ise şunlar gösterilebilir:

-İnsan haklarının gelişimine katkı sunmak ve hukukun işlevselliğini arttırmak.

-Tüm uluslararası kuruluşlar arasında insani yardımların koordinasyonunu ve altyapı inşaatlarının gelişimini sağlamak.

-İdari bakımdan düzen tesis ederek belli bir yönetim sistemi oluşturmak.

-Siyasi bakımdan öz yönetimin oluşmasını güçlendirmek ve gelecekteki statüsünün belirlenmesi için siyasi süreci olgunlaştırmak.

2.4.1.Müdahalede Türk Etkisi

Türkiye'nin Kosova politikası, Bosna savaşı esnasında yürüttüğü dış politika çizgisinden birtakım yönlerle ayrılmaktadır. Bunun öncelikli nedeni olarak, Bosna ve Kosova'nın Yugoslavya Federasyonu içinde farklı yasal statülerde yer almasını gösterebiliriz. Zira 1974 Yugoslavya anayasasında Bosna Hersek federal cumhuriyet iken, Kosova özerk bölge olarak idare edilmiştir. Dolayısıyla Kosova'nın Yugoslavya'dan ayrılmasının Bosna'ya oranla daha zor olduğunu düşünürsek Türkiye'nin iki savaş esnasında göstermiş olduğu yaklaşım farkını daha net görebiliriz. Bu doğrultuda Türkiye, Kosova meselesine başlangıçta Yugoslavya'nın bir iç meselesi şeklinde yaklaşmış; fakat ilerleyen süreçle beraber bu anlayışında değişimler yaşanmıştır. Yaklaşım farkı bakımından ikinci önemli neden ise Boşnakların Türkiye'yi asli yurtları şeklinde görmeleri durumu söz konusuysen, Kosovalı Arnavutların ise Arnavutluğu anavatanları olarak görmelerinden kaynaklanmıştır. Ancak yaklaşım farkına sebep bu iki neden, zaman içerisinde Türkiye'nin dış politika refleksi içinde uluslararası şartların da etkisiyle törpülenmiş ve Bosna – Kosova savaşlarına verilen refleksler aynı zihnin ürünü olarak belirmiştir.

Kosova bunalımında diplomatik girişimlerin her türlüşünü gösteren Türkiye, askeri müdahale seçeneği söz konusu olduğunda gerekli adımları atmıştır. NATO'nun müdahale seçeneğini gündemine almasıyla Türkiye'nin askeri operasyona katılma kararı alması farklı zamanlarda alınan iki TBMM kararıyla yasal zemine kavuşturulmuştur. Bunlardan ilki 8 Aralık 1992 tarihli ve 205 sayılı TBMM

kararıdır. Diğeri ise, çokuluslu müşterek güce katılmak üzere Başbakanlık tarafından hazırlanarak TBMM'nin gündemine getirilen ve 8 Ekim 1998 tarihinde kabul edilen 596 sayılı karardır.¹³¹

İç hukuk bakımından ise TSK'nın yurtdışına gönderilmesi esasen anayasanın 92. Maddesi hükmüne uygun olarak TBMM'nin hükümete yetki vermesini zorunlu kıldığından yasal dayanak olarak bu madde görülmektedir. Dolayısıyla Türkiye'nin Kosova meselesine yaklaşımında kuvvet kullanımı, yeri geldiğinde yasal bir zeminde meşru görülmüş ve dönemin devlet bakanı Yücel Seçkiner bu konuya ilişkin şu açıklamaları yapmıştır: *“Bosna-Hersek'te yaşanan insanlık dramının benzerinin Kosova'da yaşanmasını istemiyoruz. ... Uyuşmazlığın diplomatik yollardan çözümü mümkün olmadığı takdirde, barışçı çözüm yollarının kuvvet kullanım tehdidiyle güçlendirilmesi ve gerektiğinde kuvvet kullanımına gidilmesi zorunlu hale gelmiştir. Hükümetimiz, Kosova sorununun ivedilikle çözümünü istemekte ve bunun için, ancak gerektiği takdirde ve sağlam bir hukukî temele dayanan askerî müdahale seçeneğinin de kullanılabileceğini düşünmektedir.”*¹³²

Genelkurmay Başkanlığı tarafından yapılan açıklamada da Türk uçaklarının 205 sayılı karar neticesinde operasyonlara katıldıkları açıklanmıştır. 205 sayılı TBMM kararı Bosna Hersek bunalımı sırasında BM'nin almış olduğu 743 sayılı karara dayandığından Kosova bunalımı sırasında da hükümete TSK'nın yurtdışına gönderilmesinde yasal dayanak sağlamıştır. Zira tezkere metninde yer alan *“...Bosna Hersek ve diğer eski Yugoslavya Cumhuriyetleri konusunda Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyince alınabilecek güç kullanma kararlarına katılmak üzere...”* ifadesi Kosova için uygulanabilecek müdahaleyi kolaylaştırmıştır. Netice itibarıyla Türkiye, harekâta İtalya/Ghedi'de bulunan 10 adet F-16 uçağı ile toplamda 2.000 saatten fazla harekât uçuşu gerçekleştirerek görev ifa etmiştir.¹³³ Müdahalenin genişlediği zaman diliminde ise NATO talebiyle Türkiye, Balıkesir, Bandırma ve Çorlu hava meydanlarından harekâta iştirak etmesi için NATO uçaklarına uçuş izni

¹³¹ TBMM'nin 596 sayılı kararı 13.10.1998 tarih ve 23492 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

¹³² Tutanak için bkz.; “Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurul Tutanağı 20. Dönem 4. Yasama Yılı 4. Birleşim 08/Ekim /1998 Perşembe”, <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem20/yil4/bas/b004m.htm>, (Erişim Tarihi: 21.04.2018).

¹³³ Mehmet Öcal, “Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Bölgesel ve Küresel Güvenlik ve Barışa Katkısı”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:28, Yıl: 2010/1, s. 301.

vermiş ve bunun yanı sıra 8 adet F-16 uçağıyla 3 adet tanker uçağını da Bandırma ve İncirlik'ten NATO harekâtına destek sağlaması için görevlendirmiştir.¹³⁴

Esasında Türkiye'nin barışı destekleme adına Kosova operasyonlarına katkısını iki farklı zaman dilimi içerisinde değerlendirmek yerinde olacaktır. Birinci dönem olarak adlandırabileceğimiz dönemde Türkiye; Adriyatik'teki NATO deniz gücüne bir fırkateyn ve uçuşlara da bir F-16 filosunu katmak suretiyle katılmışken, ikinci dönem olarak ele alabileceğimiz süreçte ise Türkiye, NATO operasyonlarının başlamasından sonraki süreçte yer almıştır.

Ateşkes sonrasında ise Türkiye, Kosova'da güvenli bölgelerin oluşturulması kapsamında görev yapacak bir birliğini KFOR emrine tahsis etmiştir. KFOR'a bir tabur düzeyinde tahsis edilen ve Kosova Türk Tabur Kuvveti isimli güç, 4 Temmuz 1999 tarihinde Kosova'ya ulaşmış ve görevini icra etmeye başlamıştır. Bunun yanı sıra Prizren ve Priştine'de açılan Türk Koordinasyon Bürolarıyla da gerekli insani destekler sunmaya çalışılmış ve aynı zamanda savaştan etkilenerek mülteci konumuna düşen insanlar için de yoğun çaba sarfedilmiştir. Bu çerçevede o dönem itibariyle barındırılan mülteci sayısının 18 bin civarında olduğu ifade edilerek, Türkiye'nin aynı zamanda BM ve NATO bünyesinde Makedonya ve Arnavutluk gibi ülkelerde oluşturulan mülteci kamplarına da destek verdiği belirtilmiştir. Bunun yanında Kosova'da sağlanan ateşkes sonrası oluşturulan UNMIK idaresinin faaliyetlerini desteklemek amacıyla Türk polis gücü bölge istikrarına katkı sunma adına bölgede görev yapmıştır.¹³⁵

Kosova'nın geleceğinde Türkiye'nin katkısına ilişkin Başbakan Bülent Ecevit ise yaptığı değerlendirmede: "...Kosova'nın geleceğinin belirlenmesinde Türkiye'nin mutlaka ağırlığını duyurması gerekir. Oradaki insanlar bizim akrabalarımız. Tarihi ilişkilerimiz var. Kosova'nın yeniden inşasında da yeniden yapılanmasında da Türkiye'nin katkısı gerekir. Bu süreçten dışlanamaz." ifadelerini kullanmıştır.¹³⁶

¹³⁴ Tamer Yaman, *Barışı destekleme hareketinin hukuksal temelleri ve barışı destekleme hareketine katılımın Türkiye'ye sağladığı faydalar*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2007, s. 83.

¹³⁵ Melih Aşık, "NATO'ya katkımız", *Milliyet*, 8 Haziran 1999, <http://www.milliyet.com.tr/1999/06/08/t/yazar/asik.html>, (Erişim tarihi: 24.04.2018).

¹³⁶ Fikret Bila, "Ecevit'in Gözüyle Kosova", *Milliyet*, 16 Haziran 1999, <http://www.milliyet.com.tr/1999/06/16/yazar/yon.html>, (Erişim Tarihi: 24.04.2018).

Türkiye her alanda desteklerini sürdürürken toplamda 12 ülkeden müteşekkil Kosova'nın Dostları Grubu'na dahil olmuş ve UNMIK idaresi altındaki bölgenin idari sorunlarının çözülmesi hususunda da birtakım katkılar sunmaktan geri durmamıştır.¹³⁷ Bu çerçevede UNMIK idaresi altındaki Kosova'yla birtakım işbirliği anlaşmaları yapılmıştır. Bunlardan ikisine örnek olarak şunları verebiliriz:

18 Aralık 2003 tarihinde Priştine'de imzalanan “*Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Sağlık Bakanlığı ile Kosova Geçici Özyönetim Kurumları (Sağlık Bakanlığı) Adına Görev Yapan Birleşmiş Milletler Kosova Geçici Yönetimi Arasında Sağlık Alanında İşbirliği Anlaşması*”, (20 Ekim 2004 tarih ve 5239 Sayılı Kanun ile onaylanması uygun bulunmuştur.)

15 Eylül 2004 tarihinde Priştine'de imzalanan, “*Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Çevre ve Orman Bakanlığı ile Kosova Geçici Özyönetim Kurumları (Çevre ve Mekânsal Planlama Bakanlığı) Adına Görev Yapan Birleşmiş Milletler Kosova Geçici Yönetimi Arasında Çevre Alanında İşbirliği Mutabakat Zaptı*”, (28 Ekim 2005 tarihinde 5424 Sayılı Kanun ile onaylanması uygun bulunmuştur.)

Sonuç olarak, Türkiye zorlu dönemlerde tüm imkanlarıyla Kosova'nın yanında yer almış ve diplomatik kanallar yoluyla siyasi, insani, askeri vb. birçok seçenekle Kosova meselesinin çözümünde üzerine düşeni uluslararası toplumla beraber yapmıştır. Bunu yaparken ise bir taraftan tarihi ve kültürel gerçekliklere bağlı kalmış öte yandan istikrar ve bölge barışına katkı sunabilme hassasiyetinden yola çıkmıştır.

2.4.2. Kosova'nın Bağımsızlığı ve Türkiye'nin Tutumu

Uluslararası hukuk bir yapının yahut bir idari örgütlenmenin devlet olarak kabul edilebilmesini birtakım şartlara bağlamış ve 1933 tarihli Montevideo Devletlerin Hakları ve Görevleri Sözleşmesi'nin 1. maddesinde bu şartlar belirtilmiştir. Bunlar; ülke, insan ve siyasi bir yönetimin varlığıdır.¹³⁸ Bunlara ilave olarak ise, kurulacak olan devletin uluslararası hukuk kurallarına uygun olması,

¹³⁷Toplantıya katılan Dışişleri Bakanı İsmail Cem'in açıklaması için bkz.; “Türkiye Kosova Masasında”, *Hürriyet*, 29 Haziran 1999, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/turkiye-kosova-masasinda-39088507>, (Erişim Tarihi: 25.04.2018).

¹³⁸ Ezeli Azarkan, “Devletlerin Tanınması ve 1933 Montevideo Sözleşmesi”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2016, s. 1063.

milletlerin self – determinasyon tabiri etrafında bir oluşumu sağlamış olması, uluslararası meşruiyete sahip olması yani tanınması gibi ölçütlerin bulunması gerekmektedir.¹³⁹

2 milyonu aşkın bir nüfusa, Karadağ – Sırbistan - Makedonya ve Arnavutluk ile çevrili uluslararası sınırları belli bir coğrafi alana ve 1999 yılından 2008 yılına kadar BM'nin ekonomik ve siyasi gözetimi altına giren bölgede yönetim görevini devralarak Yugoslavya içerisinde fakat geniş bir özerklik biçiminde Kosova'yı yöneten UNMIK idaresi ve 2008 itibariyle Cumhurbaşkanı, Başbakanı ve kurumları olan bağımsız bir yapıya sahip olması, Kosova'nın devlet olma şartlarını sağladığının göstergesi olarak düşünülmelidir.

Kosova'nın gereken devlet olma kriterlerini taşıması nedeniyle uluslararası toplumun nezaretinde sürdürülen süreç nihayetinde bağımsızlık ile taçlanmıştır.1999'da yaşanan NATO müdahalesi sonrası Kosova'nın geleceğine ilişkin 2005 yılı itibariyle başlayan görüşmeler bağımsızlık süreci bakımından olumlu bir havanın yakalanması açısından önemlidir.

Dönemin BM Genel Sekreteri Kofi Annan tarafından Kosova özel temsilcisi olarak atanan ve Kosova'nın bağımsızlığı için gerekli müzakerelerin başlatılması gerekliliğinin vurgulandığı bir rapor hazırlayan Norveçli Büyükelçi KaiEide ve sonrasında yine Annan tarafından Kosova özel temsilcisi olarak atanarak 2007 yılında hazırladığı raporu BM Güvenlik Konseyine sunan Finlandiya eski Cumhurbaşkanı MarttiAhtisaari'nin faaliyetleri, Kosova bunalımında üzerinde önemle durulması gereken işler olarak değerlendirilmiştir.¹⁴⁰

Ahtisaari'nin hazırladığı plan, her ne kadar Sırp tarafı tarafından '*denetimli özerklik*' vurgusu ön plana çıkarılarak reddedilmiş olsa da bağımsızlık yolunda etkili bir plan olmuştur. Çünkü bu plan aşamalı bir bağımsızlık fikrini savunarak Kosova'nın kendi kaderini tayin hakkını içermekteydi. Bu planların yanı sıra BM'nin 1244 sayılı kararı doğrultusunda,17 Şubat 2008 tarihinde, Kosova meclisi tek taraflı bağımsızlığını ilan etmiştir. Bugün 113'ü BM üyesi ülkeler olmak üzere toplamda

¹³⁹ Enver Bozkurt, "Uluslararası Hukuk Bakımından Yeni Devletlerin Ortaya Çıkışı", *USAK Stratejik Gündem*, 21 Şubat 2008, <http://slaciner.blogspot.com/2008/02/uluslararası-hukuk-bakımından-yeni.html>, (Erişim Tarihi: 21.5.2018).

¹⁴⁰ Caner Sancaktar, *NATO'nun Kosova Müdahalesi*, s. 144, <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-133-2014090914guvenlik-9.pdf>, (Erişim Tarihi: 15.06.2018).

116 ülkenin tanıdığı Kosova'nın BM üyeliği için 193 üyesinin en az üçte ikisi tarafından tanınması gerekiyor.¹⁴¹

Kosova'yı ilk sırada tanıyan ABD için görünürde Kosova'nın bağımsızlığı önemli gibi ifade edilmiş olsa da esasen stratejik çıkarlar bu tanınmayı zaruri bir hale getirmiştir. ABD Dışişleri Bakanlığı sözcüsü TomCasey'in Kosova'nın tekrar Sırbistan'ın parçası olmayacağına ilişkin sözleri ABD için bağımsızlığın önemini anlatmaktadır.¹⁴² Ancak stratejik çıkarların payı bunda büyük olup, ABD'nin denizaşırı ikinci büyük üssü konumunda bulunan Bondsteel Kampı Kosova'dadır. Balkanların stratejik bakımdan kilit konumu, enerji hatlarının üzerinde yer alışı, AB ve Rusya etkisini minimize etmeye dönük uygun bir zemin olması ABD'nin Kosova'daki pozisyonu açısından önemli görülmüş ve ilk tanıyan devlet olmasında da bu kriterler etkili olmuştur.

Türkiye ise 17 Şubat 2008'de bağımsız olan Kosova'yı ABD'den sonra tanıyan ilk ülke olmuş ve böylelikle yeni bir müttefik kazanmıştır. Kosova Başbakanı Haşim Taçi ise Türkiye'nin Kosova'yı tanımasının Kosova için hayati bir öneme sahip olduğunu açıklamıştır.¹⁴³ Karşılıklı adımlar devam etmiş ve 28 Ağustos 2008 tarihinde Kosova Türkiye'de büyükelçilik açmıştır. Dönemin Türk dışişleri bakanı Ali Babacan 13 Ocak 2009 tarihinde Kosova meclisinde bir konuşma yaparak ikili ilişkilerin gelişimine ve bunun kazanımlarına işaret ederek her türlü siyasi ve ekonomik desteğin bölge istikrarına katkı sunacağı görüşünü belirtmiştir. Yapılan bu ziyaret esnasında önemli anlaşmalar da imzalanmış olup bunlardan biri vize muafiyeti getiren düzenlemedir.¹⁴⁴

¹⁴¹"Bağımsız Kosova 10 yaşında", *Euronews*, 17 Şubat 2018, <http://tr.euronews.com/2018/02/17/bagims-z-kosova-10-yas-nda>, (Erişim Tarihi: 29.05.2018).

¹⁴²Halis Ayhan, "Kosova'nın Bağımsızlığı Sürecinde Uluslararası Güçlerin ve Türkiye'nin Tutumu", *Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı Avrasya Etüdleri Dergisi*, Sayı: 33, 2008, s. 118, <https://vdocuments.site/4-ay-oence-avrasya-etuedleri-33-2008.html>, (Erişim Tarihi: 21.05.2018).

¹⁴³Taçi: Bağımsızlık konusunda Türkiye yanımızda olsun", *Yenişafak*, 4 Şubat 2008, <https://www.yenisafak.com/dunya/taci-bagimsizlik-surecinde-turkiye-yanimizda-olsun-97614>, (Erişim Tarihi: 16.06.2018).

¹⁴⁴"Dışişleri Bakanı Ali Babacan'ın Kosova Meclisi Genel Kurulu'nda Yaptığı Konuşma", *T.C. Dışişleri Bakanlığı Resmi Web Sitesi*, 13 Ocak 2009, http://www.mfa.gov.tr/sayin-bakanimizin-kosova-meclisi-genel-kurulu_nda-yapmis-olduklari-konusma.tr.mfa, (Erişim Tarihi: 21.05.2018).

2.5. TÜRKİYE’NİN 2000’Lİ YILLAR POLİTİKASI

Zamanla değişen ve gelişen siyasi konjonktür içerisinde Türkiye’nin iç ve dış siyasetinde önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Turgut Özal ile başlayan değişim süreci 2000’li yıllara gelindiğinde Adalet ve Kalkınma Partisinin dinamizmiyle çeşitlenerek iç ve dış siyasetin etki alanı çeşitlenmiştir. Bu bağlamda özellikle dış politika meselelerinde daha duyarlı bir çizginin takipçisi olunmuştur.

Bölgesel ve küresel çapta etkili bir strateji izleme adına alınan kararların yahut izlenen politikanın Türkiye’nin son 15 yılında her zaman olumlu sonuç vermediğini de ifade etmek gerekir. Türkiye’nin ‘stratejik derinlik’ kavramsallaştırması üzerinden sahip olduğu potansiyelin vurgulanması ve kurulacak ilişki biçimlerinin bölgelere, ülkelere göre kodlanması birçok bakımdan önemli olarak görülmüş olsa da uluslararası sisteme teorik planlamayı hatasız aktarmak her zaman mümkün olmamıştır.

Türkiye dinamik dış politika iddiasını güçlü şekilde dile getirirken bir yandan AB ve NATO gibi örgütlerle yakın çalışma isteğini yüksek sesle dile getirmiş, bir yandan ABD ve Rusya ile samimi ilişkiler kurmayı amaçlamış, toplumsal hareketlerin etkilediği Ortadoğu ve Kuzey Afrika halklarının da demokratikleşme taleplerine duyarsız kalmamıştır. Ancak tüm bu bileşenlerle kurulmak istenen ilişkinin aynı zamanda olumlu sonuç vermediği dış politikada karşılaştığımız neticelerle görülmüştür. En nihayetinde ise Türkiye’nin bu durumu bir hükümet yetkilisi tarafından ‘değerli yalnızlık’ olarak nitelendirilmiştir. Yine de dış Türk dış politikasında önceki dönemlere göre daha fazla dinamizm ve hem sahada hem masada bulunma isteği ve iradesi ortaya çıkmıştır.

2.5.1. Adalet ve Kalkınma Partisi İktidarında Bağımsız Kosova ile İlişkiler

Kosova’nın bağımsızlığını kazandığı süreçte Türkiye’de tek başına iktidar olan Adalet ve Kalkınma Partisi’nin izlediği dış politika istikameti esasında Bosna Hersek’in bağımsızlığı sürecinde yahut Kosova bunalımı esnasında izlediği geleneksel dış politika çizgisinden bütünüyle ayrı değildir. Ancak Türkiye daha

dinamik, daha duyarlı, diplomasinin nimetlerinden daha fazla istifade etme güdüsü içeren, siyasi ve askeri unsurların dışında sosyal ve ekonomik önceliklerle de meseleye bakan, kuşatıcı, inşa edici bir yaklaşım geliştirmiştir. Dolayısıyla Adalet ve Kalkınma Partisi çizgisinin dış politika enstrümanlarının çeşitliliği, imar edici ve kucaklayıcı rolü bir taraftan Türkiye'nin stratejik konumu nedeniyle bir zorunluluk olarak değerlendirilmişken öte taraftan tarihimize karşı bir ödev olduğu şuuruyla hareket edilmiştir.

Bu anlayışla dış politikasını oluşturan Türkiye için '*karşılıklı bağımlılık*' ve '*kazan kazan*' anlayışı temel argümanlar olarak düşünülmüş ve çoklu diyalog kanallarının oluşturulması, ikili ilişkilerin sadece siyasiler üzerinden değil çeşitli STK, işadamları ve farklı kesimlerin bir arada bulunduğu bir zeminde yürütülmesi, ticari bağlantıların arttırılması, TİKA, Yunus Emre Enstitüsü gibi kuruluşlar eliyle ilişkilerin olgunlaştırılması gibi yaklaşım tarzları Türkiye'nin özelde Kosova siyasetine egemen olan ilkeler olarak belirlemiştir.

2.5.1.1.Siyasi İlişkiler

Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarı ile Türk dış politikasında Balkan havzasına yönelik yukarıda ifade edilen hususlar iki temel strateji üzerine bina edilmiştir. İlk olarak; Türkiye'nin havza ile olan ilişkilerini güçlendirme hedefi. İkinci olarak ise; kurulan münasebetlerin devlet ve hükümetlerle sınırlı tutulmadan Müslüman – Türk oluşumlar ve siyasi hareketler desteklenerek yakınlık kurulma çabası.¹⁴⁵ Kosova siyaseti izlenirken de bu iki husus gözetilmiş ve ilişkiler bu kriterler etrafında şekillenmiştir.

Ortak tarihi geçmişi nedeniyle kardeşlik bağlarının hâkim olduğu Türkiye – Kosova siyasi ilişkileri, Kosova'nın istikrarına, kalkınmasına, uluslararası topluma entegre olarak ilerlemesine katkı sunmakta ve ikili birliktelikte Türkiye üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmektedir. Türkiye'nin 18 Şubat 2008 tarihinde Kosova'yı tanınmasının hemen ardından Priştine'de bulunan ve 1999'dan bu yana faaliyet gösteren eşgüdüm bürosu büyükelçilik düzeyine yükseltilmiş ve Türkiye'nin

¹⁴⁵ İnan Rüma, "TurkishForeignPolicyTowardstheBalkans: New Activism, Neo-Ottomanismor/soWhat", *TurkishPolicyQuarterly*, Vol. 9, No: 4, 2011, s. 134, <http://turkishpolicy.com/Files/ArticlePDF/turkish-foreign-policy-towards-the-balkans-new-activism-neo-ottomanism-or-so-what-winter-2010-en.pdf>, (Erişim Tarihi: 15.07.2018).

ilk Kosova Büyükelçisi ise 2009 tarihinde Priştine’de göreve başlamıştır. Bunun yanı sıra Türklerin yoğun olarak yaşadığı Prizren’de de muvazzaf Başkonsolosluğumuz 1 Eylül 2015 tarihinde faaliyete geçmiş ve böylece Türkiye Kosova’da Başkonsolosluk açan ilk ülke olmuştur.

Kosova’nın bağımsızlığı sonrası ilişkiler karşılıklı ziyaretlerle pekişerek gelişmiştir. Bu doğrultuda 18-19 Ekim 2012 tarihlerinde Balkan savaşlarının yüzüncü yılı sebebiyle İstanbul’da gerçekleştirilen “*Balkan Savaşlarından Balkan Barışı’na*” başlıklı uluslararası konferansa Kosova Dışişleri Bakan Yardımcısı Petrit Selimi katılmıştır.

Türkiye’den ise dönemin Maliye Bakanı Mehmet Şimşek, Kosova’nın gözetimli bağımsızlığın sona erdiren toplantılara katılmak üzere 9-11 Eylül 2012 tarihlerinde Kosova’yı ziyaret etmiştir. Yine Türkiye’den Başbakan Yardımcısı Bekir Bozdağ, Sultan Murad’ı anma programına katılmak ve son birkaç yılda adeta tek başına bir dış politika aracı olarak hizmet veren TİKA’nın yürüttüğü çeşitli projelerin tanıtım ve açılışlarını yapmak üzere 10-12 Ağustos 2012 tarihlerinde Kosova’yı ziyaret etmiştir. Aynı yıl Türk Dışişleri Bakan Yardımcısı Büyükelçi Naci Kuru 2-5 Ağustos 2012 tarihlerinde Kosova’ya gerçekleştirdiği ziyarette ‘*Diplomasi Akademimiz ile Kosova Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Akademisi Arasında İşbirliğine İlişkin Mutabakat Muhtırası*’ni imzalamıştır. Bunların ardından Kosova Dışişleri Bakanı Enver Hoxhaj, Şeb-i Arus törenlerine katılmak üzere 16-18 Aralık 2012 tarihlerinde Konya ve Ankara’ya ziyarette bulunarak o dönem Dışişleri Bakanımız olan Ahmet Davutoğlu ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. 21 Ocak 2013 tarihinde ise Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan’ın davetine icabet etmek üzere Kosova Başbakanı HashimThaçi Ankara’yı ziyaret etmiş ve bu görüşmede Kosova devletinin tanınması süreci ele alınarak bu sürecin daha verimli hale getirilmesi ve bunun yanı sıra Türkiye’nin Kosova’nın ekonomik kalkınmasına vd. alanlarda kendilerine vereceği destek ve işbirliği meseleleri konuşulmuştur.

HashimThaçi, 18–21 Şubat 2015 tarihleri arasında Türkiye’ye bir resmi ziyaret daha yapmış ve ziyaretinde Cumhurbaşkanımız, TBMM Başkanımız ve Başbakanımız ile biraraya gelmiştir. Aynı yılın farklı dönemlerinde de Türkiye’ye ziyaretlerde bulunan Thaçi, 23–24 Nisan 2015 tarihlerinde Çanakkale Kara Savaşlarının Yüzüncü Yıldönümü etkinliklerine katılmış ve 5 Kasım 2015 tarihinde yeniden ülkemizde bulunmuştur. 29 Aralık 2016 tarihinde Türkiye’ye bir ziyaret

daha gerçekleştiren Thaçi, Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından resmi törenle karşılanmıştır.2017 Eylül ayında Kosova’da yeni hükümetin kurulmasının ardından göreve gelen Kosova Başbakan Birinci Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı BehgjetPacolli de 26-27 Ekim 2017 tarihlerinde ülkemize resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir.¹⁴⁶

Türkiye - Kosova ilişkilerinin devletler düzeyinde ilerlemesinde iki kardeş halkın münasebetleri de oldukça etkilidir. Örneğin her yıl 23 Nisan Kosova’da Türklerin milli bayramı olarak çeşitli etkinliklerle kutlanmaktadır. Bunun yanı sıra her iki ülke yetkilileri bu çerçevede birtakım organizasyonlar aracılığıyla bir araya gelerek ilişkilerin geliştirilmesi katkı sunmaktadırlar. Örneğin 23 Nisan 2014 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Başbakan Yardımcısı Emrullah İşler Kosova Türkleri Milli Bayramı dolayısıyla Prizren’de düzenlenen törene katılmış ve orada şu ifadeleri kullanmıştır: *“Türkiye ile Kosova arasındaki beşeri bağlar, iki ülke arasındaki ilişkilerde köprü rolü oynamakta, Kosova'nın siyasi, ekonomik ve kültürel hayatına olumlu katkılarda bulunmaktadır. Kosova'nın Türk halkının kalbinde müstesna bir yeri vardır. Kosova ile ilişkilerimiz, her türlü siyasi yaklaşımın ötesinde, gücünü ortak tarih ve kültürel geçmişimizden alan köklü kardeşlik ve dostluk bağlarına dayanmaktadır.”*¹⁴⁷

Yine 23 Nisan 2017 Kosova Türkleri Milli Bayramı öncesi Kosova’da düzenlenen ‘Kosova Türk Toplumun Yarınları’ isimli panele katılan Türkiye Dışişleri Bakan Yardımcısı Ahmet Yıldız, Türkiye’nin her zaman Kosova’nın yanında olduğuna vurgu yaparak Türkçe’nin ve Türk kimliğinin gelişimi adına her türlü desteğin devlet olarak verilmeye hazır olduğunu ifade etmiştir. Aynı panelde bir diğer konuşmacı olan Türk asıllı Kosova Kamu Yönetimi Bakanı ve Kosova Demokratik Türk Partisi Genel Başkanı Mahir Yağcılar da 23 Nisan gününün bağımsızlığın kazanıldığı ilk zamanlardan bu yana kutlandığını ifade ederek Türk

¹⁴⁶“Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu ülkemizi ziyaret eden Kosova Başbakan Birinci Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı BehgjetPacolli ile biraraya geldi”, *T.C.Dışişleri Bakanlığı Resmi Web Sitesi*, 26 Ekim 2017, <http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-cavusoglu-ulkemizi-ziyaret-eden-kosova-disisleri-bakani-ile-biraraya-geldi.tr.mfa>, (Erişim Tarihi: 11.03.2018).

¹⁴⁷“Emrullah İşler: Kosova ile ilişkilerimiz her türlü siyasi yaklaşımın ötesinde”, *Star*, 23 Nisan 2014, <http://www.star.com.tr/guncel/emrullah-isler-kosova-ile-iliskilerimiz-her-turlu-siyasi-yaklasimin-otesinde-haber-874260/>, (Erişim Tarihi: 17.03.2018).

toplumunun Kosova'daki durumuna ve problem alanlarına ilişkin bir konuşma yapmıştır.¹⁴⁸

23 Nisan'ın Kosova'daki Türkler için önemli olmasının yanı sıra 17 Şubat tarihi de Kosova'nın bağımsızlık günü olduğundan önemlidir. Kosova Büyükelçisi Avni Spahiu'nun Kosova'nın bağımsızlığının 10'uncu yılı münasebetiyle 17 Şubat 2018 tarihinde Ankara Sherathon Otel'de verdiği resepsiyona Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanı Faruk Özlü ve çok sayıda davetli katılmıştır. Bakan Özlü burada yaptığı konuşmada şu ifadeleri kullanmıştır: *“Kosova'nın huzuru aynı zamanda Balkanlar'ın da huzuru anlamına geliyor. Türkiye, Balkanlar'daki barış ve istikrarı bir dış politika önceliği olarak belirlemiştir. Kosova ile Türkiye arasındaki en güçlü bağların arasında insani bağlar ve insani köprüler gelmektedir. Bu köprüler sahip olduğumuz sağlam dostluğu daha da pekiştirmektedir.”*¹⁴⁹

Kosova'nın bağımsızlığının 10. yılı dolayısıyla Prizren'de Uluslararası Kosova Maarif Okulları ile Kosova Barış Gücü (KFOR) Türk Temsil Heyeti Başkanlığı'nı, bir Türk kasabası olan ve Türkçe'nin konuşulduğu Mamuşa'da ise Çanakale Şehitleri Anıtı'nı ziyaret eden Ahmet Davutoğlu buralarda yaptığı konuşmalarda şöyle konuşmuştur: *“Türkiye 1389'dan bu yana bize tarihin mirası olan bu aziz topraklardaki kardeşlerimizin huzur içinde yaşaması elinden gelen her türlü gayreti, fedakarlığı göstermiştir. Kosova savaşı da başta olmak üzere gerek fiilen silahlı kuvvetlerimizin varlığıyla gerekse cumhuriyet hükümetlerimizin gayretleriyle buraya çok köklü bir miras temsilcisi olarak gereken çalışmaları yaptık. O zaman Prizren, Türk birliğini büyük bir şevkle, aşkla karşılamıştı. Bir asırlık bir sevdandı bizim birliğimizin, askerimizin Prizren'e gelişi. Türkiye 80 milyon olarak Kosova'nın yanındadır ve bu 10. Bağımsızlık yıl dönümünde de gönüllerimiz hep birdir.”*¹⁵⁰

Türkiye – Kosova ilişkilerinde kurulan köprülerin güvenlik eksenli birtakım birlikteliklerin kurulmasına zemin hazırladığı da bir gerçektir. 15 Temmuz darbe girişiminin faili Fetullahçı Terör Örgütü / Paralel Devlet Yapılanması

¹⁴⁸“Kosova Türk toplumunun yarınları panelde değerlendirildi”, *Kosovahaber*, 23 Nisan 2017, <http://www.kosovahaber.net/?page=2,9,39585>, (Erişim Tarihi: 15.05.2018).

¹⁴⁹“Kosova Cumhuriyeti Bağımsızlık Günü Resepsiyonu”, *Beyaz Gazete*, 20 Şubat 2018 <http://beyazgazete.com/haber/2018/2/20/kosova-cumhuriyeti-bagimsizlik-gunu-resepsiyonu-4341458.html>, (Erişim Tarihi: 29.05.2018).

¹⁵⁰“MİT'in Kosova'dan götürdüğü 6 FETÖ'cü tutuklandı”, *Kosovahaber*, 12 Nisan 2018, <http://www.kosovahaber.net/?page=2,12,45321>, (Erişim Tarihi: 15.06.2018).

(FETÖ/PDY)'na yönelik Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) tarafından Kosova istihbaratıyla etkili bir koordinasyon sonucu gerçekleştirilen operasyonla Türkiye'de aranan ve Balkan ülkelerinde faaliyetlerde bulunarak örgüt üyelerinin Avrupa'ya ve ABD'ye kaçışlarını organize eden üst düzey 6 FETÖ/PDY üyesi yakalanarak Türkiye'ye getirilmiştir. Bu durum her ne kadar Kosova içinde siyasi bir kriz doğurarak İçişleri Bakanı FlamurSefaj ve Kosova İstihbarat Ajansı Başkanı DritonGashi'nin Kosova Başbakanı RamushHaradinaj tarafından görevden alınmasıyla sonuçlansa da iki ülkenin en kritik konularda müşterek çalışabilme potansiyelini göstermesi bakımından önemlidir.

Tüm bunlar Türk dış politikasında Kosova'nın sarsılmaz bir yeri olduğunu teyit eder nitelikte gelişmelerdir. Dolayısıyla sağlam bir siyasi zeminde bina edilen ilişkiler farklı boyutlarda da kendini göstermekte ve ekonomiye, kültüre, askeri alana dair istikrarlı bir çizgi yakalama olanağı bulunabilmektedir. Türkiye – Kosova ilişkileri bakımından değerlendirildiğinde bu çizginin yakalandığını ifade etmemiz yerinde bir yorum olacaktır.

2.5.1.2. Kültürel ilişkiler

Kuruluşundan bugüne siyasi ilişkilerin doğal bir uzantısı olarak kültürel ilişkiler de Türkiye – Kosova arasında artan bir ivme yakalamıştır. Özellikle TİKA ve Yunus Emre Enstitüsü gibi dış politika yapım sürecine katkı sunan kurumlar aracılığıyla ikili ilişkilerin kültürel düzeyde artması sağlanmıştır. Bu çerçevede tarihi bir ortaklığın gerektirdiği işbirliği alanlarının çeşitlendirilmesi noktasında ve bir sorumluluk olarak ecdad yadigârı eserlerin bakımı, onarımı ve hasılı Osmanlı – Türk kültür mirasının maddi – manevi tüm olanaklarıyla yaşatılması açısından kültürel ilişkilerin geliştirilmesine önem verilmiştir.

Bu doğrultuda, Ağustos 2011'de, Kosova'nın Priştine ve Prizren şehirlerinde Yunus Emre Türk Kültür Merkezleri (YETKM) açılmıştır. Yine Kosova'da kültürel mirasın korunması anlamında, TİKA vasıtasıyla sayısız proje hayata geçirilmiş ve pek çok Osmanlı eseri TİKA eliyle restore edilmiştir.

Dönemin Başbakan Yardımcısı Bekir Bozdağ 2012 yılında TİKA eliyle gerçekleştirilen restorasyonu tamamlanan eserlerin tanıtım toplantısına katılmak üzere Kosova'ya bir ziyaret gerçekleştirmiş ve yaptığı konuşmada şu ifadeleri

kullanmıştır: *“Aynı tarih, aynı kültür, aynı din ve medeniyeti paylaşıyoruz. Aynı yolun yolcularıyız. Tarih, kültür eserleri ortak mirasımızdır. Bunlara birlikte sahip çıkmalıyız.”* Bozdağ’ın ziyareti sırasında Kosova Başbakan Yardımcısı Hayredin Kuçide Türkiye’ye verdiği desteklerden ötürü teşekkürlerini ileterek kendilerini ilk tanıyan ülkelerin başında gelen Türkiye’nin uluslararası platformlarda kendilerinin yanında yer aldığını ve her bakımdan geliştirilecek iyi ilişkilerin kendileri açısından oldukça önemli olduğunu ifade etmiştir. Fatih Sultan Mehmet Han Camii, Sinan Paşa Camii, Vıçitırın Gazi Ali Bey Hamamı, Yaşar Paşa Camii, Gilan Alauddin Medresesi ise restore edilen eserlerden sadece birkaçıdır.

Aralık 2017’de Türkiye – Kosova arasında imzalanan Kültürel İş birliği Anlaşması kültürel alanda devam eden işbirliğinin bir kanıtıdır. Kültür ve Turizm Bakanı Numan Kurtulmuş yaptığı konuşmada şu ifadeleri kullanmıştır: *“Kosova, tabiri caizse atalarımızın ayak izlerini, gezdikleri, dolaştıkları yerlerin izlerini hala taşıyan çok sıcak, kardeş bir ülkemizdir. Bu anlamda da Kosova’yla olan ilişkileri özellikle kültür, sanat ve diğer alanlardaki karşılıklı faaliyetlerimizi arttırarak aradaki dostluğu ve kardeşliği daha fazla geliştireceğiz.”*

Kosova Kültür, Gençlik ve Spor Bakanı Kujtim Gashi ise yaptığı değerlendirmede şunları söylemiştir: *“Bugünün önemi daha büyüktür. Çünkü ilişkimizi bugün resmileştiriyoruz. Bu anlaşma sayesinde iki ülke arasındaki bütün yolların daha da açık olacağını düşünüyorum. Tiyatro, galeriler, resim sergileri gibi her alanda ilişkilerimiz zaten kuvvetliydi, anlaşma sayesinde daha da kuvvetlendirilmiş oldu.”*¹⁵¹

Türkiye, TİKA aracılığıyla Kosova’da sağlık alanında da etkili çalışmalar yürütmektedir. Kosova Merkez Üniversite Kliniği ve Hastane Hizmetleri Yoğun Bakım Kliniği Kurulumu Projesi’nin başlatılması, Kosova Sağlık Bakanlığına hibe edilen 5 adet tam donanımlı ambulans vb. gibi projeler bu doğrultuda çalışmalardır. Başbakan Yardımcısı Bozdağ’ın aynı ziyaretteki sağlık meselesine ilişkin ifadeleri şunlardır: *“Türkiye olarak Kosova’nın sağlık alanında yaptığı, yapmak istediği her*

¹⁵¹“Türkiye ile Kosova arasında kültürel işbirliği”, *Timeturk*, 20.12.2017, <https://www.timeturk.com/turkiye-ile-kosova-arasinda-kulturel-is-birliigi/haber-808878>, (Erişim tarihi: 15.06.2018).

türlü projeyi destekliyoruz. Bu alandaki bütün gelişmeleri Kosova Sağlık Bakanlığı ile paylaşıyoruz. Yaptığımız teknik yardım da devam edecek"¹⁵²

Özetle; Türkiye – Kosova'nın siyasi ve kültürel ilişkileri çok boyutlu şekilde ilerleyerek hiçbir toplumsal faaliyet alanı es geçilmeden üst düzey bir ortaklık yakalanma amaçlanmakla birlikte tarihi, kültürel miras da göz önünde tutularak insan odaklı projeler hayata geçirilmektedir.

2.5.1.3. Askeri İlişkiler

Türkiye'nin Kosova'yla ilişkilerini geliştirdiği bir diğer önemli alan ise askeri alan olmuştur. Kosova'nın bağımsızlığı sürecinde uluslararası toplumla beraber hareket ederek operasyonel ve asayişe ilişkin askeri desteklerde bulunan Türkiye, bağımsızlık sonrasında askeri bakımdan ikili ilişkilerin önemini farkında olarak adımlarını atmıştır.

Kosova'da kolluk hizmetleri, Kosova Polisi ve AB Misyonu (EULEX) tarafından sağlanırken, askeri bakımdan güvenlik ise çoğunluğu NATO ülkelerine mensup 5 bin dolayında askerden müteşekkil Kosova Barış Gücü (KFOR) tarafından sağlanmaktadır. Türkiye ise AB ve ABD gibi ülkelerin üçte ikisini oluşturduğu yaklaşık 3 bin kişilik EULEX Misyonu içinde yer almakla birlikte KFOR'a da yaklaşık 300 personelle en fazla katkıyı sağlayan ülkelerin başında gelmiştir. Dolayısıyla iki ülke arasındaki askeri ilişkilerin temelini bağımsızlık sonrası NATO bünyesinde oluşturulan barış gücü misyonunun oluşturduğunu ifade edebiliriz. Bu çerçevede Türkiye'nin 13 Temmuz 1999 tarihinden itibaren KFOR harekâtındaki başlıca vazifesi; güvenli ve emniyetli bir ortam tesis etmek, yerel ve uluslararası kuruluşlarla işbirliğini geliştirmek ve Kosova güvenlik güçlerinin gelişimine katkı sağlamak şeklinde özetlenebilir.

NATO'nun Kosova Barış Gücü (KFOR) komutanı İtalyan General Francesco Paolo Figliuola ile Türkiye'nin Priştine Büyükelçisi Songül Ozan'ın 2014 yılında Türk Büyükelçiliğinde yaptıkları görüşmede Kosova'daki Türk askeri varlığından duyulan memnuniyet vurgulanmış ve İtalyan General Figliuola,

¹⁵²“Osmanlı eserleri tarihi geçmişin Kosova'daki tapularıdır”, *TİKA Resmi Web Sitesi*, 10 Ağustos 2012, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/osmanli_eserleri_tarihi_gecmisin_kosovadaki_tapularidir-2950, (Erişim Tarihi: 05.03.2018).

Türkiye'nin bölgedeki geleneksel varlığının bölgenin ekonomisi ve güvenliği açısından önemine değinerek KFOR'a sağladığı destek nedeniyle Türkiye'ye teşekkür etmiştir.

Kosova Türk Temsil Heyet Başkanlığı'nın 16 Mayıs 2006 tarihinde kurulmasıyla buraya bağlanan Kosova Türk Tabur Görev Kuvveti, Temmuz 2011 tarihinde, KFOR kuvvetlerinin kolordudan tümen seviyesine düşürülmesiyle Türkiye'ye dönmüştür. Bu tarihten itibaren Kosova'da kalan 6. Motorlu Piyade Bölüğü, Çok Uluslu Muharebe Grubu Kosova'nın kuzeyindeki kamplarda görev yapmaktadır.

KFOR bünyesinde görev icra eden Türk unsurları, Güney Müşterek Bölgesel Birlik, İrtibat ve İzleme Timleri, Çok uluslu Muharebe Grubu – Doğu Manevra Bölüğü çatısı altında yer alırken; ikili anlaşmalar kapsamında da Sivil Asker İşbirliği, Eğitim Birliği, Milli Lojistik Birliği komutanlıklarıyla faaliyetlerini yürütmektedirler. Örneğin; Kosova Türk Temsil Heyeti Başkanlığı Eğitim Birliği tarafından Kosova Güvenlik Kuvvetlerine, Türkiye – Kosova arasındaki savunma sanayi, mali ve askeri işbirliği çerçevesinde eğitimler verilerek başarı gösterenlere Türkiye'de askeri eğitim hakkı verilmiştir.

Kosova Türk Temsil Heyeti Başkanı Topçu Kurmay Albay Aygün Eker, Türkiye'nin Kosova'daki misyonunu özetler nitelikte şu ifadeleri kullanmıştır: *“Türk askeri bu görevin icrasında dil, din, kültür ve etnik bir ayrım yapmadan Kosova halkının tamamına güvenlik, sağlık, sosyal, ekonomik bakımdan imkanlar ölçüsünde destek olmaktadır. Ayrıca Kosova güvenlik kuvvetlerine uluslararası anlaşmalara uygun eğitimler verilmektedir.”*¹⁵³

Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, Türk askeri unsurları Kosova'da yalnızca güvenlik odaklı bulunmamış aynı zamanda sivillerin hayatına katkı sunacak dil kurslarının, meslek edindirme kurslarının hayata geçirilmesinde, imar ve bayındırlık alanında faaliyetlerin gerçekleştirilmesinde, ilaç, sağlık ve gıda malzemelerinin ihtiyaç sahiplerine ulaştırılmasında, sivil toplum kuruluşlarına ve spor kulüplerine gerekli desteğin sunulmasında da aktif rol oynamıştır.

¹⁵³“Mehmetçik Kosova'nın gözbebeği oldu”, *Sabah*, 11 Nisan 2013, <https://www.sabah.com.tr/gundem/2013/04/11/mehmetcik-kosovanin-gozbebegi-oldu>, (Erişim Tarihi: 16.03.2018).

İki ülke arasında askeri ilişkilerin geliştirilmesi adına karşılıklı ziyaretler de yaşanmıştır. 2012 yılında Kara Kuvvetleri Komutanı olarak görev yapan Orgeneral Hayri Kıvrıkoğlu Kosova'ya bir ziyaret gerçekleştirmiş ve kendisini Kosova Güvenlik Gücü Komutanı Kadri Kastrati askeri törenle karşılamıştır. Yapılan karşılama sonrası gerçekleştirilen görüşmede Orgeneral Kıvrıkoğlu, Türk Silahlı Kuvvetlerinin gereken yardımları sunmaya devam edeceğini ifade etmiştir. Kosovalı komutan Kastrati ise Türk askerine ve Savunma Sanayii alanında verilen desteklerden dolayı Türkiye'ye teşekkürlerini iletmiştir.¹⁵⁴Yine aynı yıl yapılan bir başka ziyaret ise Türk Silahlı Kuvvetleri Doktrin ve Eğitim Komutanlığı Komutanı General Servet Yörük'ün davetlisi olarak Kosova Güvenlik Gücü Doktrin ve Eğitim Komutanı Korgeneral Enver Cikaqi'nin beş günlük Türkiye ziyareti yaşanmıştır. İki taraf arasında askeri bakımdan gelen sürecin değerlendirildiği ziyarette Kosova heyeti İstanbul ve Ankara'da bulunan askeri okulları gezerek askeri faaliyetlere ve eğitim programlarına ilişkin yetkililerden bilgi almışlardır.¹⁵⁵

2013 yılında ise Türkiye Savunma Bakanı İsmet Yılmaz Kosova'yı ziyaret ederek bir dizi temaslarda bulunmuştur. Bakan Yılmaz Kosova'nın başkenti Priştine'de Kosova Güvenlik Gücü Bakanı AgimÇeku tarafından askeri törenle karşılanmıştır. Gerçekleştirilen görüşme sonrası yapılan ortak basın toplantısında, Türkiye'nin Kosova'ya askeri alanda kullanımı için maddi yardımda bulunacağını sözü verilerek bu kararın TBMM'den çıktığı belirtilmiştir.¹⁵⁶

Kosova Güvenlik Çalışmaları Merkezi araştırma görevlilerinden MentorVrajolli de, Kosova'nın güvenlik anlamında stratejik bir dönüşüm geçirdiği ve önümüzdeki birkaç yıl içinde bu dönüşümün Kosova Güvenlik Gücü'nün ülke ordusuna dönüşmesiyle sonuçlanabileceğini söyleyerek, Türkiye Savunma Bakanı İsmet Yılmaz'ın Priştine'ye yaptığı ziyareti bu açıdan değerlendirmiş ve bu ziyaretin iki ülke arasında askeri açıdan önemli bir sürecin başlangıcı olması bakımından değerli olduğunu ifade etmiştir. Devamında ise bağımsız Kosova ordusunun

¹⁵⁴“Orgeneral Hayri Kıvrıkoğlu Kosova'da”, *Kosovahaber*, 18 Eylül 2012, <http://www.kosovahaber.net/?page=2,12,14803>, (Erişim Tarihi: 16.03.2018).

¹⁵⁵“Türk Silahlı Kuvvetlerinden Kosova Güvenlik Gücüne Her Türlü Yardım”, *Kosovahaber*, 24 Ekim 2012, <http://www.kosovahaber.net/?page=2,12,15338>, (Erişim Tarihi: 11.03.2018).

¹⁵⁶“İsmet Yılmaz Kosova'da Temaslarda”, *Rizedeyiz.com*, 8 Şubat 2013, <http://www.rizedeyiz.com/Haber/Ismet-Yilmaz-Kosovada-temaslarda.html>, (Erişim Tarihi: 21.03.2018).

kurulması için Türk ordusunun desteği veya herhangi bir NATO üyesinden gelecek desteğin, Kosova için büyük öneminin olduğunu söylemiştir.

Netice itibariyle, Avrupa'ya açılan bir kapı ve Türkiye'ye de bakan birçok yönüyle Kosova, Türkiye için önemli bir partner olarak değerlendirilebilmektedir. Bu bağlamda Türkiye'nin Kosova'daki askeri varlığını insani ve tarihi unsurlar etrafında yorumlamak isabetli olacaktır. Dolayısıyla Türkiye'nin Kosova'yla ilerletmek istediği askeri ilişkiler hem bölge istikrarına hem de tarihi ve insani sorumluluklarının yerine getirilmesine fayda sağlayacağından iki devlet açısından da önemli görülmektedir.

2.5.1.4. Ekonomik İlişkiler

Türkiye'nin Kosova ile yürüttüğü ekonomik ilişkiler, ikili ilişkilerin önemli bir diğer sacayağını oluşturmaktadır. Siyasi ve askeri ilişkilerle entegre biçimde yürütülen ekonomik ilişkiler istikrarlı politikaların olmazsa olmaz koşulu olarak değerlendirilebileceğinden, Türkiye ve Kosova münasebetleri için de ekonomi faktörü en önde gelmektedir.

Bu bağlamda Türkiye - Kosova arası büyük önem taşıyan ekonomik ilişkilere bakarsak, Kosova Cumhuriyetinin bağımsızlığını ilan ettiği 2008 yılında Kosova Türkiye Ticaret Odası (KTTO) kurulmuştur. Türkiye Priştine Büyükelçiliğinin o dönemdeki adıyla Kosova Eşgüdüm Bürosu misyon şefi Mustafa Sarnıç'ın koordinesinde gerçekleşen Ticaret Odasının kuruluşu ikili ilişkiler bakımından atılmış önemli ve ilk adımdır. Kosova-Türkiye Ticaret Odasının amacı, Kosova ile Türkiye arasında ticaretin ve yatırımın geliştirilmesi için bir zeminin oluşturulması, ticari ilişkilerin geliştirilmesi, ticari konularda tecrübe aktarımı ve bilgi alışverişinin sağlanması, ikili işbirliğinin artırılması, ticaret, yatırım ve ekonomik ilişki ve işbirliğinin teşvik edilip desteklenmesidir. Bunun yanı sıra Kosova ve Türkiye'deki kamu kuruluşları bünyesinde istihdam edilen üyelerin haklarını savunmak, Kosova - Türkiye ortaklıklarını destekleyerek özellikle Kosova'daki Türk yatırımlarının artmasına yardımcı olmak amacını gütmektedir. Bugün ise KTTO Kosova ekonomisi için önemli sayılabilecek ve Kosova'nın ihtiyaç duyduğu gıda, eğitim, inşaat, lojistik,

ulaştırma, sağlık ve finans gibi temel sektörlerinde yatırımlar yaparak faaliyet gösteren iş adamlarının yer aldığı bir platform haline gelmiştir.

Ticaret Odasının 6. Kuruluş yıldönümü olan 2014 yılında Kosova'daki Emerald Otel'de düzenlenen etkinlikte konuşan Türkiye Priştine Büyükelçisi Songül Ozan şu ifadeleri kullanmıştır: *“Türkiye’den ve Kosova’nın en seçkin firmaları bu kuruluşumuzun üyesidir. İki ülke arasında bütün özel sektör, bütün alanlarda işbirliğinin gelişmesine çok önemli katkı sağlamaktadır. Türkiye’nin yıllar içinde edindiği bilgiyi, tecrübeyi, ve son zamanlarda herkesin gıpta ile izlediği ekonomik başarısını, tüm önemli özelliklerini buraya taşıyan bir kurumdur. Türkiye’den buraya gelen işadamlarının başvurduğu çok önemli bir adrestir. Onlara doğru ve yararlı bilgiler vermektedir. Ayrıca küçük, orta, büyük işletmeler aslında doğrudan ve dolaylı ilişkilerin gelişmesine katkı sağlamaktadır. Bu açıdan ben Türkiye ile arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişmesinde KTTO’nun çok önemli bir hizmet verdiğini ve katkı sağladığını düşünüyorum. Bundan sonra da böyle olacağına hatta daha da gelişerek gelişeceğine inanıyorum.”*

Buna karşılık Ticaret Odası Başkanı Ahmet Mithat Milli de bir konuşma yaparak Ticaret Odasının kuruluşu ve ikili ilişkilere dair şöyle konuşmuştur: *“Türk şirketlerinin bir geçmişi var. Geçmişten gelen bir birikimi var. O birikimi tabi ki buradaki sektörlere de aktardılar. Kosova’nın ekonomik kalkınmasına fayda sağlayabilmek amacıyla Kosova’da üretime açık sektörlerin tespiti, bunlar içerisinde de yatırım alanlarının bulunması ve araştırılması öncelikli işlerimiz arasında gelmektedir. Kosovalı işadamlarıyla daha güçlü olacağız ve Kosova’ya daha fazla fayda sağlayacağız.”*¹⁵⁷

Türkiye–Kosova karşılıklı ticaret hacmimiz ele alındığında ise 2013 – 2014 yıllarında 289 milyon ABD Dolar olarak gerçekleşen dış ticaret hacmimiz, 2015 yılında biraz gerileyerek 248 milyon Dolar civarında seyretmiştir. 2016 yılına gelindiğinde 269 milyon Doları tekrar yakalayan dış ticaret hacmimiz, 2017 yılında tekrar gerileyerek 230 milyon Dolar seviyesine inmiştir.

Kosova’da faaliyet gösteren kayıtlı Türk şirketi sayısı ise yaklaşık olarak 700 civarında olup, Türk yatırımlarının bugüne kadar ki toplam cirosu 367,8 milyon

¹⁵⁷“Kosova Türkiye Ticaret Odası 6. Yılına Kutladı”, *Kosovahaber*, 18 Haziran 2014, <http://www.kosovahaber.net/?page=2,10,25229>, (Erişim Tarihi: 21.03.2018).

Avro'ya ulaşmıştır. Ayrıca Kosova'daki Türk şirketlerinde yaklaşık 10 bin Kosovalı istihdam edilmektedir. Bunun yanı sıra inşaat sektöründe belli bir etkinliği yakalayan Türkiye'nin, müteahhitlik firmaları aracılığıyla Kosova'da gerçekleştirdiği 18 projenin toplam değeri yaklaşık 1 milyar 398 milyon Doları bulmuştur. Madencilik ve Bankacılık gibi alanlarda da yatırım olanaklarının bulunduğu Kosova'da, Türkiye 2012 – 2013 yıllarında en fazla yatırım yapan ülke konumuna ulaşmıştır.¹⁵⁸ Ancak 2007 – 2013 yılları arasına bakıldığında ise toplamda Almanya ve İngiltere'den sonra en fazla yatırım yapan üçüncü ülke konumunda olduğu görülecektir. Yine Kosova'da açılan Türkiye Ekonomi Bankası da ilişkilerin gelişimi bakımından pozitif bir durumdur.¹⁵⁹

Türkiye'nin Kosova pazarına girmesi bakımından önemli sayılabilecek bir aşama ise iki devlet arasında imzalanan Serbest Ticaret Anlaşmasıdır. 3 Eylül 2012 tarihinde başlatılan anlaşma müzakereleri neticelendirilmiş ve 27 Eylül 2013 tarihinde Ankara'da dönemin Türk Ekonomi Bakanı Zafer Çağlayan ile Kosova Başbakan Yardımcısı ve Ticaret ve Sanayi Bakanı Mimoza KusariLila tarafından imzalanmıştır. Henüz yürürlüğe girmemiş olan anlaşma için Kosova devletinin iç onay süreci beklenmektedir.

Bu anlaşma 2008 yılında bağımsızlığını kazanan Kosova ile Türkiye arasında imzalanan ilk Serbest Ticaret Anlaşması olması bakımından önemlidir. Ayrıca anlaşma kapsamında Kosova, anlaşmanın yürürlüğe girişini takip eden 9 yıl içinde sanayi ürünlerinin tamamında gümrük vergilerini kademeli olarak sıfırlamayı kabul etmiştir. Dolayısıyla Türk ihracatçıları için rekabet şartlarının iyileştirilmesi anlamına gelecek olan bu anlaşmanın yürürlüğe girmesiyle Kosova pazarına vergisiz giren Arnavutluk, Bosna Hersek, Makedonya, Moldova ve Sırbistan ile Türkiye arasında daha sağlıklı bir rekabet ortamı oluşarak Türkiye – Kosova arasındaki ekonomik temeller daha istikrarlı bir temele oturmuş olacaktır.¹⁶⁰

Kosova'nın bağımsızlığını kazanmasının hemen ardından Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), düzenlediği yönetim kurulu toplantısında Türk – Kosova İş

¹⁵⁸Ziraat Bankası Priştine Şubesi 8 Haziran 2015 tarihinde faaliyete geçmiştir.

¹⁵⁹“TEB Kosova'da banka açtı”, **HABER3**, 21 Mart 2008, <https://www.haber3.com/ekonomi/teb-kosovada-banka-acti-haberi-314872>, (Erişim Tarihi: 15.04.2018).

¹⁶⁰“Türkiye'nin Kosova'ya İthalat ve İhracatı”, **T.C. Ekonomi Bakanlığı Resmi Web Sitesi**, <https://www.ticaret.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Kosova/html-viewer-ulkeler?contentId>, (Erişim Tarihi: 11.03.2018).

Konseyi'ni resmi olarak kurmuş ve böylelikle iki ülke ekonomik ilişkilerinde özel sektörün bir araya gelmesinin de önü açılmıştır. Örnek olarak; 2016 yılının Ekim ayında DEİK, Türkiye - Kosova İş Yatırımı Forumu'nu düzenlemiş ve dönemin Türk Ekonomi Bakanı Nihat Zeybekçi ve Kosova adına ise Sanayi ve Ticaret Bakanı HykmetBajrami bu foruma katılmıştır. Bakan Zeybekçi forumda yaptığı konuşmada şu ifadeleri kullanmıştır: *“Dünyada bir marka olan bu yıl 86'cısını düzenlediğimiz İzmir Uluslararası Fuarı'nda Kosova onur konuğuydu. Kosova'nın tanıtılması konusunda çok da başarılı geçti. Türkiye'deki tüm fuarlarda ve etkinliklerde Kosova'nın yer alması için Ekonomi Bakanlığı olarak her türlü desteği vermeye hazırız. Gerek ihracatçılar birliklerimizle, gerekse sanayi ve ticaret odalarımızla, diğer tüm kurum ve kuruluşlarımızla tanıtılması için elimizden gelen her türlü desteği vereceğiz. Kosova'nın yatırımlarının Türkiye'de tanıtılmasıyla ilgili olarak destek vermek istiyoruz. Dostluk, pasif halde kalacaksa biz onu pek istemiyoruz.”*

Kosovalı Bakan Bajrami ise yaptığı konuşmasında şunları söylemiştir: *“Türkiye zaten Kosova'nın 250 milyon Avro ithalat yaptığı en önemli ticari ortağı. Geliştirmek için elimizden geleni yapacağız. Ülkemizi Türk yatırımcıları bekliyoruz. Bir çok avantajımız var. Nüfusumuzun yüzde 75'i 35 yaşın altında, eğitilmiş ve düşük maliyetli iş gücümüz mevcut. Özellikle altyapı ve gıda alanlarında Türkiye'den yatırımcıları bekliyoruz”*¹⁶¹

Yine sonraki yıl, 26-27 Ekim 2017 tarihlerinde, Kosova Başbakan Birinci Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Sayın BehgjetPacolli'nin ülkemize gerçekleştirdiği ziyareti sırasında Türkiye - Kosova İş Forumu düzenlenmiş, özel sektör temsilcileri bu vesileyle buluşmuştur.

3 Mayıs 2018 tarihinde Kastamonu'da bir diz temaslarda bulunan Kosova Meclis Başkan Vekili Müferra Şinik ve Kosova parlamentosu milletvekili Fikrim Damka, Kastamonu Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı Oğuz Fındıkoğlu'nu ziyaret etmiştir. Türkiye-Kosova ilişkileri ve yatırım olanaklarının görüşüldüğü ziyarette Kosova milletvekili Fikrim Damka Türkiye ile güçlü bağlar kurmaya önem verdiklerini ve Türkiye ile 52 konuda anlaşmaları bulduklarını belirttikten sonra: *“Bugüne kadar Türkiye'nin doğrudan yatırım alanına baktığımız zaman yıl*

¹⁶¹“Ekonomi Bakanı Zeybekçi, Türkiye Kosova İş Yatırımı Forumu'na katıldı”, *Hürriyet*, 18 Ekim 2016, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi-bakani-zeybekci-turkiye-kosova-is-yati-40252321>, (Erişim Tarihi: 15.05.2018).

içerisinde yaklaşık olarak 400 milyon avroluk bir Türk yatırımı görünüyor. Yani Kosova'nın yıllık 3.3 milyar avroluk yatırımının 400 milyon avroluk yatırımı Türk yatırımdır. Fakat bu doğrudan bir yatırımdır. İstihdam yatırımdır. İthalatın ihracatı karşılama oranına baktığımız zaman bu yüzde 12'dir. Dolayısıyla ithal eden bir ekonomiye sahibiz. Bugün baktığımız zaman Kosova'nın ithal ettiği 3.3 milyar avro içerisinde yaklaşık yüzde 10'unu Türkiye'den ithal edilen ürünler oluşturuyor.”¹⁶² şeklinde konuşmuştur.

Sonuç olarak, Türkiye ve Kosova arasında geliştirilmek istenen siyasi, askeri ve kültürel ilişkiler ekonomik birliklerle taçlandırılmak istenmektedir. Ancak iki ülke arasında gerçekleşen dış ticaret hacmi henüz ileri seviyede olmayıp imzalanan Serbest Ticaret Anlaşmasının yürürlüğe girmesiyle belli bir ivme yakalanacaktır. Bunun yanı sıra yeni işbirliği alanlarının oluşturulmasıyla artacak istihdamın da ilişkilere olumlu katkı yapacağı aşikardır. Ayrıca ekonomik bakımdan umulan seviyeye ulaşılması adına siyasi istikrar olmazsa olmaz koşuldur.

¹⁶²“Türkiye Kosova ilişkileri Kastamonu’da masaya yatırıldı”, *Habertürk*, 3 Mayıs 2018, <http://www.haberturk.com/kastamonu-haberleri/60560341-turkiye-kosova-iliskileri-kastamonuda-masaya-yatirildikosova-meclis-baskan-vekili-muferra>, (Erişim Tarihi: 11.06.2018).

SONUÇ

Bu çalışmada Türkiye'nin Bosna Hersek ve Kosova politikası incelenmiştir. Yazılan tez Türk dış politikası bakımından turnusol kağıdı özelliği taşıyan Bosna Hersek ve Kosova'nın devletleşme sürecinde geçirdiği değişim ve bu değişimde Türkiye'nin rolü üzerine kuruludur. Dönemsel olarak ele alındığında ise bir taraftan soğuk savaş sonrası oluşan düzende Türk dış politikasının argümanları Bosna Hersek üzerinde değerlendirilirken, öte yandan 2000'li yılların değişim odaklı dış politika argümanları ise Kosova üzerinde yorumlanmıştır.

Türkiye, Bosna ve Kosova meselelerinde genel dış politika ilkelerine sadık kalması yanında itidali de elden bırakmamıştır. Uyuşmazlıklara müzakere yolunu önermesi ve uluslararası toplumla hareket etmesi netice alınmasını kolaylaştırmıştır. Dolayısıyla gerek Bosna Hersek gerekse Kosova bunalımlarında insan hakları ihlallerinin önüne geçilmesi gerekliliğinden yola çıkan Türkiye çözüm arayışlarında önemli neticeler elde etmiştir. Ancak yine de uluslararası örgütlerin Bosna ve Kosova bunalımlarına acil müdahalede bulunabilmeleri için çalıştırılması gereken karar mekanizmalarındaki tıkanıklıklar, askeri ve diplomatik girişimlerin gecikmesi sonucunu doğurmuştur.

Türkiye, uluslararası toplumun ortak askeri müdahalesine hem Bosna hem de Kosova bunalımlarında destek sunarak yalnız başına inisiyatif almamış, genelde uluslararası toplum, özelde ise ABD ile paralel bir seyir izlemiştir. Tüm bunlara rağmen dini, tarihi ve kültürel etmenler sebebiyle uluslararası toplumun kriterleri yanında özgün bir çizgiyle de hareket etmiştir.

Türkiye'nin kriz anlarında ve bölgelerinde statik bir konumun yerine dinamik bir pozisyonu temsil etmesi, dış politika meselelerine olabildiğince müdahil olma gayreti ve elindeki imkanları başarılı şekilde kullanması olumlu etkiler doğuran önemli bir duruştur. Bu duruşuyla Türkiye, diplomatik kanalları yoğun biçimde kullanarak uluslararası örgütlerin işlerlik kazanmasını, etkili ve caydırıcı kararlar alınmasının önünü açmıştır. İnsan hakkı ihlalleri noktasında daha bilinçli bir kamuoyu oluşumuna da destek sunan Türk dış politikasının Bosna ve Kosova'ya dönük tarafı daha adil, demokrat ve bağımsız bir duruşu sembolize etmiştir.

Bosna ve Kosova bunalımları sırasında Türk diplomasisinin etkinliğini arttıran başlıca kriterin '*insanlık*' kavramı etrafında hayat bulduğunu rahatlıkla ifade edebiliriz. Dolayısıyla Türk dış politikasının uluslararası ilişkiler bağlamındaki yerinin salt teorik fikirlerin şekillendirmesiyle yorumlanamayacağını aynı zamanda insanı merkeze alan bir anlayışla hoşgörü temelinde hareket alanı bulduğunu ifade etmek gerekir. Yaşanan iç savaş sırasında Türkiye tarafından açılan kamplar, gösterilen çaba ve bugünkü siyasi, kültürel, askeri, ekonomik iletişim kanalları bunun kuvvetli delilidir.

Tez çalışması, esasen Bosna ve Kosova meselesine Türkiye'nin yaklaşımının yanı sıra taşımakta olduğu potansiyelin anlaşılması amacını da ihtiva etmektedir. Üç tarafı denizlerle çevrili bir yarımada niteliğindeki Türkiye'nin siyasi, ekonomik, kültürel bir köprü konumunda oluşu ve her geçen gün bölgenin bu unsurlar etrafında bölge içi ve bölge dışı ağlara entegrasyonu sorumluluklarını arttırmaktadır. Dolayısıyla teorik ve pratiği aynı düzlemde buluşturma ihtiyakı, hem sahada hem masada olma iradesi Türkiye'nin mevcut birikimini doğru kanalize etmesi bakımından son derece önemlidir.

Türkiye, bulunduğu coğrafi kuşakta merkez ülke konumunu rahatlıkla göğüsleme iradesine sahip bir devlet olarak bölgesel ve küresel problem alanlarına çözüm sunan bir aktör olmak iddiasını taşıyorsa birtakım temel ilkelerle hareket etmek mecburiyetindedir. Bu ilkeler şu şekilde sayılabilir:

- Bosna ve Kosova meselesinde göstermiş olduğu duyarlılığı arttırarak devam ettirmeli ve bunun yanında diğer Balkan ülkeleri ve farklı siyasi kuşaktan tüm aktörlerle dostane ilişkiler kurulmasına zemin hazırlamalı,
- Siyasi münasebetlerini ticari ve kültürel kriterlerle çeşitlendirerek güçlendirmeli ve çok boyutlu bir perspektifi dış politikasının ana omurgası haline getirmeli,
- Devletlerle kurulan münasebetlerde meselelere salt güç ve menfaat odaklı bakılmamalı ve insani – vicdani bakış açısını elden bırakmamalı,
- İnsana yapılan yatırımın bir devlet sistematığının kurulumunda en hayati ve sağlıklı unsur olduğu bilinci, siyasi ve bürokrasi hayatına işlenmeli,

- Soğuk savaş yıllarındaki gibi kutuplaşma eksenli bir dünyaya hapsolmayarak güç dengelerinde daha bağımsız ve esnek hareket edebilmeli, kurulacak ittifaklarda dışlanma endişesi taşımadan rasyonel kararlar verebilmeli,
- Ekonomik manipölasyonlara kapalı bir sistem inşası için analiz yetisi güçlü bir bürokrasi sistemi kurulmalı,
- Enerji ve savunma gibi dışa bağımlılığın fazla olduğu ve ciddi kaynak ayrılması gereken işlerde yerli ve milli imkanlar en optimal biçimde kullanılarak teknik kabiliyetler geliştirilmelidir.

Son söz olarak, sayılan bu ilkeler bir devletin dış politika, diplomasi hayatındaki başarı için göz önünde bulundurulması gereken temel parametrelerdir. Türkiye gibi kadim bir geleneğin temsilcisi köklü bir devletin ilkesiz siyaset ilkesiz diplomasi yürütme şansı bulunmamaktadır. Bosna ve Kosova Türkiye için nasıl ki bir eşik ise Filistin, Irak ve Suriye’de aynı değer ve mesafededir.

KAYNAKÇA

1. BASILI KAYNAKLAR

Ağca, Fehmi, “Batı Balkanların Geleceğinde Avrupa Birliği ve Türkiye’nin Rolü”, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, Sayı:5, 2010.

Akgün, Sibel, “Kosova’nın Avrupa Birliği’ne Entegrasyon Süreci ve Bu Süreçte Kosova Türkleri”, *ÇAVSAM*, 2014.

Akman, Halil, “Yugoslavya’nın dağılma sürecinde Türkiye’nin iç siyasi durumu ve dağılmaya yaklaşımı”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl:3, Sayı:16, Eylül 2015, s.139-156.

Aksu, Fuat, “Kosova Krizinde Türkiye’nin Dış Politikası”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1, Nisan 2010, s. 56.

Altunya, Eylem, “*The Kosova Crisis and Turkey (1991-2001)*”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bilkent Üniversitesi, Ekonomik ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.

Arı, Tayyar ve Pirinççi, Ferhat, “Soğuk Savaş Sonrasında ABD’nin Balkanlar Politikası”, *Alternatif Politika*, Cilt: 3, Sayı: 1, 2011.

Armaoğlu, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 17. Baskı, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2010.

Aydın, Hüseyin, *Türkiye’nin Yurtdışına Asker Gönderme Kararlarında Yasama ve Yürütme’nin Rolü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2010.

Aykan, Mahmut Ali, "Turkey and OIC: 1984-1992" *The Turkish Yearbook*, volume XXIII, 1993, s. 101-131.

Ayman, Güler, “Balkanlar ile İlişkiler”, Der: Haydar Çakmak, *Türk Dış Politikası: 1919-2012*, Barış Platin Kitap, 2. Baskı, Ankara, 2012.

Azarkan, Ezeli, “Devletlerin Tanınması ve 1933 Montevideo Sözleşmesi”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2016, s. 1063.

Baklacioğlu, Nurcan, “Türkiye’nin Balkan Politikasında Rumeli ve Balkan Göçmen Dernekleri: Beklentiler, Roller ve Sorunlar”, *Sivil Toplum ve Dış Politika: Yeni Sorunlar, Yeni Aktörler*, Der: Semra Cerit Mazlum ve Erhan Doğan, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2007, s. 77-118.

Balla, Shefqet, *Yeni Bir Kosova’nın Doğuşu*, Cilt 1, Zeus Kitabevi, İzmir, 2008.

Bechev, Dimitar, “Turkey in the Balkans: Taking a Broader View”, *Insight Turkey*, 2012.

Bora, Tanıl, *YDD’nin Avası Bosna Hersek*, Birikim Yayınları, İstanbul, 1994.

Bozboru, Nuray, *Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk ve Arnavut Ulusçuluğunun Gelişimi*, Boyut Kitapları, 1997.

Bozboru, Nuray, “Kosova’da Uluslararası Yönetimin Kurulması ve Yeni Belirsizlikler”, *Avrasya Dosyası*, Cilt:11, Sayı:2, 2005.

Burhan, Büşra, “Türkiye'nin Bosna-Hersek ilişkileri bağlamında Bosna-Hersek'te Türkiye algısı”, *Yüksek Lisans Tezi*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2012.

Burnazović, Tufik, “Bosna Örneğinde ABD’nin Balkan Siyasetini Anlamak”, *Balkan Diplomasisi*, Der: Ömer E. Lütem ve Birgül Demirtaş Coşkun, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM) Yayınları, 2001.

Canan, Fuat, “ABD’nin Kudüs Kararı ve Yansımaları”, *Ortadoğu ve Afrika Araştırmacıları Derneği*, 2017, s. 11.

Çaşın, Mesut Hakkı, *Uluslararası Terörizm*, Nobel Yayınları, Ankara, 2008.

Dalar, Mehmet, “Dayton Barış Anlaşması ve Bosna Hersek’in Geleceği”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 1, Sayı 16, 2008, s. 99.

Davutoğlu, Ahmet, *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, Küre Yayınları, İstanbul, 2001.

_____, *Küresel Bunalım 11 Eylül Konuşmaları*, Küre Yayınları, 24. Basım, İstanbul, 2011.

_____, *Medeniyetler ve Şehirler*, Küre Yayınları, İstanbul, Baskı: 1, 2016.

_____, "Turkey's Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007", *Insight Turkey*, Vol.10, No.1, 2008, s. 79–84.

Demiral, Ali Osman, "Bosna Krallığı: Bağımsızlıktan Osmanlı fethine kadar Bosna", *Yüksek Lisans Tezi*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.

Demirtaş Coşkun, Birgül, "Kosova'nın Bağımsızlığı ve Türk Dış Politikası (1990-2008)", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt:7, Sayı:27, 2010, s. 51-86.

Ekinci, Didem, "The War in Bosnia-Herzegovina and Turkish Parliamentary Debates (1992-1995), A Constructivist Approach", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Volume 6, No: 22, 2009, s. 37-60.

_____, "Turkey and Kosovo: A Chronicle of Post-Cold War Bilateral Relations", *Avrasya Dosyası*, Cilt:14, No:1, 2008, s. 281-303.

Ekinci, Mehmet Uğur, "Bosna Hersek Siyasetini Anlama Kılavuzu", *SETA*, 1. Baskı, 2014.

Emin, Nedim, "Kosova Siyasetini Anlama Kılavuzu", *SETA*, 2014.

Emiroğlu, Hüseyin, *Soğuk Savaş Sonrası Kosova Sorunu*, Orient Yayınları, Ankara, 2006.

Eren, Ahmet Cevat, *Mahmut II. Zamanında Bosna-Hersek*, Nurgök Matbaası, İstanbul, 1965.

Erkin, Feridun Cemal, *Türk-Sovyet ilişkileri ve Boğazlar Meselesi*, Ege Kitabevi, Ankara, 1968.

Friedman, Francine, *BosniaAndHerzegovina: A Polity On TheBrink*, 1. Baskı, Routledge, Londra, 2004.

Gökdağ, A. Bilgehan, “Kosova Türkleri”, *Balkanlar El Kitabı*, Cilt: 2, Der: Osman Karatay, Bilgehan A. Gökdağ, Çorum, Vadi Yayınları, 2007.

Gönlübol, Mehmet vd., *Olaylarla Türk Dış Politikası*, 9. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996.

Göral, Emirhan, “Değişen Uluslararası Sistemde Türkiye'nin Balkan Politikasının Türkiye - Avrupa Birliği İlişkilerine Etkisi”, *Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Cilt:21, Sayı:2, 2013.

Gürün, Kamuran, *Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939'dan günümüze kadar)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1983.

İzzetbegoviç, Aliya, *Tarihe Tanıklığım*, Klasik Yayınları, İstanbul, 2013.

_____, *Bosna Mucizesi*, Yöneliş Yayınları, İstanbul, 1995.

_____, *Konuşmalar*, Klasik Yayınları, İstanbul, 1999.

Jelavich Barbara, *Balkan Tarihi*, Küre Yayınları, Cilt: 1, İstanbul, 2006.

Kapetanoviç, Amer, “Bosna-Hersek'in On Yıllık Dış Politika Tecrübesi”, çev. Emir Türkoğlu, *Balkan Diplomasisi*, Der: Ömer E. Lütem ve Birgül Demirtaş Coşkun, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM) Yayınları, 2001.

Kayabaşı, Selman, *Karar Odası*, Yakın Plan Yayınları, İstanbul, 2015.

Kenar, Nesrin, *Bir Dönemin Perde Arkası Yugoslavya*, Palme Yayınları, Ankara, 2005.

Keskin, Funda, “İnsancıl Müdahale: 1999 Kosova ve 2003 Irak Sonrası Durum”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt:3, No:12, 2007, s. 49-70.

Kut, Şule, “Kosova: Milliyetçiliğin Kör Düğümü”, *ForeignPolicy*, Güz, Yıl: 1, Sayı: 3, 1998, s. 53- 64.

Kutlu, Sacit, *Balkanlar ve Osmanlı Devleti*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007.

Küpelı, Yusuf, *Tarihin İzinde Balkanlar ve ABD*, Öncü Yayınları, Ankara, 2000.

Laçiner, Sedat, “Turgut Özal Dönemi Türk Dış Politikası”, Ed.: Adem Çaylak, Cihat Göktepe, Mehmet Dikkaya ve Hüsnü Kapu, *Osmanlı’dan İkibinli Yıllara Türkiye’nin Politik Tarihi*, Savaş Yayınevi, 5. Baskı, Ankara, 2014, s.605-641.

Mandacı, Nazif, "Balkanlarla İlişkiler", Ed.: Haydar Çakmak, *Türk Dış Politikası 1919-2012*, Barış Kitap, Ankara, 2012.

_____, “Balkanlarda Bunalımlı Yıllar ve Türkiye: 1980- 2000”, Der: Haydar Çakmak, *Türk Dış Politikası 1919-2008*, Platin Yayınları, Ankara, 2008.

Oran, Baskın, “Türk Dış Politikası: Temel İlkeleri ve Soğuk Savaş Ertesindeki Durumu Üzerine Notlar”, *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 51, No: 1-4, s.353-370.

Öcal, Mehmet, “Türk Silahlı Kuvvetleri’nin Bölgesel ve Küresel Güvenlik ve Barışa Katkısı”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:28, Yıl: 2010/1, s. 301.

Özdal, Barış, “Yugoslavya’nın Dağılma Süreci Çerçevesinde Avrupa Birliği’nin Balkanlar Politikası”, Derleyen: Dönmez ve Gökhan Telatar, *Küreselleşen Dünyada Avrupa Birliği*, Phoenix Yayınları, Ankara, 2008.

Pulat, Tunç, “Bosna-Hersek'te devlet inşa süreci: 1996-2013 Dayton Antlaşması sonrasında Bosna-Hersek”, *Yüksek Lisans Tezi*, Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2015.

Ramet, Pedro, "War in the Balkans", *Foreign Affairs*, 1992, s. 82-85.

Recepoğlu, Suroy Altay, *Kosova'da Türk Olmak*, Sprint Basımevi, Prizren, 2006.

Sağsak, Metin, "Bosna-Hersek Örneğinde Türk Silahlı Kuvvetleri' nin Barışı Destekleme Harekâtları", *Yüksek Lisans Tezi*, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2013.

Sancaktar, Caner. "Türkiye'nin Balkanlar Politikası: 1990 sonrası Balkan Açılımı", Ed. Caner Sancaktar ve Hasret Çomak, *Türk Dış Politikasında Yeni Yönelimler*, Beta Yayınları, İstanbul, 2013.

Semercioğlu, Harun, "Bosna Hersek'te yaşanan Boşnak – Sırp çatışmasının analizi", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 16, Sayı 63, 2017, s. 1346.

Sipahioğlu, Bahtiyar, *Tarihi ve Siyasi Yönüyle Kosova*, Cilt 1, Balkan Aydınları ve Yazarları Yayınları, Prizren, 2009.

Soysal, İsmail, *Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları*, Cilt 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ocak 2000.

Sönmezoğlu, Faruk, *2.Dünya Savaşından Günümüze Türk Dış Politikası*, Der Yayınevi, İstanbul, 2006.

_____, "Türkiye Cumhuriyeti'nin Dış Politikasında Süreklilik ve Değişim", *Türk Dış Politikasının Analizi*, 3. Baskı, Der Yayınları, İstanbul, 2004, s-1045-1051.

Sükan, Özer, *21. Yüzyıl Başlarında Balkanlar ve Türkiye*, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 2001.

Şafak, Yasin, Bosna Savaşı ve Yugoslavya'nın Parçalanması, *Yüksek Lisans Tezi*, Kadir Has Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010.

Tangör, Burak, *Avrupa Güvenlik Yönetişimi, Bosna, Kosova ve Makedonya Krizleri*, Cilt 1, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2008.

Taşdemir, Fatma ve Yürür, Pınar, “Kosova Sorunu: Tarihi ve Hukuki Bir Değerlendirme” *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 1, Sayı 3, 2009, s. 147.

Turan, Sibel ve Ertuğrul, Sevil, “A Study for Turkey's Bosnia & Herzegovina Policy in the Post Cold War Period”, *International Symposium Bosnia Herzegovina from Past to the Present*, Canakkale Onsekiz Mart University, Pozitif Printing House, Ankara, s.189-211.

Türbedar, Erhan, “Türkiye'nin Bosna Hersek açılımı”, Yay. Haz: Yelda Demirağ ve Özlen Çelebi, *Türk Dış Politikası Son On Yıl*, Palme Yayıncılık, Ankara, 2011.

Türkeş, Mustafa vd., *Kriz Sarmalında Bosna Hersek: Devlet Krizi*, Boğaziçi Üniversitesi TÜSİAD Dış Politika Forumu Araştırma Raporu, 2012, s.7-8.

Türkeş, Mustafa, “Türkiye'nin Balkan Politikasında Devamlılık ve Değişim”, *Avrasya Dosyası*, Cilt 14, 2008.

Türbedar, Erhan, “Tarihte Değişen Siyasi ve Sosyal Dengeler İçinde Kosova Türkleri”, *Balkan Türkleri- Balkanlarda Türk Varlığı*, Der: Erhan Türbedar, Asam Yayınları, Ankara, 2000.

Uçarol, Rifat, *Siyasi Tarih 1789-2001*, Der Yayınları, İstanbul, 2009.

Uzgel, İlhan, “Kosova ve Güneydoğu: Benzerlikler ve Farklılıklar”, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (1919-1980)*, Der: Baskın Oran, Cilt 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 510.

Ünal, Abidin, *Geçmişten Günümüze Kosova Tarihi ve Türkiye-Kosova İlişkileri*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Strateji Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2009.

Ünaltay, Altay, *Postmodern Ortaçağ*, Birleşik Yayınevi, İstanbul, 1996.

Yaman, Tamer, *Barışı destekleme hareketinin hukuksal temelleri ve barışı destekleme hareketine katılımın Türkiye'ye sağladığı faydalar*, Yayımlanmamış

Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2007, s. 83.

Yılmaz, Murat, *Kosova Bağımsızlık Yolunda*, İlke Yayıncılık, 2005.

2.ELEKTRONİK YAYINLAR

“14 yıl sonra Kosova savaşının bilançosu açıklandı”, *Haberler.com*, 16 Mayıs 2013, <https://www.haberler.com/14-yil-sonra-kosova-savasinin-bilancosu-aciklandi-4639974-haberi/>, (Erişim Tarihi: 15.04.2018).

“Aliya İzzetbegoviç’ i Anma ve Aliya Dizisinin Tanıtımı Toplantısı”, *T.C. Cumhurbaşkanlığı Resmi Web Sitesi*, 23 Ekim 2017, <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/86064/aliya-izzetbegovici-anma-ve-aliya-dizisinin-tanitimi-toplantisinde-yaptiklari-konusma>, (Erişim Tarihi: 05.03.2018).

“Aliya İzzetbegoviç’ in Erdoğan’a Son Sözü: Siz Evlâd-ı Fatihansınız, Bu Emaneti Koruyun”, *Haberler.com*, 21 Ekim 2017, <https://www.haberler.com/cumhurbaskani-erdogan-benim-13-tane-korumam-kendi-10156636-haberi/>, (Erişim Tarihi: 15.04.2018).

“Başbakan Yardımcısı Akdağ: 2019’da inşallah 1 milyar avro hedefine ulaşacağız.”, *TGRT Haber*, 8 Aralık 2017, <http://www.tgrthaber.com.tr/ekonomi/basbakan-yardimcisi-akdag-2019da-insallah-1-milyar-avro-hedefine-ulasacagiz-213168>, (Erişim Tarihi: 11.03.2018).

“Başbakan Yıldırım’dan Srebrenitsa Soykırımı Mesajı”, *NTV*, 11 Temmuz 2017 <https://www.ntv.com.tr/turkiye/basbakan-yildirimdan-srebrenitsa-soykirimi-mesaji,D8mjRto1DU2Vr7H8eSZqCA>, (Erişim Tarihi: 05.03.2018).

“Birleştirici formül Erdoğan’da”, *Yeni Asır*, 25 Şubat 2012, <http://www.yeniasir.com.tr/DisHaberler/2012/02/26/erdoganin-birlestirici-formulu>, (Erişim Tarihi: 24.03.2018).

“Bosna Hersek, BM Genel Kurulu’ndaki oylamada çekimser oy kullandı”, *Anadolu Ajansı*, 21.12.2017, <https://aa.com.tr/tr/dunya/bosna-hersek-bm-genel-kurulundaki-oylamada-cekimser-oy-kullandi/1011785>, (Erişim Tarihi: 15.03.2018).

“Bosna Hersek ile 1 milyar dolarlık ticaret hacmi hedefi en kısa zamanda yakalanacak”, *T.C. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Resmi Web Sitesi*, 23 Ağustos 2017, <https://www.tarim.gov.tr/Haber/1218/Bosna-Hersek-Ile-1-Milyar-Dolarlik-Ticaret-Hacmi-Hedefi-En-Kisa-Zamanda-Yakalanacak>, (Erişim Tarihi: 08.03.2018).

“Bosna Hersek ile Türkiye’nin İlişkileri Artacak”, *İHA*, 29 Mart 2018, <http://www.ih.com.tr/haber-basbakan-yildirim-bosna-hersek-ile-turkiyenin-iliskileri-artacak-719423/>, (Erişim Tarihi: 14.04.2018).

“Bosna Hersek Ülke Raporu”, *Konya Ticaret Odası– Dış Ticaret Servisi*, Mayıs 2016, http://www.kto.org.tr/d/file/bosna-hersek_-ulke-raporu_2016.pdf, (Erişim Tarihi: 29.05.2018).

“Bosna İçin Çankaya Devrede”, *Cumhuriyet*, 31 Aralık 1992.

“Cumhurbaşkanı Erdoğan, Sırbistan Cumhurbaşkanı Vucic ve Bosna Hersek Devlet Başkanlığı Konseyi Üyesi İzzetbegović ile Bir Araya Geldi”, *T.C.Cumhurbaşkanlığı Resmi Web Sitesi*, 29 Ocak 2018, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/89250/cumhurbaskani-erdogan-sirbistan-cumhurbaskani-vucic-ve-bosna-hersek-devlet-baskanligi-konseyi-uyesi-izzetbegovic-ile-bir-araya-geldi>, (Erişim Tarihi: 05.03.2018).

“Cumhurbaşkanı Erdoğan Bosna Hersek’te”, *T.C.Cumhurbaşkanlığı Resmi Web Sitesi*, 20 Mayıs 2015, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/32165/cumhurbaskani-erdogan-bosna-hersekte.html>, (Erişim Tarihi: 03.03.2018).

“Dışişleri Bakanı Ali Babacan’ın Kosova Meclisi Genel Kurulu’nda Yaptığı Konuşma”, *T.C. Dışişleri Bakanlığı Resmi Web Sitesi*, 13 Ocak 2009, <http://www.mfa.gov.tr/sayin-bakanimizin-kosova-meclisi-genel-kurulu-nda-yapmis-olduklari-konusma.tr.mfa>, (Erişim Tarihi: 21.05.2018).

“Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu Ülkemizi Ziyaret Eden Kosova Başbakan Birinci Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Behgjet Pacolli ile Biraraya Geldi”, *T.C.Dışişleri Bakanlığı Resmi Web Sitesi*, 26 Ekim 2017, <http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-cavusoglu-ulkemizi-ziyaret-eden-kosova-disisleri-bakani-ile-biraraya-geldi.tr.mfa>, (Erişim Tarihi: 11.03.2018).

“Ekonomi Bakanı Zeybekçi, Türkiye Kosova İş Yatırımı Forumu’na katıldı”, *Hürriyet*, 18 Ekim 2016, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi-bakani-zeybekci-turkiye-kosova-is-yati-40252321>, (Erişim Tarihi: 15.05.2018).

“Emrullah İşler: Kosova ile ilişkilerimiz her türlü siyasi yaklaşımın ötesinde”, *Star*, 23 Nisan 2014, <http://www.star.com.tr/guncel/emrullah-isler-kosova-ile-iliskilerimiz-her-turlu-siyasi-yaklasimin-otesinde-haber-874260/>, (Erişim Tarihi: 17.03.2018).

“İsmet Yılmaz Kosova’da Temaslarda”, *Rizedeyiz.com*, 8 Şubat 2013, <http://www.rizedeyiz.com/Haber/Ismet-Yilmaz-Kosovada-temaslarda.html>, (Erişim Tarihi: 21.03.2018).

“İzzetbegoviç: Türkiye gerçek dost”, *Sabah*, 3 Ekim 2014, <https://www.sabah.com.tr/dunya/2014/10/03/izzerbegovic-turkiye-gercek-dost>, (Erişim tarihi: 01.03.2018).

“Kosova Cumhuriyeti Bağımsızlık Günü Resepsiyonu”, *Beyaz Gazete*, 20 Şubat 2018 <http://beyazgazete.com/haber/2018/2/20/kosova-cumhuriyeti-bagimsizlik-gunu-resepsiyonu-4341458.html>, (Erişim Tarihi: 29.05.2018).

“Kosova Geçici Öz-Yönetim Anayasal Çerçevesi” resmi olmayan Türkçe çevirisi için bkz. http://www.unmikonline.org/regulations/unmikgazette/06turkish/CF_Turkish_Ana_yasal_Cerceve.pdf, (Erişim Tarihi: 21.03.2018).

“Kosova Krizinin Çözümüne yönelik Rambouillet Müzakereleri’ne İlişkin açıklama”, *Dışişleri Güncesi*, 24 Şubat 1999, <http://web.archive.org/web/20040519103816/www.mfa.gov.tr/Turkce/gruph/hk/99/02.html#21>, (Erişim tarihi: 20.03.2018).

“Kosova savaşında kaç kişi öldürüldü”, *Timeturk*, 8 Ekim 2010, <https://www.timeturk.com/tr/2009/10/08/kosova-savas-inda-kac-kisi-olduruldu-ve-kayboldu.html>, (Erişim Tarihi: 15.04.2018).

“Kosova Türk toplumunun yarınları panelde değerlendirildi”, *Kosovahaber*, 23 Nisan 2017, <http://www.kosovahaber.net/?page=2,9,39585>, (Erişim Tarihi: 15.05.2018).

“Kosova Türkiye Ticaret Odası 6. Yılı Kutladı”, *Kosovahaber*, 18 Haziran 2014, <http://www.kosovahaber.net/?page=2,10,25229>, (Erişim Tarihi: 21.03.2018).

“Mehmetçik Kosova'nın gözbebeği oldu”, *Sabah*, 11 Nisan 2013, <https://www.sabah.com.tr/gundem/2013/04/11/mehmetcik-kosovanin-gozbebegi-oldu>, (Erişim Tarihi: 16.03.2018).

“MİT'in Kosova'dan götürdüğü 6 FETÖ'cü tutuklandı”, *Kosovahaber*, 12 Nisan 2018, <http://www.kosovahaber.net/?page=2,12,45321>, (Erişim Tarihi: 15.06.2018).

“NATO Deklarasyonuna Türkiye Ayarı”, *NTVMSNBC haber portalı*, 22 Mayıs 2012, <http://www.ntvmsnbc.com/id/25351399/>, (Erişim Tarihi: 16.03.2018).

“NATO hareketına ilişkin basın açıklaması”, *Dışişleri Güncesi*, 24 Mart 1999, <http://web.archive.org/web/20000818144406/http://www.mfa.gov.tr:80/turkce/grup/h/hk/99/03/24.htm>, (Erişim Tarihi: 20.03.2018).

“Orgeneral Hayri Kıvrıkoğlu Kosova'da”, *Kosovahaber*, 18 Eylül 2012, <http://www.kosovahaber.net/?page=2,12,14803>, (Erişim Tarihi: 16.03.2018).

“Osmanlı eserleri tarihi geçmişin Kosova'daki tapularıdır”, *TİKA Resmi Web Sitesi*, 10 Ağustos 2012, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/osmanli_eserleri_tarihi_gecmisin_kosovadaki_tapularidir-2950, (Erişim Tarihi: 05.03.2018).

“Sayın Cumhurbaşkanımızın Hırvatistan ile yapılan anlaşmaların imza töreninden sonra basına yaptıkları açıklama”, *Dışişleri Güncesi*, 10 Şubat 1999, <http://web.archive.org/web/20040519103816/www.mfa.gov.tr/Turkce/grup/h/hk/99/02.html#21>, (Erişim Tarihi: 19.03.2018).

“Taçi: Bağımsızlık konusunda Türkiye yanımızda olsun”, *Yenişafak*, 4 Şubat 2008, <https://www.yenisafak.com/dunya/taci-bagimsizlik-surecinde-turkiye-yanimizda-olsun-97614>, (Erişim Tarihi: 16.06.2018).

“Tarihi Köprü TİKA Eliyle Restore Edildi”, *T.C. Başbakanlık Türk İşbirliği ve Koordinasyon Başkanlığı Resmi Web Sitesi*, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tarihi_kopru_tika_eliyle_restore_edildi-41315, (Erişim Tarihi: 05.03.2018).

“TEB Kosova’da banka açtı”, *HABER3*, 21 Mart 2008, <https://www.haber3.com/ekonomi/teb-kosovada-banka-acti-haberi-314872>, (Erişim Tarihi: 15.04.2018).

“Turgut Özal’ın Dış Politikası: Türkiye’ye 21. Yüzyıl Perspektifleri”, *Tarih Tarih*, <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=354897&/Turgut-%C3%96zal%C4%B1n-D%C4%B1-C5%9F-Politikas%C4%B1:-T%C3%BCrkiye-21.-Y%C3%BCzy%C4%B1-Perspektifleri-/-Cengiz-%C3%87andar->, (Erişim Tarihi: 19.05.2018).

“Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurul Tutanağı 20. Dönem 4. Yasama Yılı 4. Birleşim 08.10.1998 Perşembe”, *TBMM Tutanak Dergisi*, <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem20/yil4/bas/b004m.htm>, (Erişim Tarihi: 21.04.2018).

“Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurul Tutanağı 20. Dönem 3. Yasama Yılı 67. Birleşim 17/Mart /1998 Salı”, *TBMM Tutanak Dergisi*, <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem20/yil3/bas/b067m.htm>, (Erişim Tarihi: 25.03.2018).

“Türk askeri 20 yıldır Bosna’da”, *Timeturk*, <https://www.timeturk.com/tr/2013/05/17/turk-askeri-20-yildir-bosna-da.html>, (Erişim Tarihi: 14.04.2018).

“Türk Silahlı Kuvvetlerinden Kosova Güvenlik Gücüne Her Türlü Yardım”, *Kosovahaber*, 24 Ekim 2012, <http://www.kosovahaber.net/?page=2,12,15338>, (Erişim Tarihi: 11.03.2018).

“Türkiye-Bosna Hersek-Sırbistan İş Forumu Sonuç Raporu: 19-20 Ekim 2015”, *Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu*, 4 Aralık 2015, <https://www.deik.org.tr/raporlar-turkiye-bosna-hersek-sirbistan-is-forumu-sonuc-raporu-19-20-ekim-2015>, (Erişim Tarihi: 08.03.2018).

“Türkiye-Bosna Hersek-Sırbistan arasında yeni STA hazırlığı”, *Milliyet*, 13 Temmuz 2017, <http://www.milliyet.com.tr/turkiye-bosna-hersek-sirbistan-ekonomi-2484395/>, (Erişim Tarihi: 08.03.2018).

“Türkiye – Bosna Hersek Silahlı Kuvvetleri Dostluk Günü”, *SonDakika.com*, 22 Nisan 2014, <https://www.sondakika.com/haber/haber-turkiye-bosna-hersek-silahli-kuvvetleri-dostluk-5939889/>, (Erişim Tarihi: 17.03.2018).

“Türkiye Bosna Hersek Siyasi İlişkileri”, *T.C. Dışişleri Bakanlığı Resmi Web Sitesi*, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-Bosna-Hersek-siyasi-iliskileri-.tr.mfa>, (Erişim Tarihi: 02.03.2018).

“Türkiye ile Bosna Hersek arasında ‘askeri ve mali’ işbirliği”, *Haber7.com*, 24 Aralık 2014, <http://www.haber7.com/guncel/haber/1256035-turkiye-ile-bosna-hersek-arasinda-askeri-ve-mali-isbirligi>, (Erişim Tarihi: 14.04.2018).

“Türkiye Bosna-Hersek’in Yanında”, *Cumhuriyet*, 4 Mayıs 2012, <http://cumhuriyet.com.tr/?hn=334908>, (Erişim Tarihi: 15.03.2018).

“Türkiye ile Kosova arasında kültürel işbirliği”, *Timeturk*, 20.12.2017, <https://www.timeturk.com/turkiye-ile-kosova-arasinda-kulturel-is-birligi/haber-808878>, (Erişim tarihi: 15.06.2018).

“Türkiye Kosova ilişkileri Kastamonu’da masaya yatırıldı”, *Habertürk*, 3 Mayıs 2018, <http://www.haberturk.com/kastamonu-haberleri/60560341-turkiye-kosova-iliskileri-kastamonuda-masaya-yatirildikosova-meclis-baskan-vekili-muferra>, (Erişim Tarihi: 11.06.2018).

“Türkiye Kosova Masasında”, *Hürriyet*, 29 Haziran 1999, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/turkiye-kosova-masasinda-39088507>, (Erişim Tarihi: 25.04.2018).

“Türkiye’den Bosna Hersek’e NATO için destek girişimi”, *Milli Gazete*, 27 Nisan 2012, <https://www.milligazete.com.tr/haber/1095535/turkiyeden-bosna-herseke-nato-icin-destek-girisimi>, (Erişim Tarihi: 15.03.2018).

“Türkiye’nin Jeopolitik Öneminin Dünya Siyasetindeki Yeri”, *Akademik Perspektif*, 1 Mart 2013, <http://akademikperspektif.com/2013/03/01/turkiyenin-jeopolitik-oneminin-dunya-siyasetindeki-yeri/>, (Erişim Tarihi: 14.02.2018).

“Türkiye’nin Kosova’ya İthalat ve İhracatı”, *T.C. Ekonomi Bakanlığı Resmi Web Sitesi*, <https://www.ticaret.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Kosova/html-viewer-ulkeler?contentId>, (Erişim Tarihi: 11.03.2018).

“Ülke profili: Kosova”, *AljazeeraTurk*, 5 Aralık 2013, <http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profil/ulke-profil-kosova>, (Erişim Tarihi: 11.05.2018).

Aşık, Melih, “NATO’ya katkımız”, *Milliyet*, 8 Haziran 1999, <http://www.milliyet.com.tr/1999/06/08/t/yazar/asik.html>, (Erişim tarihi: 24.04.2018).

Ayhan, Halis, “Kosova’nın Bağımsızlığı Sürecinde Uluslararası Güçlerin ve Türkiye’nin Tutumu”, *Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı Avrasya Etüdüleri Dergisi*, Sayı: 33, 2008, s. 118, <https://vdocuments.site/4-ay-oenca-avryasya-etuedleri-33-2008.html>, (Erişim Tarihi: 21.05.2018).

Bila, Fikret, “Ecevit’in Gözüyle Kosova”, *Milliyet*, 16 Haziran 1999, <http://www.milliyet.com.tr/1999/06/16/yazar/yon.html>, (Erişim Tarihi: 24.04.2018).

Bozkurt, Enver, “Uluslararası Hukuk Bakımından Yeni Devletlerin Ortaya Çıkışı”, *USAK Stratejik Gündem*, 21 Şubat 2008, <http://slaciner.blogspot.com/2008/02/uluslararası-hukuk-bakımından-yeni.html>, (Erişim Tarihi: 21.5.2018).

Davutoğlu, Ahmet, “Bosna için tarihi gün”, *Balkan İncileri*, http://www.balkanincileri.gen.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=184:nato&catid=42:guncel&Itemid=63, (Erişim Tarihi: 01.03.2018).

Güler, Yunus, “Bosna Hersek ve Bağımsızlık Süreci”, *Balkan Araştırmaları*, 22 Mayıs 2017, <http://www.simurgunsesdasi.com/alan-arastirmalari/avrupa-arastirmalari/balkan-arastirmalari/102-bosna-hersek-ve-bagimsizlik-sureci-yunus-guler>, (Erişim Tarihi: 21.07.2018).

Rüma, İnan, “TurkishForeignPolicyTowardstheBalkans: New Activism, Neo-Ottomanismor/soWhat”, *TurkishPolicyQuarterly*, Vol. 9, No: 4, 2011, s. 134,

<http://turkishpolicy.com/Files/ArticlePDF/turkish-foreign-policy-towards-the-balkans-new-activism-neo-ottomanism-orso-what-winter-2010-en.pdf>, (Erişim Tarihi: 15.07.2018).

Sancaktar, Caner, “Türkiye’nin Balkanlar Politikası Üzerine Genel Bir Değerlendirme: Amaçlar ve Yapılması Gerekenler” *Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM)*, 4 Ağustos 2010, www.tasam.org/tr-TR/Icerik/1300/turkiyenin_balkanlar_politikasi, (Erişim Tarihi: 21.04.2018).

Sancaktar, Caner, “NATO’nun Kosova Müdahalesi”, *BİLGESAM*s. 144, <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-133-2014090914guvenlik-9.pdf>, (Erişim Tarihi: 15.06.2018).

Semin, Ali, “Trump’ın Kudüs Kararı ve Avrupa’nın Petrol Kaygısı”, *BİLGESAM Analiz/Ortadoğu*, No: 1379, 27 Aralık 2017, s. 5, <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-51-20171227281379.pdf>, (Erişim Tarihi: 19.03.2018).

3. DİĞER KAYNAKLAR

4 Ekim 1996 tarihli ve 22777 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Türkiye Cumhuriyeti ile Bosna ve Hersek Cumhuriyeti Arasında Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması.

26 Temmuz 1997 tarih ve 23061 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti İle Bosna-Hersek Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Askeri Alanda Eğitim, Teknik ve Bilimsel İşbirliği Anlaşması.

13.10.1998 tarih ve 23492 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan TBMM’nin 596 sayılı kararı.

5 Mayıs 2003 tarihli ve 25099 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Türkiye Cumhuriyeti ile Bosna ve Hersek Arasındaki Serbest Ticaret Anlaşması.

20.10.2004 tarih ve 25626 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 5239 Sayılı Kanun ile onaylanması uygun bulunan Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Sağlık Bakanlığı ile Kosova Geçici Özyönetim Kurumları (Sağlık Bakanlığı) Adına Görev Yapan Birleşmiş Milletler Kosova Geçici Yönetimi Arasında Sağlık Alanında İşbirliği Anlaşması.

“Başbakan Turgut Özal’ın Çorlu’da Halka Hitaben Yaptığı Konuşma - 14 Temmuz 1985”, *Başbakan Turgut Özal’ın Konuşma, Mesaj, Beyanat ve Mülakatları - 13.12.1984 – 12.12.1985*, Ankara, 1985, s. 468.

“Dış Politika ve Ekonomi açısından Türkiye’nin stratejik öncelikleri”, *Uluslararası Sempozyum 5 – 6 Aralık 1991*, İstanbul Mülkiyeliler Vakfı Yayınları, İstanbul, 1992, s.9.

Garip, Muhammed Mehdi, “Dayton Anlaşması ve Sonrası”, *Tartışma Metinleri*, İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Enstitüsü, 2017, s. 5.

Harp Akademileri, *Balkanlar ve Türkiye’nin Bölgeye Yönelik Politikaları Sempozyumu*, 1999, İstanbul.

Kurubaş, Erol, “Davutoğlu Dönemi Türk Dış Politikasının Geleneksel Dış Politikaları Açısından Analizi”, *2. Uluslararası Davraz Kongresi*, Süleyman Demirel Üniversitesi, 29-31 Mayıs, 2014, s. 1422.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Bosna Hersek ile ilgili Arşiv Belgeleri (1516 – 1919)*, s. IX.

Zilic, Ahmed, “The Dayton Agreement: Challenges of Change”, *Speech at International Conference*, Berlin, September 12 and 13, 2003, s.2.